

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії, історії та філософії права**



**ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ДОСВІД ПРОТИДІЇ ОКУПАЦІЇ
ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ
ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ**

**Збірник матеріалів
міжвідомчого науково-практичного круглого столу
(Київ, 21 травня 2026 року)**



**Київ
2026**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії, історії та філософії права

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ДОСВІД ПРОТИДІЇ ОКУПАЦІЇ
ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ
ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ

Збірник матеріалів
міжвідомчого науково-практичного круглого столу
(Київ, 21 травня 2026 року)

Київ
2026

Редакційна колегія:

Тарасенко О. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Гусарєв С. Д., провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Кривицький Ю. В., завідувач кафедри теорії, історії та філософії права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Тихомиров Д. О., професор кафедри теорії, історії та філософії права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

Рекомендовано науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 23 червня 2026 року (протокол № 6)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори.

Філософсько-правові основи національної безпеки України: досвід протидії окупації та забезпечення прав людини в умовах гібридної агресії [Текст] : зб. матеріалів міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 21 трав. 2026 р.) / [редкол.: О. С. Тарасенко, С. С. Чернявський, С. Д. Гусарєв та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. – 246 с.

У збірнику розміщено результати наукових досліджень здобувачів вищої освіти, наукових і науково-педагогічних працівників, а також юристів-практиків, присвячені актуальним філософсько-правовим, історико-теоретичним і галузевим проблемам забезпечення національної безпеки України, протидії окупації та захисту прав людини в умовах гібридної агресії.

Видання може бути використано в освітньому процесі, науковій діяльності та практичній роботі, є доступним для широкого кола читачів і сприятиме підвищенню рівня правової культури та правосвідомості суспільства.

ЗМІСТ

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ НАУКОВИХ ЧИТАНЬ

<i>Тарасенко О. С.</i>	10
<i>Чернявський С. С.</i>	12
<i>Гусарєв С. Д.</i>	14

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

<i>Тарасенко О. С.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПРАВОВІ ВІДПОВІДІ	16
<i>Левченко К. Б.</i> ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: СПРАВЕДЛИВІСТЬ, ЕФЕКТИВНІСТЬ, ПРАВОВЕ ПІДҐРУНТЯ.....	19
<i>Дрозд О. Ю.</i> БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ	24
<i>Колодій А. М., Колодій О. А.</i> ГУМАНІЗМ ЯК ОСНОВА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УЧЕННЯХ В. В. КОПЄЙЧИКОВА.....	27
<i>Тихомиров О. О.</i> ІНФОРМАЦІЙНА РЕІНТЕГРАЦІЯ ЯК СУТНІСНА СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	34
<i>Білозьоров Є. В., Макаров Є. О.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ	37
<i>Власенко В. П.</i> КОНТЕКСТ У ТЛУМАЧЕННІ ТА ЗАСТОСУВАННІ НОРМ ПРАВА.....	40

Домбровський К. Г.

РАДА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ
В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОЇ КООРДИНАЦІЇ СЕКТОРУ
БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ 47

Дорошук Н. О.

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ 50

Іванчук Н. В.

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ПРІОРИТЕТНОЇ
ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ 55

Кирдан Б. В.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ
ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ 60

Клименко О. М.

КОНСТИТУЦІЙНА МОДЕЛЬ
УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ 62

Кривицький Ю. В.

ПРАВОВА РЕФОРМА В УМОВАХ ВІЙНИ:
МІЖ БЕЗПЕКОЮ, СВОБОДОЮ ТА ДЕРЖАВОЮ 66

Лапка О. Я., Мамедова Л. М.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДИТИНИ – ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНОЇ ОСОБИ ЯК ОСОБЛИВОЇ КАТЕГОРІЇ
СУБ'ЄКТІВ ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
В УКРАЇНІ 70

Михайленко Р. В.

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ
ПРИНЦИП НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 75

Назаренко О. А.

ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ ЯК НЕВІДДІЛЬНА СКЛАДОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ 77

Настопиров В. І.

ПРАВОВІ Й ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ
КІБЕРГІГІЄНИ ЯК СКЛАДОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ
БЕЗПЕКИ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ..... 80

Носенко О. В.

УКРАЇНСЬКА ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ
ЯК ОСНОВА ДОВІРИ МІЖ ПОЛІЦІЄЮ
ТА СУСПІЛЬСТВОМ 83

Осауленко А. О.

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ
ЯК ОРГАН ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ 86

Пендюра М. М.

СТАЛІЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ, ЕТИЧНІ ТА БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ
В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ 89

Пікуля Т. О.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ЦІННІСНО-ПРАВОВА
КАТЕГОРІЯ: БАЛАНС МІЖ ДЕРЖАВНИМ
СУВЕРЕНІТЕТОМ І ПРАВАМИ ЛЮДИНИ 94

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Баклан М. А.

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В СИСТЕМІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ 98

Беспалов Д. О., Пономаренко А. Ю.

ВОЄННИЙ СТАН В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ
ТА ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ 101

Бовбас А. Р.

ЗАКОНИ ХАММУРАПІ: КРІЗЬ ПРИЗМУ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА:
ПРОБЛЕМА СПРАВЕДЛИВОГО ПОКАРАННЯ..... 104

Богдан І. В.

ОБОРОННА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ ЯК ФОРМА
ПРАВОВОГО САМОЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ, ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ
ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВОГО ПРАВОПОРЯДКУ 106

Гаврилюк П. Т., Ценов Д. Д.

СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ БЕЗПЕКОВИХ
ВИКЛИКІВ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 110

Голубець Б. Б.

ІДЕОЛОГІЯ «РУССКОГО МИРА»
ЯК ІНСТРУМЕНТ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ:
ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ 114

Грибок А. Д.

РОЛЬ ЖІНОК У СФЕРІ ТАКТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ
ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ 118

Кирилюк Є. І.

ПРОГАЛИНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ ТА МЕХАНІЗМИ
ЇХ ПОДОЛАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 120

Коваленко В. О.

ПРАВОСВІДОМІСТЬ ГРОМАДЯН
В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ 123

Ковальчук С. М.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ
ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА 126

Гржегоржевська М. О.

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК НЕВІДДІЛЬНА СКЛАДОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 131

Костильова К. Ю.

СИМВОЛИ ДЕРЖАВНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНА
КУЛЬТУРА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО 137

Кригін Є. В.

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ: ІСТОРИЧНІ ПРИКЛАДИ
ТА СУЧАСНА ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ 140

Кузменко Н. Р.

ІНСТИТУТИ ОБОРОНИ ТА ОХОРОНИ
ДЕРЖАВНОГО ЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1918) 143

Кукла Р. О.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ: СПІВВІДНОШЕННЯ БЕЗПЕКИ
І СВОБОДИ 148

Мазур О. І.

ФОРМА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ
ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ 151

Мастеренко Д. Д.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ:
ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ 154

Матійчук С. С.

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА:
ВІД СМЕРТНОЇ КАРИ ДО ГУМАНІЗАЦІЇ ПОКАРАНЬ 158

Наливайко Г. П.

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ЧИННИК СТІЙКОСТІ
ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 160

Намчук А. О.

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ
ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 163

Новіков А. С.

ПОДОЛАННЯ ПРАВОВИХ КОЛІЗІЙ ЯК УМОВА
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ 167

Олійник С. А.

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ЗАГРОЗА
НАЦІОНАЛЬНИЙ БЕЗПЕЦІ: УРОКИ ІСТОРІЇ 169

Пендюра С. М.

АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ
В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ
ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ 173

Погодічев М. О.

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА
ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СУЧАСНІ
ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ..... 177

Полищук А. М.

СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ
У «РУСЬКІЙ ПРАВДІ»: ПРАВОВИЙ
ТА ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТИ 179

Приходько Ю. Ю.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ
ОРГАНІВ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ 181

Пінчук С. О.

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ
(ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ)..... 186

Руснак М. О.

ПРАВА ДИТИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВІЙНИ..... 189

Ситнікова Д. Д.

ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ 192

Скрипльов В. В.

СПОРТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕСТРУКТИВНОЇ
«М'ЯКОЇ СИЛИ» В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ:
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ
ЛЕГІТИМІЗАЦІЇ ОКУПАЦІЇ 195

Смаглюк Р. М.

ЦИФРОВА ДЕРЖАВА ЯК СУЧАСНА МОДЕЛЬ
ОРГАНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ..... 203

Тимчишин П. А.

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ
ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ НА ТЕРИТОРІЯХ,
ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ОКУПАЦІЇ 206

Ткачова Д. А.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ 210

Тросюк О. В. ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	215
Халімонова П. О. ПРАВОРОЗУМІННЯ ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ	219
Хрущ А. В. ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ РОЛІ КИЄВА У СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	222
Хізанов О. Д. ДОВІРА ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ОСНОВА ЛЕГІТИМНОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ.....	225
Чепурний В. О. ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ЦІННІСНОЇ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ.....	229
Чорноус М. К. ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ	232
Шаль В. В. ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ЯК НАПРЯМ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ.....	235
Шкурак А. В. ПОЗИТИВНЕ ПРАВО ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ.....	237
Ящур П. О. ЕВАКУАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ОБОВ'ЯЗКУ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	240
РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	244

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ НАУКОВИХ ЧИТАНЬ

Тарасенко Олег Сергійович,
проректор Національної академії
внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

Шановні колеги!

Щиро вітаю всіх учасників міжвідомчого науково-практичного круглого столу «Філософсько-правові основи національної безпеки України: досвід протидії окупації та забезпечення прав людини в умовах гібридної агресії», організованого кафедрою теорії, історії та філософії права Національної академії внутрішніх справ.

Символічно, що цей науковий захід проходить напередодні 105-ї річниці Національної академії внутрішніх справ, що є одним із провідних закладів вищої освіти та наукових центрів системи МВС України, який упродовж десятиліть формує професійні, наукові та світоглядні засади підготовки правоохоронців, юристів і науковців. Історія академії нерозривно пов'язана з історією української державності, становленням національної правоохоронної системи та розвитком юридичної науки в Україні.

Цей науковий захід об'єднав науковців, практичних працівників, представників органів державної влади, сектору безпеки і оборони, а також здобувачів вищої освіти навколо надзвичайно актуальної проблематики, яка безпосередньо пов'язана із сучасними викликами українській державності, правопорядку та системі забезпечення прав людини.

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації стала випробуванням не лише для системи національної безпеки України, а й для всієї правової системи держави. В умовах війни по-новому осмислюються питання верховенства права, меж державного примусу, співвідношення безпеки і свободи, ролі правоохоронної діяльності, інформаційної безпеки, громадянської стійкості та захисту прав людини. Саме тому нині важливе значення мають філософсько-правові й теоретико-правові дослідження, здатні забезпечити глибоке розуміння трансформаційних процесів, які відбуваються в українському суспільстві та державі.

У межах круглого столу порушуються питання не лише безпекового характеру, гуманізму, історичної пам'яті,

правосвідомості, громадянської ідентичності, цифрової безпеки, правового виховання та європейської інтеграції України. Це вкотре засвідчує, що сучасна національна безпека має комплексний характер і неможлива без належного розвитку права, демократичних інститутів, ефективної правоохоронної системи й високого рівня правової культури суспільства.

Окремо слід відзначити участь у науковому заході представників державних органів, наукових установ, закладів вищої освіти, практичних працівників і молодих науковців. Такий міжвідомчий та міждисциплінарний формат створює належні умови для професійної дискусії, обміну досвідом і формування нових наукових підходів до розв'язання актуальних проблем забезпечення національної безпеки України в умовах війни та гібридної агресії.

Національна академія внутрішніх справ традиційно спрямовує увагу на розвиток наукових досліджень у сфері права, безпеки та правоохоронної діяльності. Проведення таких наукових заходів сприяє не лише розвитку юридичної науки, а й інтеграції наукових результатів у практичну діяльність та освітній процес.

Переконаний, що цей круглий стіл стане важливою платформою для фахового обговорення актуальних проблем функціонування держави і права в умовах воєнного стану, а також сприятиме формуванню нових наукових та практичних рішень у сфері забезпечення національної безпеки України.

Бажаю всім учасникам плідної роботи, змістовних дискусій, цікавих наукових ідей і нових професійних здобутків.

Слава Україні!

Чернявський Сергій Сергійович,
проректор Національної академії
внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

**Шановні учасники міжвідомчого науково-практичного
круглого столу!**

Щиро вітаю вас із початком роботи цього наукового заходу, який об'єднав представників юридичної науки, правоохоронної практики, органів державної влади, сектору безпеки і оборони, а також молодих науковців навколо надзвичайно важливої та актуальної проблематики.

Сьогодні Україна переживає один із найскладніших періодів своєї новітньої історії. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації стала випробуванням не лише для системи національної безпеки, а й для стійкості української державності, правової системи, демократичних інститутів і суспільної єдності. У цих умовах важливе значення має саме філософсько-правове осмислення процесів, які відбуваються в державі та суспільстві, адже сучасна війна триває не лише на полі бою, а й у правовому, інформаційному, гуманітарному та світоглядному просторах.

Цей круглий стіл символічно проходить напередодні 105-ї річниці Національної академії внутрішніх справ. Упродовж понад століття академія залишається одним із провідних центрів правничої освіти, науки та професійної підготовки кадрів для системи МВС України. Її історія нерозривно пов'язана зі становленням української державності, розвитком правоохоронної системи та формуванням національної юридичної науки. Саме тому проведення наукових заходів, присвячених проблемам права, безпеки та захисту прав людини, є важливою складовою реалізації наукової та освітньої місії академії.

Сучасні безпекові виклики потребують не лише ефективних управлінських і правоохоронних рішень, а й глибокого наукового аналізу. Питання забезпечення прав людини в умовах воєнного стану, протидії окупації, інформаційній агресії, колабораціонізму, кіберзагрозам, захисту національної ідентичності та зміцнення верховенства права в умовах сьогодення мають не лише теоретичне, а й безпосереднє практичне значення.

Україн важливим є те, що в межах круглого столу поєднані різні напрями наукового пошуку – теорія держави і права, філософія

права, конституціоналізм, проблеми правоохоронної діяльності, інформаційної та національної безпеки, історико-правові та гуманітарні аспекти функціонування держави в умовах війни. Такий міждисциплінарний підхід створює необхідні умови для комплексного осмислення сучасних трансформаційних процесів.

Переконаний, що результати сьогоднішньої дискусії матимуть вагоме значення не лише для розвитку юридичної науки, а й для вдосконалення практики забезпечення національної безпеки, правоохоронної діяльності та захисту прав людини в сучасних умовах.

Бажаю всім учасникам плідної роботи, змістовних наукових дискусій, творчого натхнення та нових професійних здобутків.

Слава Україні!

Гусарев Станіслав Дмитрович,
провідний науковий співробітник
відділу організації наукової
діяльності Національної академії
внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

Шановні колеги!

Щиро вітаю всіх учасників Міжвідомчого науково-практичного круглого столу «Філософсько-правові основи національної безпеки України: досвід протидії окупації та забезпечення прав людини в умовах гібридної агресії».

Сьогоднішній науковий захід об'єднав представників юридичної науки, правоохоронної практики, органів державної влади, сектору безпеки і оборони, а також здобувачів вищої освіти навколо проблематики, яка в сучасних умовах набуває не лише теоретичного, а й безпосереднього практичного та світоглядного значення.

Дійсно, особливого символізму цьому заходу надає те, що він відбувається напередодні 105-ї річниці Національної академії внутрішніх справ – закладу, історія якого нерозривно пов'язана з розвитком юридичної науки, правоохоронної діяльності та професійної підготовки кадрів для системи МВС України. Упродовж десятиліть Академія залишається важливим інтелектуальним і науковим центром, у якому формуються сучасні підходи до розуміння держави, права, безпеки та юридичної діяльності.

Водночас символічно, що сьогоднішня дискусія відбувається в День вишиванки – свято, яке у сучасних умовах стало не лише елементом культурної традиції, а й своєрідним символом національної стійкості, громадянської солідарності та збереження української ідентичності в умовах зовнішньої агресії.

Сучасні виклики переконливо демонструють, що право не може розглядатися виключно як система норм чи сукупність юридичних конструкцій. Право завжди проявляється через діяльність – діяльність держави, правоохоронних органів, суду, наукової спільноти, громадянського суспільства та конкретної людини. Саме через юридичну діяльність право набуває реального змісту, практичного значення та здатності впливати на суспільні процеси.

У цих умовах особливого значення набуває діяльнісний підхід до осмислення права та національної безпеки. Адже сучасна юридична діяльність уже давно виходить за межі суто

правозастосовної функції. Вона охоплює інформаційно-аналітичний, комунікативний, цифровий, правозахисний, освітній та гуманітарний компоненти. Особливо це проявляється в умовах гібридної агресії, коли юридична діяльність безпосередньо пов'язується з протидією інформаційним впливам, документуванням воєнних злочинів, забезпеченням прав людини, підтриманням правопорядку та зміцненням суспільної стійкості.

Не менш важливо, що сучасна правоохоронна та правозастосовна діяльність дедалі більше потребує міждисциплінарного підходу, здатності оперативного реагувати на кризові виклики, працювати в умовах невизначеності та поєднувати юридичні знання із сучасними технологіями, аналітикою та гуманітарним розумінням суспільних процесів.

Саме тому тематика сьогоднішнього круглого столу є надзвичайно актуальною. Вона створює належні умови для професійної дискусії щодо філософсько-правових засад національної безпеки, трансформації юридичної діяльності в умовах війни, функціонування правоохоронної системи, забезпечення прав людини та розвитку сучасного правничого мислення.

Переконаний, що результати наукового обговорення сприятимуть подальшому розвитку юридичної науки, вдосконаленню освітнього процесу та формуванню нових наукових підходів до забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах.

Бажаю всім учасникам плідної роботи, ґрунтовних наукових дискусій, творчого натхнення та нових професійних здобутків.

Тарасенко Олег Сергійович,
проректор Національної академії
внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПРАВОВІ ВІДПОВІДІ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України стала не лише найбільшим безпековим викликом для Української держави з моменту відновлення незалежності, а й каталізатором глибокої трансформації правоохоронної діяльності. В умовах воєнного стану правоохоронна система фактично перейшла до функціонування в режимі постійного кризового реагування, поєднуючи класичні функції забезпечення правопорядку із завданнями національної безпеки, територіальної оборони, інформаційної стійкості та захисту цивільного населення.

У сучасній юридичній науці правоохоронну діяльність традиційно розглядають як один із ключових напрямів державної діяльності, спрямований на забезпечення законності, правопорядку, охорону та захист прав і свобод людини і громадянина [1, с. 33; 2, с. 8]. Однак в умовах воєнного стану зміст правоохоронної діяльності істотно розширюється. Адже правоохоронна діяльність дедалі більше інтегрується із діяльністю щодо забезпечення національної безпеки та фактично стає її структурним складником [3, с. 20–21].

Сучасна війна продемонструвала, що правоохоронні органи України виконують не лише традиційні функції протидії злочинності, а й забезпечують евакуацію населення, документування воєнних злочинів, боротьбу з диверсійною діяльністю, інформаційними операціями, кібератаками та проявами колабораціонізму. Особливо показовим став період деокупації Київської, Харківської та Херсонської областей, коли саме правоохоронні органи одними з перших розпочали фіксацію наслідків воєнних злочинів, виявлення місць масових поховань, документування фактів катувань, примусових депортацій і порушень норм міжнародного гуманітарного права.

За даними Офісу Генерального прокурора України, станом на 2026 рік в Україні зареєстровано десятки тисяч кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів та злочинів агресії. Подібні масштаби документування міжнародних злочинів є безпрецедентними для сучасної європейської практики та фактично формують новий досвід функціонування правоохоронної системи в умовах широкомасштабної війни.

Трансформація правоохоронної діяльності безпосередньо пов'язана й зі стрімкою цифровізацією сучасних безпекових загроз. Якщо раніше інформаційний простір розглядався переважно як допоміжний елемент суспільних комунікацій, то сьогодні він перетворився на окремий театр гібридного протистояння. Російська Федерація активно використовує кібератаки, дезінформацію, інформаційно-психологічні операції, deepfake-технології, втручання в роботу державних реєстрів, банківської системи та об'єктів критичної інфраструктури.

У зв'язку з цим особливого значення набуває адаптація оперативно-розшукової діяльності до нових цифрових викликів. Як зазначається в наукових дослідженнях, злочинці дедалі активніше використовують можливості мережі Інтернет, криптовалют, хмарних сервісів, анонімних акаунтів та штучного інтелекту для вчинення кримінальних правопорушень. Показовим прикладом стала активізація шахрайських схем під виглядом «зборів на потреби ЗСУ», фішингових атак на банківські сервіси громадян, а також поширення дезінформації через соціальні мережі та месенджери.

Водночас новітня трансформація правоохоронної діяльності охоплює не лише технологічний, а й морально-правовий вимір. В умовах війни правоохоронні органи повинні не лише забезпечувати безпеку держави, а й зберігати баланс між необхідністю обмеження окремих прав людини та принципом верховенства права. Саме тому важливого значення набуває проблема морально-правових засад правоохоронної діяльності. У період воєнного стану особливо важливо забезпечити морально-правовий баланс функціонування суспільства, який ґрунтується не лише на страху перед покаранням, а й на усвідомленні особистої відповідальності перед державою та суспільством [4, с. 89].

У сучасних умовах змінюється і сама філософія правоохоронної діяльності. Якщо раніше основний акцент робився переважно на реагуванні на вже вчинене правопорушення, то сьогодні пріоритетними стають превентивні механізми, кризове прогнозування, аналітична діяльність та міжвідомча взаємодія.

Особливо це проявляється у сфері кібербезпеки, протидії тероризму, колабораційній діяльності та захисту критичної інфраструктури.

Окрім того, війна суттєво вплинула на психологічний стан працівників правоохоронних органів. Робота в умовах постійних повітряних тривог, фіксація наслідків воєнних злочинів, взаємодія з постраждалими особами, евакуація цивільного населення, участь у стабілізаційних заходах на деокупованих територіях формують принципово новий рівень професійного навантаження. У зв'язку з цим важливого значення набувають питання психологічної підтримки правоохоронців, професійної реабілітації та формування стійкості до кризових ситуацій. Слід також враховувати, що сучасна трансформація правоохоронної діяльності значною мірою пов'язана із процесами європейської інтеграції України. Адаптація правоохоронної системи до стандартів Європейського Союзу передбачає не лише вдосконалення законодавства, а й упровадження нових підходів до захисту прав людини, прозорості правоохоронної діяльності, цифрової безпеки та демократичного цивільного контролю.

Отже, трансформація правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану є комплексним багаторівневим процесом, який охоплює нормативний, організаційний, безпековий, інформаційний і морально-правовий виміри. Сучасні виклики вимагають не лише вдосконалення законодавства та правоохоронних механізмів, а й формування нової моделі правоохоронної діяльності, здатної ефективно реагувати на гібридні загрози, забезпечувати національну безпеку та водночас гарантувати дотримання прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Білоус О. В. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність: критерії визначення, структура, завдання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Вип. Спец. вип. Т. 3. С. 33–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2019_Spets
2. Кобзар О. Ф. Правоохоронна діяльність: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 8–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2017_3_4
3. Дручек О. В., Валушко О. М. Правоохоронна діяльність та діяльність щодо забезпечення національної безпеки: кореляція понять та змісту. *Проблеми правоохоронної та освітньої діяльності*. 2024. № 1. С. 20–28. DOI 10.59226/3041-1971.1.2024.20-28
4. Романова А. Правоохоронна діяльність і воєнний стан: морально-правові особливості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2022. Т. 9. № 3. С. 89–94. <http://doi.org/10.23939/law2022.35.089>

Левченко Катерина Борисівна,
Урядова уповноважена з питань
гендерної політики, кандидат
філософських наук, доктор
юридичних наук, професор

ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: СПРАВЕДЛИВІСТЬ, ЕФЕКТИВНІСТЬ, ПРАВОВЕ ПІДґРУНТЯ

Гендерний вимір безпекової системи є актуальним питанням забезпечення ефективності та легітимності національної безпеки та важливою тематикою її наукових досліджень, які стають все більш популярними та розгалуженими. Гендерні аспекти національної безпеки досліджувалися Т. Марценюк [7], С. Коломієць та А. Прохоровою [6], М. Поповим та К. Ровинською [9] (гендерний вимір політико-правових засад національної безпеки), М. Чеховською [14] (правові засади реалізації рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у забезпеченні національної безпеки), М. Кобою [5] (український і міжнародний досвід гендерної інтеграції в секторі безпеки), О. Мисловою [8] (гендерна рівність як інструмент національної безпеки), В. Грицанюк [3] (досвід Ізраїлю у досягненні гендерної рівності у сфері оборони), І. Грабовською [2] та іншими. Серед чинників зростання наукового інтересу до тематики є: ефективність врахування гендерних аспектів для забезпечення безпеки різних груп громадян; розуміння ситуації, при якій без гендерного мейнстримінгу євроінтеграційні зобов'язання України не можуть бути виконаними; необхідність дотримання міжнародних стандартів гендерної рівності; посилення участі жінок у маскулінізованій сфері національної безпеки, що вимагає формування та застосування інструментів забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок; необхідність створення ефективних інклюзивних систем безпеки у відповідь на виклики війни агресії РФ проти України тощо.

Питання національної безпеки концептуалізовані в Законі України «Про національну безпеку України (2018 р.)» [4] та низці нормативно-правових документів, розроблених і затверджених на його виконання: Стратегії національної безпеки України (2020 р.) [10], Стратегії воєнної безпеки України (2021 р.) [11], Стратегічному оборонному бюлетені (2021 р.) [13], Стратегії кібербезпеки України (2021 р.) [12]. Розглянемо наявність гендерної складової у перелічених документах. У Законі України «Про

національну безпеку України» гендерна складова відсутня. У Стратегії національної безпеки України у розділі III, що визначає основні напрями зовнішньо та внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення національних інтересів і безпеки, забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків розглядається як умова розвитку людського капіталу, що є «запорукою майбутнього України» (п. 57). У Розділі IV «Напрями та завдання реформування й розвитку сектору безпеки і оборони» одним з шляхів зміцнення бойового потенціалу ЗСУ, інших органів сил оборони визначено ефективне впровадження державної політики забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» (п. 60). У п. 59 наголошено на неприпустимості дискримінації, зокрема за гендерною ознакою.

У Стратегії воєнної безпеки України в розділі «Цілі, пріоритети та завдання реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва» гендерна рівність розглядається серед інших важливих засад (знання, уміння, цінності, досвід, доброчесність) «зміцнення кадрового потенціалу ЗСУ та інших складових сил оборони», ефективного “управління кар’єрним зростанням особового складу”, “формування нового стилю військового лідерства та трансформація професійної культури на основі євроатлантичних принципів”.

Комплексно гендерна тематика представлена у Стратегічному оборонному бюлетені України, який містить окреме завдання 2.4. «Інтеграція гендерної рівності в силах оборони у процеси рекрутингу, протягом військової служби, під час звільнення з військової служби та соціального захисту ветеранів». Процитуємо формулювання очікуваних результатів внаслідок впровадження цього завдання: «в силах оборони забезпечено задоволення потреб чоловіків і жінок шляхом імплементації принципів гендерної рівності. Усунуто гендерну нерівність у Збройних Силах України та інших складових сил оборони під час проведення операцій і навчань. Забезпечено розуміння значення принципів гендерної рівності для кожного виду, окремого роду військ (сил) Збройних Сил, інших військових формувань, а також на рівні військової частини». Заходи на виконання цього завдання концентруються навколо посилення інституційного механізму гендерної політики, зокрема шляхом «уведення в Міністерстві оборони посади радника з гендерних питань, безпосередньо підпорядкованого Міністру оборони України і відповідального за участь у розробленні та реалізації заходів з гендерних перспектив,

здійснення координації питань дотримання гендерної рівності в апараті Міністерства оборони» (п. 2.4.1); «удосконалення вертикалі радників з гендерних питань, включаючи радників Головнокомандувача ЗСУ, начальника Генерального штабу ЗСУ, радників в органах військового управління стратегічного та оперативного рівнів, у т.ч. в командуваннях видів, окремих родів військ (сил) ЗСУ» (п. 2.4.2); «забезпечення інтеграції питань дотримання гендерної рівності в оперативне планування, підготовку та повсякденну діяльність ЗСУ та інших складових сил оборони» (п. 2.4.3) та «усунення бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню рівних можливостей чоловіків і жінок щодо їх активної і вагомої участі в діяльності (функціонуванні) сил оборони» (п. 2.4.4); «удосконалення підготовки особового складу сил оборони з питань гендерної обізнаності» (п. 2.4.5) та правове «врегулювання питань запобігання та реагування на образи та насильство за статевою ознакою» (п. 2.4.6). Гендерна рівність визначається серед принципів управління військовою кар'єрою військовослужбовців, прийнятих в державах-членах НАТО (п. 2.3.2). Аналіз стану виконання сформульованих заходів є об'єктом окремого наукового дослідження.

Що стосується Стратегії кібербезпеки України, то попри важливість включення гендерного виміру для забезпечення безпеки в кіберпросторі, він відсутній. В частині ж щодо розвитку міжнародної співробітництва, серед завдань визначно «поглиблення співпраці з міжнародними організаціями у сфері захисту дітей від сексуального онлайн-насильства». Водночас дослідження 2025 року [1] демонструє поширеність торгівлі людьми та інших форм гендерно зумовленого насильства в кіберпросторі незалежно від віку. А Група експертів Ради Європи з протидії насильства стосовно жінок (ГРЕВІО) розробила рекомендацію до Конвенції Ради Європи із запобігання насильства стосовно жінок та домашнього насильства та боротьбу з цими явищами щодо цифрового виміру насильства стосовно жінок [15]. Ці приклади ілюструють важливість включення в документ гендерної тематики для відповідності міжнародним стандартам, суспільним потребам, формування ефективних механізмів захисту від онлайн насильства як дітей, так і дорослих.

Принципова зміна концептуальних підходів до питань гендерного виміру національної безпеки відбувається завдяки Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, Мир, Безпека» і полягає у зміні фокусу погляду на жінок виключно як об'єктів захисту (у зв'язці «жінки і діти») до їхнього визнання у якості суб'єктів

безпеки. Водночас процес отримання жінками суб'єктності в сфері національної безпеки є незавершеним і поступовим, що підтверджується проведеним контент аналізом нормативно-правових документів на предмет включення до них гендерної складової. Попри значущість гендерна тематика не відображена наскрізно у правових документах, які складають концептуальні засади національної безпеки України. Така ситуація потребує їхнього удосконалення як для формування відповідей на існуючі загрози, так і забезпечення відповідності положень національних документів міжнародним стандартам. Необхідним є включення гендерної складової до Закону України «Про національну безпеку України» та доповнення Стратегії кібербезпеки України питаннями формування механізмів запобігання та протидії торгівлі людьми та гендерно зумовленому насильству в онлайн. Актуальним є проведення поглибленого дослідження необхідних законодавчих змін безпекового законодавства з позиції застосування принципу гендерної рівності.

Список використаних джерел

1. Аналітичний звіт щодо торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації в Україні / за заг. ред. Бороздіна К. А., Булавина В. О., Жуковської Г. Г., Рикуна О. В., Левченко К. Б. Київ : ФОП Мороз А. Т., 2025. 80 с. URL: https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2025/04/lastrada_analituchnui-zvit_binder_.pdf
2. Грабовська І. Жіноче «обличчя» війни України проти російського агресора. Українознавчий альманах. 2022. Вип. 30. С. 29–34. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30.4>.
3. Грицанюк В. В. Особливості досягнення гендерної рівності в сфері оборони: досвід Ізраїлю. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 24 квітня 2025 р.). Вип. 4. С. 327–329. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-11\(19\)-569-577](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-11(19)-569-577).
4. Закон України «Про національну безпеку» від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
5. Коба М., Ярошук Д. М. Гендерна інтеграція в секторі безпеки: український та міжнародний досвід. Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 2025. С. 101–103. URL: <https://surl.li/epsrsw>.
6. Коломієць С., Прохорова А. Гендерованість досвіду військової служби в Збройних силах України (на прикладі

військової частини Х 0000). Наукові записки НаУКМА. Соціологія. 2024. Вип. 7. С. 57–69.

7. Марценюк Т. Забезпечення гендерної рівності у Збройних силах України. *Empirio*. 2024. Т. 1, № 1. С. 44–54.

8. Мислива О. О. Гендерна рівність і діджиталізація: сучасні інструменти національної безпеки. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 березня 2025 р.) : у 2 ч. Ч. І. Дніпро : ДДУВС, 2025. С. 390–392. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/jspui/handle/123456789/15947?offset=60>.

9. Попов М. П., Ровинська К. І. Гендерний вимір політико-правових засад національної безпеки: виклики та перспективи в умовах сучасних трансформацій. Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів ХХІ століття : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 12–13 груд. 2024 р. Житомир : Житомирська політехніка, 2024. С. 430–434.

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України № 392/2020 від 14 верес. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України № 121/2021 від 25 берез. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.

12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України № 447/2021 від 26 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021>.

13. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» : Указ Президента України № 473/2021 від 17 верес. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021>.

14. Чеховська М. М. Конституційні та правові засади реалізації рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у забезпеченні національної безпеки України. Держава та регіони. Серія: Право. 2019. № 3. С. 49–54. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2019-3-8>.

15. GREVIO General Recommendation No. 1 on the digital dimension of violence against women, adopted on 20 October 2021. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/grevio-rec-no-on-digital-violence-against-women/1680a49147>.

Дрозд Олексій Юрійович,
керівник Департаменту організації
забезпечення діяльності Бюро
економічної безпеки України, доктор
юридичних наук, професор

БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України суттєво актуалізувала проблематику економічної безпеки держави. В умовах війни економічна сфера стає не лише об'єктом внутрішньої державної політики, а й одним із ключових напрямів протиборства. Руйнування критичної інфраструктури, тінізація економічних процесів, незаконний обіг підакцизних товарів, фінансові махінації, легалізація злочинних доходів, ухилення від сплати податків та інші економічні правопорушення створюють реальні загрози національній безпеці держави. За таких умов особливого значення набуває діяльність Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ України) як спеціалізованого правоохоронного та аналітичного органу у сфері забезпечення економічної безпеки держави.

Відповідно до Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» від 28 січня 2021 р. БЕБ України є центральним органом виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави [1]. Створення цього органу стало одним із елементів реформування системи правоохоронних органів у сфері економіки та було спрямоване на усунення дублювання повноважень різних державних інституцій, зокрема податкової міліції, окремих підрозділів Служби безпеки України та Національної поліції України.

Особливість діяльності БЕБ України полягає в поєднанні правоохоронної та аналітичної складових. На відміну від традиційної моделі силового реагування, сучасна концепція діяльності БЕБ України орієнтована насамперед на ризик-орієнтований підхід, кримінальний аналіз та інформаційно-аналітичну діяльність. У цьому аспекті БЕБ України фактично впроваджує сучасну модель *intelligence-led policing*, яка активно використовується у країнах Європейського Союзу та США. Такий підхід дозволяє не лише реагувати на вже вчинені економічні

правопорушення, а й виявляти системні ризики та запобігати їх виникненню. В умовах війни діяльність БЕБ України набуває особливого значення, оскільки економічна безпека безпосередньо пов'язана зі спроможністю держави забезпечувати обороноздатність, фінансову стабільність та функціонування критично важливих сфер суспільного життя. Одним із ключових напрямів діяльності БЕБ України є протидія незаконному обігу підакцизних товарів, мінімізація схем ухилення від оподаткування, боротьба з фінансовими махінаціями та запобігання незаконному використанню бюджетних коштів, у тому числі міжнародної технічної допомоги.

Сучасні безпекові реалії демонструють, що економічні правопорушення можуть використовуватися як інструмент дестабілізації держави. У період воєнного стану особливу небезпеку становлять схеми незаконного експорту стратегічної продукції, фінансування діяльності, пов'язаної з державою-агресором, а також функціонування тіньових фінансових механізмів. Саме тому БЕБ України виконує не лише правоохоронну, а й стратегічно-безпекову функцію, спрямовану на захист економічного суверенітету держави.

Показовим сучасним прикладом діяльності БЕБ України у сфері забезпечення економічної безпеки держави стало викриття схем так званого «чорного експорту» сільськогосподарської продукції через українські морські порти. Упродовж 2024–2026 років БЕБ України неодноразово повідомляло про виявлення організованих схем незаконного експорту зерна та іншої аграрної продукції із використанням фіктивних суб'єктів господарювання, мінімізації податкових платежів і незаконного виведення коштів за кордон. Зокрема, у 2026 р. детективи БЕБ України запобігли незаконному експорту майже 28 тис. тон кукурудзи через Одеський порт вартістю понад 200 млн грн, що здійснювався із застосуванням схем сумнівного походження продукції та ухилення від оподаткування [2]. Подібні економічні правопорушення в умовах війни створюють загрозу не лише фінансовим інтересам держави, а й продовольчій, бюджетній та загалом національній безпеці України.

У науковій літературі діяльність БЕБ України розглядається як важливий елемент забезпечення економічної безпеки держави. Так, М. Р. Піхоцька визначає БЕБ України як новітній суб'єкт державного фінансового контролю, діяльність якого охоплює правоохоронну, аналітичну, економічну та інформаційну функції [3, с. 117–120]. У свою чергу А. В. Стеблянюк та Д. А. Лісов підкреслюють, що БЕБ України має стати єдиним правоохоронним

органом, який поєднає повноваження щодо розслідування економічних злочинів та забезпечення економічної безпеки держави [4, с. 187–189]. Водночас Ю. Ю. Козар та Я. В. Попенко звертають увагу на необхідність ефективної координації діяльності БЕБ України з іншими державними органами та недопущення дублювання повноважень у сфері боротьби з економічними правопорушеннями [5, с. 87–89].

Разом із цим функціонування БЕБ України супроводжується й низкою проблемних аспектів. Серед них – питання кадрового забезпечення, ризики політичного впливу, необхідність удосконалення міжвідомчої взаємодії, а також забезпечення реальної аналітичної спрямованості діяльності цього органу. Окремій уваги потребує питання формування довіри бізнес-середовища до діяльності БЕБ України, оскільки однією з основних цілей його створення було саме зменшення необґрунтованого силового тиску на суб'єктів господарювання.

Важливим є й міжнародний аспект діяльності БЕБ України. У сучасних умовах значна частина економічних правопорушень має транснаціональний характер, що потребує активного міжнародного співробітництва у сфері фінансового моніторингу, протидії відмиванню коштів та боротьби з міжнародними економічними злочинами. У цьому контексті інтеграція України до європейського безпекового та економічного простору зумовлює необхідність подальшого вдосконалення інституційних і правових засад діяльності БЕБ України відповідно до міжнародних стандартів.

Таким чином, в умовах війни БЕБ України поступово перетворюється на один із ключових елементів системи забезпечення економічної безпеки та фінансової стійкості держави. Його діяльність спрямована не лише на протидію економічним правопорушенням, а й на захист економічного суверенітету України, стабільності бюджетної системи та належного функціонування стратегічно важливих секторів економіки в умовах воєнних і гібридних загроз. Сучасні безпекові виклики актуалізують необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правових та організаційних засад діяльності БЕБ України, посилення аналітичної складової його роботи, міжнародної взаємодії та формування ефективної моделі економічної безпеки держави в умовах повоєнного відновлення України.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» від 28 січня 2021 р. № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>
2. БЕБ запобігло незаконному експорту зерна через Одеський порт. URL: <https://vv.com.ua/20260312/beb-zarobiglo-nezakonnomu-eksporty-zerna-cherez-odeskii-port/>
3. Піхоцька М. Р. Бюро економічної безпеки як новітній суб'єкт державного фінансового контролю. *Економічний вісник. Серія: Фінанси, облік, оподаткування*. 2021. Вип. 7. С. 117–125. DOI 10.33244/2617-5932.7.2021.117-125
4. Стеблянко А. В. Лісов Д. А. Бюро економічної безпеки як суб'єкт забезпечення економічної безпеки. *Нове українське право*. 2021. Вип. 6. С. 187–191. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.6.28>
5. Козар Ю. Ю., Попенко Я. В. Бюро економічної безпеки: завдання та проблеми утворення. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 2. С. 87–93. DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-87-93>

Колодій Анатолій Миколайович,
головний науковий співробітник
відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації
законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії наук України,
доктор юридичних наук, професор;
Колодій Олексій Анатолійович,
доцент кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук

ГУМАНІЗМ ЯК ОСНОВА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УЧЕННЯХ В. В. КОПЕЙЧИКОВА

Гуманізм як основа громадянського суспільства досліджувалися В. В. Копейчиковим у працях: «Народовладдя як основа представницької демократії» (1995 р.); «Громадянське суспільство і шляхи його формування в Україні» (1966 р.); «Гуманістичні засади правової реформи – в чому їх суть?» (1990 р.);

«Державна влада і питання формування громадянського суспільства в Україні» (1995 р.); «Питання формування громадянського суспільства в Україні» (1996 р.); «Сучасна державна національна ідея: особистість, суспільство, право, держава» (1996 р.) та багатьох інших.

Саме у них В. В. Копейчиков і стверджував, що «Гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людський) у праві – одна з найсуттєвіших органічно властивих праву якостей. У філософському і соціологічному розумінні право – загальна міра свободи, рівності та справедливості у суспільстві, яка повинна визначати конкретний зміст кожної конкретної правової норми. Саме такі соціальні цінності як свобода, рівність, справедливість становлять сутність гуманізму. Право – це насамперед система поведінкових стандартів, за якими члени суспільства мають діяти у відповідних ситуаціях, щоб їхні інтереси узгоджувалися з інтересами та потребами інших людей, держави і громадськими інтересами»[1, с. 660].

Тобто, право – це система правил поведінки завдяки яким узгоджуються інтереси та потреби між людьми, людьми та державою, людьми та громадянським суспільством на основі свободи, рівності та справедливості, що є сутністю гуманізму. Базуючись на зазначеному є усі підстави стверджувати, що громадянське суспільство базується на соціально-справедливому праві, тобто праві, яке властиве правовій державі. Громадянське суспільство не може існувати без демократичної, соціальної та правової держави.

Беззаперечно, що громадянське суспільство є продуктом довгострокового, цивілізаційного, історичного розвитку. Громадянське суспільство наділяє людину духовною свободою, умінням жити поряд з іншими і формувати спільну мету, ідеали, культуру, державу та право. Враховуючи це Копейчиков В. В. виокремлює низку рис, притаманних громадянському суспільству, а саме:

- свобода особистості;
- людина – основа і ціль суспільних відносин, де, згідно з вченням І. Канта, людина постає метою, а не засобом;
- верховенство Права та Закону;
- захист прав і свобод людини та громадянина;
- різноманітність і рівноправність усіх форм власності, де приватна власність є наріжним каменем;
- середній клас є ядром економіки держави, її стабільністю;

- плюралізм духовного й політичного життя, що ґрунтується на загальнолюдських цінностях гуманізму та демократії;
- провідна роль незалежного суду в захисті прав і свобод;
- ефективна діяльність правоохоронних органів;
- наявність розвиненої соціальної структури[2, с. 8–9].

Узагальнюючи зазначене В. В. Копейчиков стверджував: «Громадянське суспільство – це сфера самовияву вільних індивідів та об'єднань громадян, які добровільно об'єдналися і захищені від незаконного втручання органів державної влади в їх діяльність» [3, с. 27].

Ґрунтуючись та розвиваючи учення В. В. Копейчикова можна стверджувати, що у сучасній гуманітарній науці існують різні розуміння, доктрини, теорії суспільства, це, наприклад, громадянське, одержавлене, індустріальне, постіндустріальне, інформаційне, відкрите та закрите, телематичне суспільство, але для будь-якого із них характерним є наявність інтегративних зв'язків, взаємодії та взаємозалежності. Для будь-якого суспільства завжди властивим є щось спільне, яким можуть бути публічні та приватні інтереси, минуле, сучасне і майбутнє, сім'я, поділ праці, солідарність, мова, менталітет, соціальні регулятори, рівень розвитку продуктивних сил, держава і т. д.

Беззаперечно, що одним із найбільш важливих завдань будь-якого цивілізованого, демократичного та прогресивного суспільства є формування громадянського суспільства. Адже, громадянське суспільство характеризується розвиненістю та соціальною солідарністю, яка означає, що воно є єдиною спільнотою, яка організовано здатна захищати загальнонародні, колективні (групові) та індивідуальні інтереси своїх членів. Громадянське суспільство окрім єдності інтересів має також відрізнятися своєю приватною власністю, сформованою системою недержавних інституцій, здатних його захищати, а у разі необхідності, протистояти державі. Саме громадянське суспільство повинно бути спроможним формувати демократичну, соціальну та правову державу, адже остання з'являється лише в умовах існування громадянського суспільства. Поза його існуванням така держава є неможливою.

У той же час діалектика становлення громадянського суспільства свідчить, що воно засновується на засадах самовиникнення, самодостатності, саморегуляції та власного розвитку і завжди має намагатися обмежувати вплив держави на інститути та процеси, які у ньому відбуваються. Однак, на початкових етапах його

розвитку, в умовах коли тільки починають формуватися його ознаки, принципи, інститути та структури, держава повинна сприяти їх становленню, у всякому іншому випадку, громадянське суспільство буде формуватися довго і болісно.

При формуванні громадянського суспільства важливо щоб політично ініціативні його лідери, партії, групи та прошарки утворили інститути громадянської самоорганізації та самоврядування, розвинули у його середовищі навички громадянської єдності та солідарності. Проте, це зовсім не означає абсолютної однорідності, відсутності різних інтересів та прагнень у середовищі громадянського суспільства. Це, насамперед, вимагає вміння їх консолідувати, об'єднати для досягнення загальнонародних цілей. Упродовж цього є загально визнаною світовою закономірністю те, що уже сформоване громадянське суспільство здатне запроваджувати більш ефективні та економні механізми реалізації і власних і державних функцій, особливо використовуючи свої власні, спочатку, соціальні, а потім, правові регулятори.

Узагальнення існуючих визначень «громадянського суспільства», а також враховуючи те, що громадянське суспільство – це сфера спонтанного самовиявлення вільних індивідів і асоціацій громадян, що сформовані добровільно, яка захищена необхідними законами від прямого втручання і свавільної регламентації діяльності цих громадян з боку органів державної влади. Виходячи з теоретичних розробок ідеологів громадянського суспільства, а також практичного досвіду у країнах, де і в якому вигляді воно існує, *можна виділити такі ознаки громадянського суспільства:*

1) свобода та ініціативність особистості, що спрямовані на задоволення розумних потреб членів суспільства без шкоди для його загальних інтересів;

2) розвиток суспільних відносин відповідно до фундаментального принципу кантівської філософії, за яким людина завжди повинна розглядатися як мета і ніколи як засіб;

3) ліквідація відчуженості людини, несприйняття людьми соціально-економічних реформ і перетворень, економічних і політичних структур та інститутів;

4) реальне забезпечення здійснення принципу рівних можливостей у політиці, економіці, духовній сфері життя суспільства;

5) постійний захист прав та свобод людини і громадянина, який зумовлює необхідність визнання незалежності громадянського суспільства щодо держави;

6) плюралізм усіх форм власності, серед яких приватна власність в її різних формах посідає домінуюче місце як основа ініціативної, творчої підприємницької та іншої господарської діяльності. Реальне і практичне визнання того факту, що тільки власник може бути дійсно вільною і незалежною щодо держави особою;

7) існування в абсолютній більшості так званого середнього прошарку, який здатний стати повноцінним виробником і споживачем і бути соціальною базою громадянського суспільства. Відсутність поляризації населення на надзвичайно заможних і дуже бідних;

8) плюралізм духовного життя суспільства, в основі якого визнання і реальне забезпечення гуманістичних та демократичних загальнолюдських цінностей;

9) офіційна заборона і практична відсутність з боку держави та інших соціальних суб'єктів жорстокої регламентації і будь-якого втручання в приватне життя членів суспільства;

10) існування і функціонування розвинутої соціальної структури, яка гарантує задоволення різноманітних інтересів різних груп і верств населення;

11) активна участь у всіх сферах суспільного життя недержавних самоврядних людських спільностей (сім'я, корпорація, господарські товариства, громадські організації, професійні, творчі, спортивні, етнічні, конфесійні та інші об'єднання);

12) розвиток ринкових відносин, в яких, відповідно до своєї сутності, беруть участь на рівних засадах суб'єкти всіх форм власності і видів господарської діяльності;

13) визнання і гарантування ідей верховенства Права, що відображається у його поділі на публічне і приватне, теорії розподілу права і закону та визнанні, що право може існувати поза своєю інституційною формою – законодавством. Магістральна орієнтація права на людину трудівника і власника, на рівний правовий статус у сфері приватного права державних, громадських структур і окремого громадянина;

14) підпорядкованість громадянському суспільству демократичної, правової, соціальної держави, сутність соціальної спрямованості якої виявляється в тому, що держава, використовуючи всю гаму відповідних демократичних владно-управлінських засобів, забезпечує своїм громадянам економічну та іншу безпеку, особисту свободу і суспільну злагоду.

Приймаючи до уваги усе вищевикладене можна стверджувати, що *громадянське суспільство* – це об'єднання вільних індивідів і асоціацій громадян, що сформовані добровільно для забезпечення свободи та ініціативності особистості, прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, задоволення інших загальних інтересів і яке завдяки приватній власності в економічній сфері, демократії у політичній, плюралізму у духовній, справедливості у правовій зумовлює існування в абсолютній більшості так званого середнього прошарку, який здатен підпорядкувати громадянському суспільству демократичну, правову, соціальну державу.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що до *структурних елементів громадянського суспільства слід відносити:*

- приватну власність і підприємництво, як його економічну основу;

- національну і в тому числі екологічну безпеку, визнаючи пріоритет останньої над економікою;

- сім'ю, що є природним, соціальним осередком громадянського суспільства;

- освіту, науку і культуру, що повинні мати, переважно, не державний, а суспільно-світський характер;

- громадські об'єднання, як форму самовиявлення і самозахисту інтересів громадян;

- недержавні засоби масової інформації, що забезпечують свободу інформації, а також рівні права і можливості доступу до інформації;

- людину, народ, національні меншини, корінні народності, соціальні та етнічні прошарки;

- пряме народовладдя, основою якого є суверенна воля народу і яке може здійснюватися через референдуми, вибори, народну правотворчу ініціативу, всенародні і місцеві обговорення найважливіших питань державного і громадського життя та інші форми безпосередньої демократії;

- благодійні і релігійні організації;

- місцеве самоврядування, за умови, що воно є незалежною по відношенню до держави системою соціального управління, тощо.

Одним із найбільш важливих прав громадянського суспільства є його невід'ємне та природне право утворювати, змінювати, управляти, контролювати, реформувати та ліквідовувати власну державу. Безспірно, що громадянське суспільство не існує в бездержавному просторі, поза державою, воно повсякчасно відчуває на собі вплив держави. Держава, насамперед, здійснює організуючу

функцію щодо громадянського суспільства перетворюючи її в певний суспільний порядок в межах суспільства та самої держави, бажаний, здебільшого, самій державі. Але держава зобов'язана представляти загальні інтереси громадянського суспільства, регулювати та охороняти суспільні відносини, забезпечувати розвиток суспільства в інтересах народу, допускати можливість саморозвитку громадянського суспільства, нести відповідальність перед ним, виражати загальні інтереси більшості, враховувати інтереси меншості та максимально узгоджувати їх. У свою чергу громадянське суспільство зобов'язане забезпечувати розвиток своєї держави, захищати її суверенітет, територіальну цілісність, недоторканість, економічну, інформаційну та іншу безпеку.

Загалом відносини між державою і громадянським суспільством є відносинами між публічною владою й індивідуальною свободою. А це в сфері політичного життя означає, що якщо в суспільство держава входить як найважливіший елемент політичної надбудови, то в громадянське суспільство держава не входить, хоча, безперечно, усі потреби громадянського суспільства неминуче проходять через волю держави, щоб у формі законів отримати всезагальне значення. А отже, діалектика держави і громадянського суспільства така: не держава зумовлює і визначає громадянське суспільство, а останнє зумовлює, створює і контролює державу. Саме таким чином забезпечується відносно самостійне існування демократичного громадянського суспільства і правової держави.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 1: А–Г. 672с.
2. Копейчиков В., Олійник А. Громадянське суспільство і шляхи його формування в Україні. *Реферативний огляд діючого законодавства України та практики його застосування*. Київ, 1996. С. 5–24.
3. Копейчиков В. Про теоретичні засади конституційного ладу (згідно з проектом Конституції України, який винесено на всенародне обговорення). *Вісник Академії правових наук України*. 1993. № 1. С. 26–34.

Тихомиров Олександр Олександрович,
доцент кафедри інформаційної безпеки
держави Національної академії Служби
безпеки України, доктор юридичних
наук, доцент

ІНФОРМАЦІЙНА РЕІНТЕГРАЦІЯ ЯК СУТНІСНА СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Сучасний етап глобального інформаційного розвитку та подолання наслідків масштабної збройної агресії проти України актуалізують кардинальне переосмислення класичних безпекових доктрин. Традиційні підходи до деокупації та відновлення територій, орієнтовані переважно на адміністративно-правові та військово-економічні чинники, сьогодні виявляються малоефективними без формування випереджальної і підтримувальної стратегії інтелектуально-ментального, культурного та комунікаційного повернення населення.

За цих умов інформаційна реінтеграція стає не просто елементом державної політики, а системоутворювальною складовою забезпечення національної безпеки й основою поствоєнного відновлення України, що визначає системність, ефективність і сталість результатів усіх інших реінтеграційних процесів і, відповідно майбутнього України.

Осмислення засад інформаційної реінтеграції потребує виходу на глобальний і загальноєвропейський теоретико-методологічний рівень. Сучасний європейський правовий та політичний простір функціонує в умовах складної діалектичної взаємодії процесів інтеграції та дезінтеграції. Інтеграційні прагнення, спрямовані на консолідацію навколо спільних демократичних ідеалів, правових цінностей, стандартів та формування єдиного цифрового ринку, повсякчас загальмовуються відчутними дезінтеграційними чинниками. Подібна амбівалентність є перманентною характеристикою розвитку інформаційного суспільства, в якому руйнування старих міждержавних бар'єрів нерідко супроводжується виникненням нових соціокультурних, цифрових та ідеологічних розколів. Україна, реалізуючи свій євроінтеграційний курс, безпосередньо залучена до цих процесів. Відтак, вітчизняна модель реінтеграції має розроблятися не ізольовано, а з урахуванням загальних глобальних транскордонних тенденцій і криз –

спроможність держави утримувати стабільність і стійкість власного інформаційного простору є головним критерієм її суверенності.

Одним з головних джерел дезінтеграційних змін як у масштабах європейського континенту, так і всередині України, є цілеспрямована гібридна експансія рф. Стратегії деструктивного впливу спрямовані на деконструкцію єдиного смислового поля, розмивання національної ідентичності та штучне поглиблення соціальних суперечностей. У європейському контексті ці зусилля фокусуються на підриві солідарності з Україною та стимулюванні євроскептицизму. В українському вимірі ворожі дезінтеграційні впливи мають ознаки когнітивної війни.

Об'єктом агресії тут стає не тільки критична інформаційна інфраструктура, а свідомість, ментальна сфера та когнітивна свобода громадян. Тривале перебування частини населення в умовах тотальної інформаційної ізоляції та агресивного ідеологічного тиску на тимчасово окупованих територіях призвело до глибинних деформацій сприйняття суспільно-політичної реальності. Когнітивний аспект дезінтеграції виявляється у руйнуванні довіри до державних інститутів, деформації правосвідомості та розриві соціокультурних зв'язків. Таким чином, інформаційна реінтеграція покликана ліквідувати ці чинники, здійснюючи реконструкцію і розвиток єдиного культурного та інформаційно-правового простору на рівні індивідуальної та колективної свідомості.

В Україні концепція інформаційної реінтеграції має базуватися на визнанні її абсолютної унікальності як правового та безпекового інституту. Вона не може бути зведена лише до контрпропаганди чи державного інформування. Її невід'ємність у межах національної безпеки зумовлена тим, що без відновлення стійких інформаційно-комунікативних національних зв'язків фізичне повернення територій не означатиме повного відновлення суверенітету.

Унікальність вітчизняного досвіду полягає у необхідності одночасного вирішення багатьох завдань, передусім:

- ліквідації наслідків багаторічного ворожого когнітивного впливу на окупованих та інших територіях;
- синхронізації темпів правового й технологічного розвитку реінтегрованих регіонів із загальнонаціональним рівнем;
- забезпечення відповідності всіх заходів жорстким стандартам захисту прав людини ЄС та НАТО.

Тому інформаційна реінтеграція трактується як комплексний людиноцентризований процес, в якому захист національних інтересів

гармонізований із повагою до гідності особистості, її інформаційних та цифрових прав.

Особливе місце у соціотехнічній парадигмі реінтеграційних процесів посідає еволюція цифрових технологій. Цифровізація у контексті відновлення України може розглядатися у трьох іпостасях: як формат, як середовище і як інструмент.

Як формат, цифровізація визначає архітектуру новітніх зв'язків між державою та громадянином. Вона переводить державні сервіси у максимально доступну, прозору й безбар'єрну площину, що мінімізує бюрократичні перепони при відновленні документів, отриманні соціальних гарантій та правового захисту жителями деокупованих територій.

Як середовище, цифрова сфера стає головним майданчиком розгортання боротьби за когнітивне повернення громадян. Створення безпечного, стійкого до маніпуляцій вітчизняного цифрового простору є базовою передумовою для успішної ментальної інтеграції.

Як інструмент, новітні ІТ (зокрема системи Big Data, алгоритми штучного інтелекту) дають змогу здійснювати точний моніторинг потреб населення, моделювати потенційні загрози інформаційній безпеці та оперативно реагувати на специфічні запити різних категорій громадян, які потребують реінтеграції (внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, деокупованих громад, біженців).

Застосування цифрових інструментів має чітко відповідати рівню технологічного розвитку інформаційного суспільства та не створювати нових форм цифрової нерівності.

Отже, інформаційна реінтеграція є фундаментальним базисом поствоєнного відновлення та невід'ємною умовою забезпечення довгострокової національної безпеки України. При виваженому і осмисленому формуванні політика і механізми інформаційної реінтеграції здатні успішно протидіяти дезінтеграційним впливам загарбника. Тільки через подолання когнітивних розколів та побудову інклюзивного єдиного інформаційного простору Україна зможе гарантувати свою внутрішню стійкість і забезпечити повноцінне входження в європейську цивілізаційну родину як сильна, суверенна та високотехнологічна держава.

Білозьоров Євген Вікторович,
заступник директора навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Макаров Євгеній Олександрович,
кандидат юридичних наук

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Сучасне міжнародне та національне безпекове середовище характеризується активними геополітичними змінами, посиленням взаємозалежності держав і зростанням кількості загроз національній та міжнародній безпеці. За таких умов оборона держави є однією з ключових конституційних функцій, спрямованих на забезпечення суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності державних кордонів і збереження України як незалежного суб'єкта міжнародного права.

Реалізація оборонної функції держави безпосередньо залежить від належного нормативно-правового забезпечення сектору безпеки і оборони. Тому важливим напрямом державної політики є формування достатніх оборонних спроможностей та створення цілісної, внутрішньо узгодженої й стабільної системи нормативно-правових актів у сфері оборони. Така система повинна забезпечувати правову визначеність, передбачуваність правового регулювання та здатність держави оперативно реагувати на зміни міжнародного безпекового середовища. Крім того, вона має гарантувати ефективне реагування на воєнні загрози, а також належне функціонування органів державної влади в особливий період та в умовах правового режиму воєнного стану.

Необхідно зазначити, що чинне законодавство України у сфері оборони має низку проблем. Насамперед це недостатня узгодженість нормативно-правових актів, фрагментарність правового регулювання та відсутність єдиного системного підходу до побудови оборонного законодавства. Окремі нормативно-правові акти містять суперечливі положення, дублюють правові норми або мають неузгоджену структуру, що ускладнює їх практичне застосування та негативно впливає на ефективність державної політики у сфері національної безпеки і оборони [1, с. 422].

У зв'язку з цим актуальним є проведення системної інвентаризації, уніфікації та гармонізації законодавства у сфері оборони. Реалізація таких заходів передбачає формування єдиного нормативно-правового масиву, усунення правових колізій і забезпечення внутрішньої узгодженості законодавства. Це є необхідною умовою підвищення ефективності функціонування сектору безпеки і оборони України та зміцнення обороноздатності держави в сучасних безпекових умовах.

Однією з основних форм удосконалення законодавства є його систематизація. Вона здійснюється шляхом усунення суперечностей між правовими нормами, скасування або оновлення застарілих нормативно-правових актів, а також прийняття нових актів відповідно до потреб суспільства та держави. Систематизація дає змогу впорядкувати правові норми, об'єднати їх у збірники та узагальнені нормативно-правові акти, а також усунути прогалини й неузгодженості у законодавстві.

У правовій доктрині поняття «систематизація законодавства» трактується як упорядкування законодавства, приведення його до внутрішньо узгодженої системи [2, с. 24], що є передумовою ефективності чинного законодавства, усунення суперечностей, прогалин і застарілих норм у праві, а також робить законодавство більш зручним і доступним для користування, сприяє зміцненню законності в регулюванні суспільних відносин [3, с. 489]. На науковому рівні систематизація законодавства визначається як засіб упорядкування законодавства, тобто зведення актів законодавства до певної внутрішньо узгодженої системи шляхом внутрішньої та зовнішньої обробки їх змісту, виконання завдань з організації та ведення еталонної бази даних правової інформації, необхідної для формування правової політики, результатом чого є усунення недоліків, повторів, застарілих норм тощо [4, с. 103].

Водночас у статті 12 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. (далі – Закон) визначається, що первинний закон, який системно регулює окрему сферу суспільних відносин, може прийматися Верховною Радою України не лише у разі виникнення нової сфери суспільних відносин, але й зокрема у разі упорядкування або систематизації інших первинних законів [5]. Таким чином, спеціальним Законом упорядкування та систематизація розмежовуються як два самостійні засоби створення первинного правового інструментарію, хоча і не надається нормативного визначення цих понять.

Упорядкування законодавства у сфері оборони потребує комплексного підходу, який має включати уніфікацію термінології та застосування єдиного понятійного апарату. Оскільки оборонне законодавство має комплексний характер, його систематизація не може реалізовуватися лише одним способом. Залежно від поставленої мети систематизація законодавства у сфері оборони може здійснюватися різними методами та прийомами нормотворчої діяльності. Зокрема, зовнішнє впорядкування нормативно-правових актів без зміни їх змісту може проводитися шляхом обліку або інкорпорації. Консолідація є ефективним способом удосконалення законодавства, оскільки дає змогу скоротити кількість нормативно-правових актів з одного питання та об'єднати їх без зміни змісту правових норм. Особливе місце займає кодифікація як вища форма систематизації нормативно-правових актів, що полягає в переробці, впорядкуванні та об'єднанні багатьох норм права в єдиний, логічно узгоджений новий акт (кодекс, закон, статут). Вона усуває прогалини, суперечності та застарілі положення, забезпечуючи системність законодавства [6, с. 21]. Таким чином, ефективність систематизації значною мірою залежить від належної організації цієї роботи. Вибір способу систематизації повинен ґрунтуватися на результатах правового моніторингу та планування, аналізу ефективності чинного законодавства та практики його застосування [7, с. 821].

Потрібно визнати, що систематизація нормативно-правових актів у сфері оборони необхідна для належного розвитку законодавства, забезпечення його узгодженості та ефективного застосування. Вона сприяє правильному розумінню норм військового права та забезпечує сприйняття оборонного законодавства як єдиної цілісної системи. Найбільш досконалою формою систематизації, на наше переконання, є кодифікація. Її результатом є створення єдиного систематизованого нормативно-правового акта шляхом оновлення чинних норм та формування нових правових положень. У сфері оборони результатом кодифікації може стати прийняття Кодексу про оборону України, який забезпечить комплексне правове регулювання відповідних суспільних відносин.

Необхідно зазначити, що важливим напрямом удосконалення законодавства у сфері оборони є також його адаптація до євроатлантичних стандартів. Результатом такої систематизації має стати гармонізація національного законодавства із правовими стандартами держав-членів Організації Північноатлантичного договору та Європейського Союзу у сфері безпеки й оборони. Отже, систематизація законодавства у сфері оборони є важливим

напрямом нормотворчої та техніко-юридичної діяльності держави, спрямованим на впорядкування, оновлення та вдосконалення правових норм з метою забезпечення ефективного правового регулювання у сфері оборони України.

Список використаних джерел

1. Остапенко А. І. Теоретико-правові аспекти систематизації законодавства у сфері оборони України. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 421–429. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.1.59.
2. Малишев Б. В. Систематизація як засіб відображення телеологічних (цілових) зв'язків у законодавстві України. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 22–26.
3. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5: П–С. 736 с.
4. Обушенко Н. М. Суть і значення систематизації законодавства в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4. С. 101–106. DOI: 10.31733/2078-3566-2020-4-101.
5. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.
6. Сайнецький О. П. Поняття та роль систематизації соціального законодавства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (23). Т. 4. С. 20–23.
7. Макаров Є. О. Зміст функції планування в забезпеченні Національної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 820–823. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-2023-6/197>.

Власенко Валерій Павлович,
доцент кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНТЕКСТ У ТЛУМАЧЕННІ ТА ЗАСТОСУВАННІ НОРМ ПРАВА

Поняття контексту охоплює як внутрішню будову правової системи (структурні елементи норми, її системні зв'язки, принципи права тощо), так і зовнішні детермінанти (соціальні умови, наміри законодавця, конкретні обставини правозастосування та ін.). Такий підхід дозволяє розглядати право не як ізольовану формальну конструкцію, а як динамічне явище, вбудоване в соціальну реальність і чутливе до її змін [1, с. 15].

За таких умов встановлення змісту норми права і фактичних обставин справи неминуче передбачає здійснення тлумачення. Як зазначає Л. Марусяк: «правотлумачення виконує не лише функцію розкриття буквального змісту норми, а й дозволяє виявити її мету, соціальне призначення, можливі наслідки застосування та межі дії, а також врахувати історико-соціальні умови її формування і реалізації» [2, с. 31]. Європейський суд з прав людини підкреслює, що право є «живим інструментом», який повинен тлумачитися у світлі сучасних умов. У своїх рішеннях Суд наголошує на тому, що навіть найбільш чітко сформульовані правові приписи не можуть усунути необхідність судового тлумачення та з'ясування контексту перед застосуванням норм права. Тобто сам по собі закон ніколи не є єдиним і достатнім для прийняття правового, обґрунтованого рішення [3, п. 49; 4, п. 40].

У такому разі можемо зазначити, що контекст забезпечує перехід від абстрактного тексту норми до її реального застосування у конкретних життєвих обставинах. Норма права сама по собі існує у формі узагальненого правила поведінки. Вона формулюється абстрактно, оскільки законодавець не в змозі передбачити усі можливі життєві ситуації, у яких така норма буде застосовуватися. Саме тому між текстом норми та реальною ситуацією виникає потреба в інтерпретації, де контекст дозволяє встановити дійсний зміст норми, визначити її мету та функціональне призначення, співвіднести абстрактне правило з конкретними обставинами справи, адаптувати застосування норми до умов суспільної реальності без порушення принципу законності [5, с. 5].

На наше переконання контекст виступає своєрідним інтерпретаційним механізмом, який поєднує формально закріплену норму права з практикою її реалізації. Без урахування контексту норма ризикує залишитися лише формальним текстом, відірваним від реальних суспільних відносин. Саме тому контекст можна розглядати як посередника між нормативною моделлю поведінки та фактичними умовами її реалізації у правозастосуванні.

Доцільним убачається визначення контексту в праві, що ґрунтується на методологічному аспекті (контекст як елемент методології пізнання, а не лише як «середовище») та комплексному підході (багатовимірне бачення права крізь призму фактичних, нормативних, текстуальних, соціальних та історичних чинників). Таким чином, контекст у праві пропонується розуміти як елемент методології пізнання юридичних явищ, а також сукупність фактичних, нормативних, текстуальних, соціальних та історичних

чинників, що впливають на формування, функціонування та застосовування норм права, і через які здійснюється з'ясування її змісту, цілей та меж дії [1, с. 16].

Запропонована дефініція створює підстави розглядати контекст як багатовимірну категорію, що відображає зв'язок із правозастосовною та інтерпретаційною діяльністю виокремлюючи текстуальний, нормативний, соціальний, історичний та фактичний види контексту, які в сукупності формують цілісну систему пізнання права.

Текстуальне тлумачення норм права закономірно зосереджується на лексичному, лексико-семантичному та граматичному аналізі нормативного тексту. Особлива увага при цьому приділяється встановленню змісту окремих слів, словосполучень, речень, сполучників, розділових знаків та інших мовних конструкцій, що мають значення для правильного розуміння норми права. У межах такого підходу також досліджуються взаємозв'язки аналізованого положення з іншими законодавчими текстами, задумом законодавця та конкретними обставинами правової ситуації. Зазначений аналіз здійснюється переважно крізь призму лінгвістичних правил і ґрунтується на сприйнятті тексту закону як відносно самостійної та внутрішньо завершеної конструкції, зміст якої встановлюється насамперед через мовні й структурні характеристики самого нормативного тексту [6, с. 7-8].

Надзвичайно складним, а подекуди й неможливим, є встановлення справжнього внутрішнього змісту норми права лише через її буквальне текстуальне вираження, а також визначення об'єктивних критеріїв для виявлення та дослідження такого змісту. У процесі правозастосування неприпустимим є ігнорування духу нормативного акта, особливо у випадках, коли буквальне тлумачення окремих положень може спотворити мету правового регулювання або коли відповідні приписи сформульовані нечітко й недостатньо для належного вирішення конкретної правової ситуації.

Для з'ясування змісту та спрямованості норми права недостатньо обмежуватися лише встановленням намірів суб'єкта правотворчості. Необхідним є також дослідження ідеологічних засад правового інституту, складовою якого є відповідний нормативний припис, а також принципів і цінностей відповідної галузі права. У разі недостатності такого аналізу тлумачення має здійснюватися крізь призму загальної ідеології правової системи, яка визначається її цілями, завданнями та фундаментальними

суспільними цінностями, гарантування яких покладається на право і насамперед на Конституцію [7, с. 6–7].

Отже, з'ясування текстуального контексту має фундаментальне значення для правотлумачення, оскільки саме він встановлює первинні межі семантичного поля норми права. Йдеться про те, що правова норма не існує як автономна мовна конструкція, а функціонує у системі взаємопов'язаних текстуальних елементів нормативного акта. Так, текстуальний контекст дозволяє встановити межі допустимого тлумачення ще до звернення до зовнішніх (системних або соціальних) чинників.

Нормативний контекст відображає системну природу права, в межах якої жодна норма, яку тлумачать у властивостях форми закону не може бути зрозуміла поза її зв'язками з іншими нормами та принципами. Тому важливо аналізувати як сам текст норми, так і той контекст, у якому вона функціонує (все розмаїття життєвих і юридичних питань) [6, с. 9]. Пізнавальна цінність нормативного контексту полягає у виявленні ієрархічних, галузевих та функціональних зв'язків у правовій системі, що дозволяє уникнути фрагментарності у застосуванні права. Саме нормативний контекст дозволяє досягти узгодженості правозастосування з загальними засадами права, а також сприяє пізнанню регулятивної чи охоронної дії окремої норми у взаємозв'язку із іншими нормами права та з елементами нормативно-регулятивного рівня правової системи в цілому.

Соціальний контекст є важливим для забезпечення функціональної адекватності права, оскільки дозволяє співвідносити нормативний зміст права із реальними суспільними відносинами. Так, заслуговує на увагу позиція Ж. Комая та Ж.-Ф. Перрена, які розглядають право в онтологічному вимірі як результат соціальної взаємодії. На їх переконання, право в сучасному суспільстві не є відкриттям об'єктивно існуючих правил, а постає як певна соціальна конструкція, що відображає вибір, бачення та уявлення суспільства про належний порядок суспільних відносин. У цьому аспекті право формується під впливом соціальних процесів, тоді як закон виступає формою його нормативного закріплення, що повинно змінюватися відповідно до трансформації суспільства [8, с. 96–100].

Таким чином, значення соціального контексту полягає у подоланні розриву між формальною нормативністю та фактичною соціальною практикою. Через соціальний контекст право набуває здатності до адаптації в умовах динамічних суспільних змін, що особливо важливо для забезпечення його ефективності як

регулятора. Відтак соціальний контекст виконує функцію «соціального коригування» права, запобігаючи його формалізації та втраті регулятивної спроможності. Під час правозастосування, враховуючи зазначене, важливим аспектом є питання функціонального взаємозв'язку дискреційних повноважень та соціального контексту, оскільки останній значною мірою визначає межі та спрямованість дискреції суб'єктів правозастосування, рішення яких мають ознаки джерел права. Це зумовлено тим, що норма права, будучи абстрактною моделлю регулювання, не здатна вмістити всі варіанти суспільних відносин, а тому, наприклад, суд під час застосування має тлумачити її у світлі теперішніх соціальних умов, відображаючи еволюцію європейських стандартів моралі та прав людини [9, п. 3, п. 31]. Тобто через дискреційні повноваження суд отримує можливість адаптувати абстрактний нормативний припис до суспільних відносин, забезпечуючи ефективність і справедливість правозастосування. У цьому аспекті дискреція не означає довільності судового розсуду. Навпаки, соціальний контекст виконує функцію об'єктивуючого чинника, який спрямовує дискреційне рішення у межах принципів права, конституційних цінностей та мети правового регулювання.

Історичний контекст забезпечує генетичне розуміння правової норми, дозволяючи реконструювати її первинний зміст, цілі та умови виникнення. Його значення полягає у тому, що він дає змогу встановити причинно-наслідкові зв'язки між історичними обставинами та змістом нормативного припису, що, у свою чергу, запобігає анахронічному тлумаченню права. Інакше кажучи, історичний контекст не обмежується фіксацією «волі законодавця», а охоплює ширший спектр соціально-політичних детермінант, які вплинули на формування норми, що дозволяє визначити еволюцію правового регулювання. Наприклад, у правозастосовній діяльності суду вкрай важливо під час вирішення справи з'ясувати історичний контекст тих питань, нормативно-правове регулювання яких ще не здійснено, встановити первинну ідею суб'єкта правотворчості, на втілення якої спрямований відповідний нормативно-правовий акт, умови та чинники, що вплинули на її формування, з'ясувати правовий механізм (правові засоби захисту прав і свобод людини), запропонований законодавцем для вирішення відповідної проблеми, з урахуванням еволюції загальних стандартів у сфері прав людини.

Фактичний контекст є визначальним елементом правозастосування, оскільки саме через нього абстрактна правова норма набуває конкретного змісту у межах конкретної справи. Власне кажучи, відбувається пристосування тексту закону до місця, часу й конкретної ситуації, адже суб'єкт правозастосування, на

думку І. Козюбри: «шукає право і справедливість не за мірками епохи, в яку ухвалювався закон, а за мірками сьогодення. Він не може не брати до уваги зміни, що відділяють його епоху від епохи, коли закон ухвалювався, а отже не усвідомлювати відмінностей між первісним смислом закону і тим правовим смислом, який відповідає духу епохи, в якій юрист (суддя, адвокат, прокурор) живе. Адже будь-який закон – це живий інструмент, дух якого змінюється разом із часом і простором, хоч його текст може залишатися незмінним» [6, с. 8].

Отже, фактичний контекст у правозастосуванні полягає у встановленні юридично релевантних обставин, які формують основу для кваліфікації правовідносин і прийняття правозастосовного рішення. Особливість фактичного контексту полягає у його доказовій природі, оскільки він формується не на рівні абстрактного аналізу, а через процесуальне встановлення фактів.

Усе зазначене вище дає підстави зробити висновок про теоретичне значення контексту в тлумаченні та застосуванні норм права. Так, контекст виступає ключовою категорією сучасної юридичної методології, яка дозволяє переосмислити природу норми права не як сукупність ізольованих формальних приписів, а як динамічне явище, на гнучкість змісту якого впливають текстуальні, нормативні, соціальні, історичні та фактичні аспекти.

Практичне значення полягає у тому, що контекст є безпосереднім інструментом ефективного правозастосування та якісного тлумачення норм права. Його врахування дозволяє забезпечити втілення ідей верховенства права в юридичних рішеннях. Зокрема, з'ясування контексту: забезпечує правильну кваліфікацію правовідносин і юридичних фактів; дозволяє уникнути тільки буквального та формалістичного тлумачення норм; сприяє врахуванню реальних соціальних і фактичних обставин справи; забезпечує узгодженість правозастосування із принципами права та судовою практикою; підвищує якість судових і адміністративних рішень, роблячи їх більш обґрунтованими та справедливими.

Таким чином, з'ясування кожного із запропонованих видів контексту забезпечує багаторівневу інтерпретацію норми права, у межах якої текстуальний контекст визначає семантичне значення, нормативний – системну узгодженість, соціальний – функціональну релевантність, історичний – генетичну обумовленість, а фактичний – прикладну реалізацію. У своїй сукупності вони формують методологічну основу сучасного правотлумачення, яка забезпечує перехід від формального сприйняття норми до її змістовного, системного та контекстуально обґрунтованого розуміння.

Список використаних джерел

1. Власенко В.П. Контекст як юридична категорія. XV наукові читання, присвячені пам'яті академіка Володимира Володимировича Копейчикова : зб. матеріалів (Київ, 17 лист. 2025 р.) / редкол.: О. С. Тарасенко та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 15–19. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/39704>

2. Марусяк. Л. Системне тлумачення норм цивільного права. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2023. (2(65)). С. 30-34. DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.2.4>

3. The Sunday Times v. the United Kingdom (№ 1) (Application no. 6538/74), Judgment of 26 April 1979 // European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57584%22%5D%7D>

4. Kokkinakis v. Greece (Application no. 14307/88), Judgment of 25 May 1993 // European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57827%22%5D%7D>

5. Козюбра М. І. Юридичне тлумачення: проблеми методології. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2014. Т. 155. С. 3-8. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/3242>

6. Козюбра М. І. Герменевтичний трикутник та особливості використання його методології в юридичному тлумаченні. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2023. Том 11. С. 1–11 DOI: 10.18523/2617-2607.2023.11.4-11

7. Козюбра М. І. Дихотомія духу і букви права: виникнення проблеми, її аспекти та напрями вирішення. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2008. Т. 77. С. 3–8.

8. Commaille Jacques, Perrin Jean-François. Le modèle de Janus de la sociologie du droit. In: Droit et société, n°1, 1985. pp. 95–110. DOI: <https://doi.org/10.3406/dreso.1985.887>

9. Case of Tyrer v. The United Kingdom (Application no. 5856/72) : Judgment of the European Court of Human Rights, 25 April 1978. Strasbourg, 1978. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57587>

Домбровський Кирило Григорович,
заступник керівника Апарату Ради
національної безпеки і оборони
України, доцент кафедри теорії,
історії та філософії права
Національної академії внутрішніх
справ, доктор філософії в галузі права

РАДА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОЇ КООРДИНАЦІЇ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України істотно трансформувала підходи до розуміння національної безпеки, ролі державних інституцій і механізмів стратегічного управління в безпековій сфері. В умовах війни національна безпека перестає бути виключно сферою оборонної політики та набуває комплексного характеру, охоплюючи військовий, інформаційний, кібернетичний, економічний, енергетичний, гуманітарний і правовий виміри. За таких умов особливого значення набуває діяльність Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБО України) як координаційного органу в системі сектору безпеки і оборони держави.

Відповідно до ст. 107 Конституції України від 28 червня 1996 р. РНБО України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України [1]. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. визначає сектор безпеки і оборони як систему органів державної влади, військових формувань, правоохоронних і розвідувальних органів, діяльність яких спрямована на захист національних інтересів держави, а також демократичний цивільний контроль над ними [2]. У такій системі РНБО України виконує функцію стратегічної координації, забезпечуючи узгодженість діяльності різних суб'єктів безпекової політики.

Особливість сучасної війни полягає в поєднанні традиційних військових дій із інформаційними операціями, кібератаками, диверсійною діяльністю, економічним тиском, спробами дестабілізації публічного управління та впливом на суспільну свідомість. Саме тому в новітніх умовах важливим є не лише реагування на безпосередні військові загрози, а й забезпечення системної координації державної політики у сфері безпеки. У цьому

аспекті РНБО України фактично виступає одним із ключових центрів стратегічного управління державою в умовах війни.

Після 24 лютого 2022 р. роль РНБО України суттєво посилилася. Практика діяльності цього органу засвідчила його важливе значення в координації рішень щодо запровадження санкційної політики, забезпечення інформаційної безпеки, протидії колабораціонізму, функціонування енергетичної системи та кіберзахисту держави. Зокрема упродовж 2022–2025 років РНБО України неодноразово ініціювала застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) щодо фізичних і юридичних осіб, причетних до підтримки збройної агресії проти України, фінансування держави-агресора, інформаційної діяльності на шкоду національній безпеці або співпраці з окупаційними адміністраціями [3].

Показовим є й те, що в умовах війни значно актуалізувалися питання інформаційної безпеки. У сучасній війні інформаційний простір фактично став окремим театром протистояння. Рішення РНБО України щодо протидії деструктивним інформаційним впливам, блокування окремих пропагандистських ресурсів і запровадження санкцій щодо медіаструктур, пов'язаних із державою-агресором, стали прикладом використання правових механізмів захисту інформаційного суверенітету держави. Такі заходи, попри наявність окремих дискусій щодо меж обмеження свободи слова в умовах воєнного стану, були обумовлені необхідністю захисту національної безпеки та конституційного ладу держави.

Водночас сучасна діяльність РНБО України виходить за межі виключно воєнних питань. У практиці її функціонування простежується тенденція до розширення предметної сфери діяльності, що охоплює енергетичну, фінансову, екологічну, кібернетичну та гуманітарну безпеку. У цьому аспекті заслуговують на увагу наукові підходи О. В. Надьон, яка розглядає РНБО України як суб'єкта спеціальної компетенції у сфері фінансової безпеки держави та банківської системи [4, с. 87–88]. Аналогічно Л. В. Бобрицький наголошував на важливості координаційно-контрольної діяльності РНБО України у сфері протидії корупції як загрози національній безпеці [5, с. 95–96]. Окремого значення набуває й міжнародний досвід функціонування рад національної безпеки. І.Д. Дудко, аналізуючи діяльність Ради національної безпеки США, звертає увагу на її роль як центрального координаційного та консультативного органу при президентові у сфері зовнішньої політики та безпеки [6, с. 156–158].

У сучасних умовах українська модель РНБО України також демонструє тенденцію до посилення стратегічно-координаційної функції, що є закономірною реакцією держави на масштабні безпекові виклики воєнного часу.

Поряд із цим сучасна практика функціонування РНБО України актуалізує й низку теоретико-правових проблем. Насамперед йдеться про співвідношення координаційних, контрольних і організаційно-правових елементів у діяльності цього органу, межі його впливу на інші державні інституції, а також необхідність забезпечення балансу між ефективністю безпекового управління та принципами демократичного цивільного контролю. В умовах війни питання оперативності ухвалення рішень нерідко зумовлює посилення централізаційних тенденцій у механізмі державного управління, що потребує належного нормативного та конституційного врегулювання.

Таким чином, в умовах повномасштабної війни Рада національної безпеки і оборони України фактично трансформувалася з переважно координаційно-консультативного органу при Президентові України в один із центральних елементів системи стратегічного управління державою у сфері національної безпеки та оборони. Її діяльність забезпечує узгодженість функціонування суб'єктів сектору безпеки і оборони, оперативне реагування на воєнні, інформаційні, кібернетичні та інші загрози, а також формування комплексної державної безпекової політики в умовах воєнних і гібридних викликів. Водночас сучасні безпекові реалії актуалізують необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правових і організаційних засад діяльності РНБО України, зокрема в частині стратегічного планування, міжвідомчої координації та забезпечення балансу між ефективністю безпекового управління і принципами демократичного цивільного контролю.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

3. Кононенко А. Необхідно удосконалити світову санкційну політику щодо росії. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/6920.html>

4. Надьон О. В. Рада національної безпеки й оборони України та Служба безпеки України як суб'єкти спеціальної компетенції із забезпечення фінансової безпеки банків. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 4. С. 87–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2017_4_22

5. Бобрицький Л. В. Рада національної безпеки і оборони України як орган координації і контролю у боротьбі з корупцією. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. Вип. 20. С. 95–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2009_20_10

6. Дудко І. Рада національної безпеки в системі зовнішньої політики США. *Політичний менеджмент*. 2006. № 2. С. 156–166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2006_2_16

Дорошук Ніна Олександрівна,
професор кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
історичних наук, доцент

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

У сучасних умовах російсько-української війни проблематика історичної пам'яті набуває не лише гуманітарного чи культурного значення, вона перетворилася на один із ключових елементів системи національної безпеки держави. Історична пам'ять безпосередньо впливає на формування національної ідентичності, громадянську стійкість та готовність суспільства до спротиву зовнішній агресії. Саме тому в умовах гібридної війни політика збереження історичної пам'яті стала одним із ключових напрямів протидії інформаційній агресії, дезінформації та спробам руйнування української самобутності.

Упродовж тривалого часу історія України піддавалася системному викривленню, русифікації та ідеологічному конструюванню відповідно до політичних інтересів Російської імперії та СРСР. Такі практики були спрямовані на нівелювання української національної ідентичності та формування почуття «меншовартості малороса». У сучасних умовах Російська Федерація так само активно використовує історичну міфологію як інструмент інформаційно-психологічної війни. Маніпуляції навколо концептів «єдиного народу», «спільної історії»,

«визволення України» стали засобом легітимації агресивної політики щодо України. При цьому об'єктом атак стало не лише минуле, а й сама українська ідентичність, право українців на окремішність власної держави, культури та історичного розвитку.

Одним із найбільш поширених російських пропагандистських міфів є концепція «єдиного народу», згідно з якою українці, росіяни та білоруси нібито утворюють спільну етнокультурну та історичну спільноту, а українська державність розглядається як історична випадковість або результат зовнішнього впливу. Ця концепція і нині активно просувається російським політичним керівництвом [1]. Такі твердження фактично заперечують існування української політичної нації та створюють псевдоісторичне підґрунтя для виправдання агресії проти України.

Яскравим прикладом історичних маніпуляцій є привласнення Росією історичної спадщини Руської держави. У російському історичному дискурсі Русь традиційно подається як «колиска російської державності», тоді як роль України штучно применшується або взагалі ігнорується. Натомість саме Київ був політичним, культурним і духовним центром Русі задовго до виникнення Московії. Таке перекручення історії спрямоване на формування ідеологічної конструкції «історичних прав» Росії на українські території.

Іншим показовим прикладом історичної маніпуляції є трактування російською історіографією Переяславської ради 1654 р. та Березневих статей Богдана Хмельницького. У російській імперській, радянській, а нині й у сучасній історичній науці домінує концепція так званого «возз'єднання України з Росією», відповідно до якої Переяславська угода нібито означала «добровільне входження» Війська Запорозького до складу Московського царства на правах автономії. Такий підхід був покликаний створити уявлення про історичну закономірність підпорядкування України Москві та сформувати ідеологічне підґрунтя для заперечення української державності.

Натомість в українській історичній науці переконливо спростовані подібні твердження. Аналізуючи зміст Березневих статей та політичний контекст їх укладення, вітчизняні дослідники дійшли висновку, що йшлося не про «входження» України до складу Московської держави, а про встановлення договірних відносин, які за своїм характером наближалися до протекторату або васальної залежності зі збереженням суверенних прав Гетьманщини [2, с. 163]. Необхідно враховувати, що відносини

васалітету були характерним явищем міжнародно-правової та політичної практики того часу. У XVI–XVII ст. вони виступали однією з основних форм організації міждержавних зв'язків, за якої політичні утворення різного ступеня самостійності визнавали зверхність могутнішого сюзерена, зберігаючи при цьому власні інститути влади, систему управління, правопорядок, військову організацію та значний обсяг зовнішньополітичної самостійності. Показовим у цьому контексті є досвід Османської імперії, васалами якої була низка держав, зокрема, Кримське ханство, визнаючи верховенство османського султана, зберігало власну династію Гіреїв, органи влади, судову систему, дипломатичні контакти та самостійність у вирішенні значної частини зовнішньополітичних питань. Подібний характер мали відносини Османської імперії з Молдавським князівством, Валахією та Трансильванією.

Михайло Грушевський наголошував, що українська сторона розглядала домовленості з Москвою як політичний договір між двома окремими суб'єктами, а не як акт ліквідації української державності. Дослідник підкреслював, що Військо Запорозьке зберігало власну адміністрацію, фінансову систему, судочинство, військо та право на самостійні зовнішньополітичні відносини за винятком Речі Посполитої та Османської імперії [3, с. 63]. При цьому науковець зауважував, що московська сторона від самого початку розглядала союз із Військом Запорозьким не як рівноправне політичне партнерство, а як етап територіальної експансії, що відповідало загальній політиці централізації держави [3, с. 61].

Системного характеру набули й маніпуляції навколо подій Другої світової війни. Російська пропаганда поширює міф про «визволення» України виключно силами радянської армії. Будь-які спроби України переосмислити радянське минуле або вшанувати власний визвольний рух подаються РФ як «реабілітація нацизму». Особливо активно дискредитуються Організація українських націоналістів та Українська повстанська армія. При цьому російська пропаганда свідомо ігнорує складність історичного контексту, антинацистську боротьбу окремих підрозділів УПА та їхню роль у боротьбі за українську державність.

Одним із найцинічніших прикладів фальсифікації історії є заперечення Голодомору 1932 – 1933 рр. Попри наявність значної кількості архівних документів, свідчень очевидців та міжнародних досліджень, російська сторона продовжує трактувати Голодомор як «спільну трагедію народів СРСР», уникаючи визнання його цілеспрямованого антиукраїнського, антиселянського характеру.

Така позиція має не лише політичне, але й безпекове значення, оскільки спрямована на знецінення історичної травми українського народу та руйнування національної пам'яті.

Після 2014 р. питання історичної пам'яті остаточно перейшло у площину національної безпеки. Важливим етапом у цьому процесі стало ухвалення Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 р. № 317-VIII. Закон визначив правові засади декомунізації, заборони тоталітарної символіки та відновлення історичної справедливості. У преамбулі акта прямо наголошується на необхідності усунення загроз незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України [4].

Водночас державна політика пам'яті не повинна концентруватися виключно на трагічних сторінках української історії. Безумовно, пам'ять про Голодомор, політичні репресії, депортації та сучасні воєнні злочини РФ є необхідною складовою національної свідомості. Проте надмірна концентрація виключно на історичних трагедіях може формувати у суспільстві образ української нації як «вічної жертви», що негативно впливає на розвиток національної самоповаги. Історична пам'ять повинна містити не лише наративи страждання, але й наративи перемоги, державотворення, боротьби та успіху!

У зв'язку з цим особливого значення набуває збереження та популяризація героїчних сторінок української історії, адже саме такі приклади формують почуття гордості за власний народ і створюють підґрунтя для патріотичного виховання молоді.

Українська історія містить значну кількість прикладів, які можуть виступати джерелом національної гордості. До них належать традиції української державності часів Русі, Галицько-Волинського князівства, Війська Запорозького, діяльність видатних гетьманів, визвольні змагання періоду Української національної революції 1917–1921 рр., дисидентський рух другої половини XX ст. та сучасний спротив російській агресії. Важливе місце серед чинників формування національної самосвідомості посідають також здобутки української культури, науки та освіти, які знайшли свій вияв у розвитку писемності й книжної традиції, становленні оригінальних архітектурних і мистецьких шкіл, формуванні потужної літературної спадщини, утвердженні української музичної культури та діяльності видатних представників

інтелектуальної еліти, чий творчий доробок став невід'ємною складовою європейського культурного простору.

Особливе значення для формування національної стійкості має сучасний героїчний досвід українського народу. Оборона Донецького аеропорту, бої за Маріуполь, спротив на Київщині, Харківщині та Чернігівщині у 2022 р. стали прикладами масового героїзму, які вже сьогодні формують новітню українську історичну пам'ять. Саме такі події створюють образ України як держави, здатної до спротиву та перемоги.

Особливу роль у формуванні історичної пам'яті відіграє система освіти. Заклади вищої освіти мають забезпечувати не лише передачу історичних знань, але й формування критичного мислення, здатності протидіяти дезінформації та усвідомлення цінності української державності. У сучасних умовах викладання історичних та історико-правових дисциплін набуває важливого безпекового значення, адже передусім через освітній процес формується історична свідомість молодого покоління, відчуття національної ідентичності та усвідомлення тяглості української державотворчої традиції. У цьому контексті важливого значення набуває оновлення змісту гуманітарної освіти, впровадження сучасних підходів до викладання історії та протидія деструктивним історичним міфам.

Потрібно також враховувати, що історична пам'ять безпосередньо пов'язана з інформаційною безпекою держави. У сучасних умовах цифровізації інформаційний простір стає середовищем активного поширення маніпулятивних історичних наративів. Російська пропаганда системно використовує історичні фальсифікації для виправдання агресії проти України, формування антиукраїнських настроїв та дискредитації української державності. У зв'язку з цим важливого значення набуває розвиток критичного мислення та медіаграмотності населення.

Водночас історична пам'ять не повинна перетворюватися виключно на інструмент політичної кон'юнктури. Державна політика пам'яті має ґрунтуватися на принципах наукової об'єктивності, історичної правди, поваги до людської гідності та недопущення політичних маніпуляцій історією. Лише за таких умов вона здатна забезпечувати консолідацію суспільства та зміцнення національної безпеки.

Отже, історична пам'ять у сучасних умовах є важливою складовою системи національної стійкості та безпеки України. Вона забезпечує збереження національної ідентичності, зміцнення суспільної єдності, протидію інформаційним загрозам,

консолідацію суспільства та формування готовності до захисту держави. В умовах триваючої російської агресії питання історичної пам'яті виходить за межі гуманітарної політики та набуває стратегічного значення для збереження Української держави.

Список використаних джерел

1. УІНП відповів на статтю Путіна про історичну єдність українців і росіян / Український інститут національної пам'яті. URL: https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/uinp-vidpoviv-na-stattyu-putina-pro-istorychnu-yednist-ukrayinciv-i-rosiyan?utm_source=chatgpt.com

2. Терлюк І. Я. Українська державність: формування національної державно-правової традиції (друга половина XVI – початок XX ст.): монографія. Львів: Галицька видавнича спілка, 2022. 478 с.

3. Грушевський М. Про старі часи на Україні. Коротка історія України (для першого початку). Відень: Вальдгайм-Еберле акц. тов., 1919. 123 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/9563/file.pdf>

4. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19>

Іванчук Наталія Віталіївна,
старший викладач кафедри теорії,
історії та філософії права
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ПРІОРИТЕТНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Сучасне життя неможливо уявити без глибокого проникнення інформатизації в усі його сфери. Інформаційна розвиненість поступово стає однією з важливих складових, що визначають образ «сучасної людини», створюючи необхідну основу для її повноцінного існування. С кожним роком інформація набуває все більшого загальносуспільного значення, що надає особливу актуальність гуманітарним дослідженням явищ, нерозривно пов'язаних з нею.

Інформатизація сучасного суспільства передбачає проникнення інформаційних технологій практично в усі сфери суспільного життя, що надає домінуючого значення діяльності держави, пов'язаній із забезпеченням вільного обміну інформацією, інтеграцією у світове інформаційне суспільство, забезпеченням інформаційної безпеки та інші.

Однак, в умовах глобалізації інформаційного обміну і широкого впровадження інформаційних технологій в усіх сферах життєдіяльності суспільства України існує проблема захисту інформації, що обробляється в інформаційних, інформаційно-телекомунікаційних та автоматизованих системах від викликів і загроз у кібернетичному та віртуальному просторі, а також від кримінальних протиправних дій правопорушників. Тим більше, що у сучасному заінформатизованому суспільстві інформація стала не просто засобом комунікації, а й об'єктом діяльності людей, тому сьогодні її сутність вивчається багатьма галузями знань.

Забезпечення інформаційної безпеки України є однією з найважливіших функцій держави. Держава, маючи найбільші можливості впливу на суспільні відносини, потенційно є найнебезпечнішим елементом, але водночас і основним стимулятором та організатором покращення умов функціонування суспільства. Тому, основою забезпечення високого рівня інформаційної безпеки повинна стати ефективна управлінська діяльність, яку доцільно розглядати в двох аспектах: як управління технічними системами та як вплив на соціальні процеси з метою досягнення поставлених цілей. У світлі розбудови глобального інформаційного суспільства другий аспект набуває особливого значення. Сучасна теорія соціального управління інтерпретує управлінську діяльність як підтримання цілісності будь-якої складної соціальної системи та забезпечення її оптимального функціонування і розвитку. Для врахування взаємозв'язку інформаційної безпеки і громадянського суспільства слушним буде її осмислення крізь призму теорії соціальних систем. Іншими словами, відображенням поєднання управлінського аспекту може стати осмислення інформаційної безпеки як стану інформаційної. Це покладає на державу особливу відповідальність і висуває найвищі вимоги до якості та ефективності її діяльності в інформаційній сфері, зокрема і до правового забезпечення інформаційних відносин.

Сучасна держава здійснює значний масив функцій, зміст яких є надзвичайно різноплановим, що знову виводить на перший план проблему характеристики сутності та призначення держави.

Водночас, сучасна геополітика держав відзначається активним використанням інформаційних технологій, що надає можливість докорінно змінити форми і методи збройної боротьби й утвердити пріоритет інформаційного протистояння. На зміну старим стратегіям ведення війни прийшла нова, згідно з якою перемога досягається рішучим придушенням опору противника, руйнуванням його системи управління ще до початку бойових дій за допомогою дезінформації й пропаганди. На тлі останніх подій, які відбуваються в Україні з використанням інформації можна констатувати, що в країні ведеться інформаційна війна.

Проблема безпеки як соціального явища виділяється як одна із глобальних проблем сучасності. Особливість цієї проблеми в тому, що вона носить метакомплексний характер, так як будь-яка соціальна проблема в кінцевому рахунку так чи інакше відображає один з аспектів безпеки.

Слід зазначити, насамперед, що згідно з теорією мотивації, яка обумовлює ієрархію потреб людини, безпека, поряд з фізіологічними потребами (в їжі, одязі тощо), є однією із головних потреб. Безпека є своєрідною характеристикою і необхідною умовою життєдіяльності та життєздатності особи, суспільства, держави.

В самому широкому плані категорія «безпека» характеризує такий стан людського суспільства, при якому забезпечується нормальне його існування (виживання) та розвиток. Безпека розуміється як критерій, обставина збереження об'єкта і надійності його функціонування.

Щоб охарактеризувати категорію безпеки більш повно неможливо не звернутись до філософсько-методологічного знання, а саме до законів і категорій діалектики (закони єдності і боротьби протилежностей, переходу кількісних змін в якісні та інше). Однак, зважаючи на особливу складність цієї філософської проблеми, використовувати в її розробці філософські закони і категорії слід не окремо, а через призму системного підходу, системних уявлень, які у сьогоденні досягли такого рівня, що думка про користь і важливість системного підходу у розв'язанні широкого кола проблем вийшла за межі спеціальних наукових істин і стала звичною, загальноновизнаною.

Сьогодні інформаційна сфера є інтегруючою основою життєдіяльності суспільства, а забезпечення інформаційної безпеки визнається однією з концептуальних засад його подальшого розвитку. За таких умов особливого значення набуває формування вираженої державної інформаційної політики на основі системних

наукових досліджень явищ інформаційної сфери, провідне місце серед яких займає інформаційна безпека.

Забезпечення інформаційної безпеки є комплексною різноплановою діяльністю. Державі як єдиному організатору суспільного життя, що має у своєму активі правові засоби, відводиться особлива роль у процесах забезпечення інформаційної безпеки. Значний вклад в усвідомлення особливостей державного забезпечення інформаційної безпеки вносить дослідження його змістовних характеристик.

Забезпечення інформаційної безпеки нерозривно пов'язано із становленням інформаційного і громадянського суспільства та розбудовою правової держави. Держава посідає особливе місце серед суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки, оскільки тільки вона, виступаючи сувереном, здатна сформувати цілісну національну політику забезпечення інформаційної безпеки, що враховуватиме і наявні та потенційні інтереси суспільства, і особливості міжнародного становища держави. Ефективність державної діяльності в таких умовах безпосередньо залежить від якості її правового забезпечення.

Інформаційна безпека України – це складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів.

Забезпечення такої безпеки є пріоритетною функцією держави, спрямованість якої визначається інформаційним розвитком. Належний рівень сталого розвитку інформаційної безпеки зумовлюється сукупністю правових умов, спрямованих на оптимальне функціонування та розвиток суб'єктів інформаційного простору в частині законності та доцільності. Остання має розглядатися як особливий предмет інформаційних відносин, важливий засіб та, водночас, об'єкт державно-правового забезпечення інформаційної безпеки.

Встановлено, що мета забезпечення інформаційної безпеки України опосередковано відображається у пріоритетах національних інтересів. Важливе місце в системі засобів і методів державного забезпечення інформаційної безпеки посідає спектр методів

управління та організації діяльності, які у поєднанні з правовими методами та засобами (переконання, примус, стимулювання) створюють механізми реалізації державної влади. Таким чином, пріоритетність досягнення мети визначена у Стратегії інформаційної безпеки та здійснюється шляхом ужиття заходів щодо стримування та протидії загрозам інформаційній безпеці України та нейтралізації інформаційної агресії, у тому числі спеціальних інформаційних операцій держави-агресора, спрямованих на підрив державного суверенітету, територіальної цілісності України, забезпечення інформаційної стійкості суспільства та держави, створення ефективної системи взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суспільством, а також розвиток міжнародної співпраці у сфері інформаційної безпеки на засадах партнерства та взаємної підтримки.

Враховуючи такий концептуальний підхід, інформаційна безпека як результат комплексної державної діяльності і як стан оптимального функціонування і розвитку суб'єктів в інформаційній сфері потребує комплексної оцінки через систему показників інформаційної безпеки (критерії та показники, що відображають технологічну сторону безпеки й рівень інформаційного розвитку суспільства, а також наявні та потенційні можливості до забезпечення безпеки) – найбільш значущих параметрів, що надають загальне уявлення щодо інформаційної системи держави, її стійкості, ефективності, здатності до розвитку тощо.

Список використаних джерел

1. Онiщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 349 с.
2. Тихомиров О. О. Забезпечення інформаційної безпеки як функція держави: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2011. 234 с.
3. Онiщенко С. В., Бiлько С. С. Загрози інформаційній безпеці національної економіки. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2022. №11-12. С. 50–56.
4. Довгань О. Д., Ткачук Т. Ю. Концептуальні засади законодавчого забезпечення інформаційної безпеки України. *Інформація і право*. 2019. № 1 (28). С. 86–99.
5. План заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 р. № 272-р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KR230272?an=7>

Кирдан Богдан Васильович,
завідувач кафедри цивільного права
та процесу Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ

Соціальний захист ветеранів війни в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації набув не лише соціального, а й безпекового значення. Із початком 2022 року кількість осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», суттєво зросла, що, своєю чергою, актуалізувало проблему ефективності механізмів реалізації передбачених державою соціальних гарантій. У сучасних умовах питання соціального забезпечення ветеранів уже не може розглядатися виключно як елемент соціальної політики, оскільки від рівня довіри ветеранів до держави прямо залежить авторитет державної влади.

Конституційний Суд України у рішенні від 18 грудня 2018 року наголосив, що невиконання державою соціальних зобов'язань щодо ветеранів війни підриває довіру до держави, а обмеження або скасування пільг без рівноцінної компенсації суперечить конституційним гарантіям соціального захисту осіб, які захищали державу [1]. Вказана правова позиція має фундаментальне значення, оскільки фактично визначає соціальний захист ветеранів складовою конституційного обов'язку держави.

Разом із тим практика останніх років свідчить про наявність проблем у сфері реалізації та захисту прав ветеранів війни. Насамперед це стосується разових грошових допомог, пільг на оплату житлово-комунальних послуг, пенсійного забезпечення та інших соціальних виплат. Значна частина спорів виникає через невідповідність між законодавчо визначеними гарантіями та фактичними фінансовими можливостями держави. Саме це стало підставою для формування численної судової практики Верховного Суду.

Особливо показовою є сразкова справа № 440/2722/20 щодо виплати разової грошової допомоги ветеранам війни, у якій Верховний Суд дійшов висновку про необхідність забезпечення виплат у розмірах, визначених законом, а не підзаконними актами Кабінету Міністрів України [2]. Водночас уже в умовах воєнного стану Велика

Палата Верховного Суду у 2025 році сформувала інший підхід, визнавши правомірним зменшення окремих соціальних виплат з огляду на фінансові можливості держави в період війни [3].

На мою думку, така зміна судової практики свідчить про складність пошуку балансу між принципом соціальної держави та реальними умовами функціонування державного бюджету під час війни. Однак небезпека полягає у тому, що надмірне посилення на «фінансові можливості держави» може фактично перетворити гарантовані законом соціальні права на декларативні. Соціальні гарантії ветеранів не можуть повністю залежати від дискреції виконавчої влади, оскільки це суперечить принципу правової визначеності.

Крім того, судова практика демонструє, що ветерани війни часто змушені звертатися до суду навіть для реалізації базових соціальних прав. Так, у 2026 році Верховний Суд у зразковій справі № Пз/990/15/25 визнав протиправною відмову у поновленні пільг на оплату житлово-комунальних послуг ветерану військової служби [4]. Це свідчить про те, що проблема полягає не лише у недосконалості законодавства, а й у практиці його застосування органами державної влади.

Окремої уваги потребує проблема декларативності окремих соціальних гарантії ветеранів війни. Чинний механізм реалізації соціальних прав у цій сфері характеризується значною залежністю від підзаконного нормативно-правового регулювання, що негативно впливає на стабільність та передбачуваність правозастосовної практики. У зв'язку з цим особливого значення набуває необхідність удосконалення правового механізму соціального захисту ветеранів війни, зокрема шляхом забезпечення належних гарантії їхньої правової та соціальної реінтеграції у систему цивільних правовідносин.

Отже, в умовах гібридної агресії соціальний захист ветеранів війни набуває значення не лише елементу державної соціальної політики, а й важливої складової забезпечення національної безпеки України. Ефективність механізмів реалізації та судового захисту соціальних прав осіб, які брали участь у захисті суверенітету й територіальної цілісності держави, безпосередньо впливає на рівень суспільної довіри до державних інституцій, стабільність правопорядку та здатність держави забезпечувати права людини в умовах воєнного стану. У зв'язку з цим удосконалення правового регулювання соціального захисту ветеранів війни слід розглядати як один із пріоритетних напрямів зміцнення національної безпеки та утвердження принципів соціальної і правової держави.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України від 18 грудня 2018 р. № 12-р/2018 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України положень пункту 7 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-18#Text>

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду у зразковій справі № 440/2722/20 щодо виплати щорічної разової грошової допомоги ветеранам війни. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96890766>

3. Велика Палата Верховного Суду щодо зміни розміру одноразових соціальних виплат в умовах воєнного стану. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1818887>

4. Постанова Верховного Суду від 11 лютого 2026 р. у справі № 440/11441/25 (адміністративне провадження № Пз/990/15/251) щодо поновлення соціальних пільг ветеранам військової служби. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/zrazkova-sprava/2026_25

Клименко Оксана Михайлівна,
професор кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права
Київського національного
торговельно-економічного
університету, доктор юридичних
наук, професор

КОНСТИТУЦІЙНА МОДЕЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Питання української ідентичності та її легітимації як визначального маркера витоків державотворчої традиції й вираження суверенної волі Українського народу сьогодні, в умовах відкритої воєнної агресії з боку рф та застосування нею різноманітних технологій і методів гібридної війни проти нашої держави, постають ключовими у порядку денному боротьби України за незалежність, суверенітет і право на самовизначення. Тож, наукове обґрунтування конституційної моделі української ідентичності не є сюжетом абстрактного теоретичного конструювання, а становить визначення конституційної матриці – своєрідного «генетичного коду» нації, на якому ґрунтується наша державність.

З цих позицій конституційну модель української ідентичності слід розглядати як нормативно закріплену систему базових цінностей, принципів та символів, які визначають самобутність Українського народу, насамперед у тягlostі державотворчої традиції, суверенності волевиявлення, владно-установчих зв'язках із державою, що слугують для визначення її місця в світовому геополітичному просторі.

Конституційна модель української ідентичності ґрунтується на синтезі включених до тексту Основного Закону цінностей Українського Народу, державотворча суб'єктність якого втілює історично визначальний етнічний компонент у складі багатонаціональної громадянської сформованої спільності, що робить таку модель інклюзивною та сучасною.

Так, у перших рядках Преамбули Конституції України [1] підтверджується тягlostь державотворчої традиції, історично-закономірним розвитком якої стало ухвалення Основного Закону Верховною Радою України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей. Цей акт є вираженням суверенної волі Народу, який спирається на багатовікову історію українського державотворення та реалізацію українською нацією, усім Українським народом, права на самовизначення. Цим підтверджується також сформованість політичної та громадянської нації, яка об'єднує усіх громадян України в єдину державотворчу спільноту.

Конституційне підтвердження європейської ідентичності Українського народу (абзац 5 Преамбули) отримує розвиток в закріпленні невідворотності курсу євроінтеграції у відповідних положеннях статей 85, 102, 116 Основного Закону. Тут слід відзначити, що Європейський Союз ґрунтується на політичній єдності задля всебічного співробітництва на засадах визнання спільних цілей і цінностей та взаємоповаги до національних особливостей, що втілено в установчих договорах ЄС та красномовно відображено в його офіційному девізі «Єдність у різноманітті» (United in diversity). Серед установчих засад Європейського Союзу визначальне місце відведено принципу верховенству права ЄС, що визнається усіма державами-членами. Водночас встановлено зобов'язання Союзу поважати національну самобутність / національну ідентичність держав-членів, властиву їхнім основним політичним та конституційним структурам, включно з регіональним та місцевим самоврядуванням (ст. 4(2) Договір про ЄС, абзац 3 Преамбули Хартії основоположних прав ЄС [2]). У цьому контексті актуальність питання конституціоналізації моделі української

ідентичності посилюється євроінтеграційними перспективами України і в цьому ракурсі масштабує до включення політико-інституційних елементів системи публічного управління.

Критерієм, що ідентифікує приналежність української спільноти до європейської цивілізації є антропоцентризм, що як ціннісний пріоритет конституційного правопорядку закріплений у статті 3 Конституції України. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, головним обов'язком якої є їхнє утвердження і забезпечення.

Визначальним елементом конституційної моделі української ідентичності є також закріплений у статті 8 Основного Закону принцип верховенства права, що має інтегральне значення в системному поєднанні його основних функцій: 1) гарантує пріоритет Конституції та законів, забезпечуючи стабільність правопорядку; 2) формує фундамент легітимності державної влади; 3) забезпечує захист прав і свобод громадян; 4) інтегрує Україну у європейський правовий простір, адже є базовим принципом демократичних держав і міжнародних правових стандартів; 5) підтверджує тяглість державотворчої традиції, яка поєднує історичні засади українського права з сучасними конституційними цінностями.

Ключовим маркером української ідентичності, фундаментальною гарантією розвитку і консолідації української нації є її мовно-культурний код. Стаття 10 Конституції України визначає українську мову єдиною державною. Такий статус української мови виступає не лише правовою нормою, а й ключовим ідентифікатором, що забезпечує єдність суспільства та слугує інструментом його консолідації. Встановлені державні гарантії сприяння консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури (стаття 11 Конституції України).

Конституційну модель української ідентичності в контексті національної самобутності можна розглядати співвідносно з рівнем конституційного забезпечення демократичних, громадянських та особистих свобод, пов'язаних із формуванням ідеологічного простору на засадах політичної та ідеологічної багатоманітності суспільного життя (стаття 15 Конституції України) і комплексу духовно-культурних національних цінностей, зокрема національної свідомості, української громадянської ідентичності, що втілюють історичні національні традиції, релігійну самобутність тощо. Оскільки в умовах війни вирішальне значення має формування відповідної реакції суспільства на акти агресії ворога, це зумовлює необхідність посилення «національної ідеї» та зміцнення

національної ідентичності, зберігаючи при цьому відданість універсальним та європейським цінностям. Водночас, встановлені в інтересах національної безпеки в умовах воєнної агресії РФ проти України обмеження певних демократичних прав та особистих свобод вимагають конституційної легітимності. Йдеться передусім про ті, що пов'язані із діяльністю політичних партій і релігійних організацій, історично та структурно вбудованих в ідеологічну систему держави-агресора, які створюють загрозу національній безпеці та суверенітету, спрямовані на розбалансування українського суспільства та підрив конституційного ладу в нашій державі.

Формування конституційної моделі української ідентичності тісно пов'язано із державною доктриною національної ідентичності, що має конституційні витoki та нормативне втілення. Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [3] державна політика у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності визначена складовою забезпечення національної безпеки України. Цим Законом визначено пріоритети формування національної свідомості, активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності. Інструментальний потенціал реалізації окреслених завдань на державному рівні визначено Постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322, якою схвалено Стратегію утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року [4].

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями станом на 30.03.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

3. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

4. Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, схвалена Постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text>

Кривицький Юрій Віталійович,
завідувач кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ПРАВОВА РЕФОРМА В УМОВАХ ВІЙНИ: МІЖ БЕЗПЕКОЮ, СВОБОДОЮ ТА ДЕРЖАВОЮ

Повномасштабна російська агресія проти України актуалізувала проблему не лише військової чи політичної стійкості держави, а й здатності права та правових інститутів функціонувати в умовах екстраординарних викликів. Війна радикально змінює суспільні процеси, пришвидшує темпи історичного розвитку, трансформує державу, право, суспільство та механізми взаємодії між ними. У цих умовах особливого значення набуває правова реформа як складний процес якісного перетворення права, спрямований на забезпечення одночасно безпеки держави, свободи людини та стійкості демократичного правопорядку.

В історії людства війни неодноразово ставали каталізаторами масштабних правових і державних трансформацій. Як слушно наголошує О.В. Ясь, війна у різні історичні епохи сприймалася як переломний історичний час, який змінював темпи суспільного розвитку, породжував нові політичні й правові форми, формував нові уявлення про державу, свободу та суспільний порядок. У цьому аспекті показовою є вже сама антична історіографія. Перші фундаментальні історичні праці Геродота та Фукідида були фактично історіями воєн, які перевернули античний світ. Відтоді війна стала не лише військовим явищем, а й чинником цивілізаційних змін. Показовим є й історичний досвід Стародавнього Риму. Саме війни стали одним із ключових чинників трансформації Римської республіки в імперію. Римська політична культура будувалася навколо військової слави та культу державної могутності, а сам Pax Romana фактично став результатом тривалої епохи воєн [1, с. 62–63]. Водночас історія демонструє, що концентрація влади та надмірна мілітаризація держави нерідко супроводжувалися поступовим звуженням простору свободи.

Сучасна російсько-українська війна також уже стала не лише збройним конфліктом, а й чинником глибоких суспільних і правових трансформацій. У науковій літературі цілком обґрунтовано підкреслюється, що ця війна має не лише воєнний чи геополітичний, а й екзистенційний, антиколоніальний і

цивілізаційний характер. Йдеться про боротьбу не лише за територію, а й за право України на власну державність, правову систему, демократичний розвиток і свободу. У цих умовах правова реформа набуває стратегічного значення. Вона перестає бути лише напрямом удосконалення законодавства чи діяльності державних органів і перетворюється на один із ключових механізмів забезпечення національної стійкості держави. Війна особливо гостро демонструє, що ефективність держави залежить не лише від військового потенціалу, а й від якості правових інститутів, рівня довіри до права та здатності держави діяти в межах правового порядку навіть у кризових умовах.

У цьому контексті показовими є висновки М.В. Савчина, який відмічає, що в умовах війни право і політика не зникають і не «мовчать», а трансформуються відповідно до нових безпекових потреб [2, с. 9]. Війна змінює характер функціонування держави, зумовлює перерозподіл ресурсів, посилює значення інституційної спроможності влади, однак не скасовує фундаментальних цінностей конституціоналізму – людської гідності, свободи, верховенства права та прав людини [3, с. 12–13]. Саме тому правова реформа в умовах війни повинна бути спрямована не лише на підвищення ефективності державного механізму, а й на недопущення руйнування демократичних засад конституційного ладу.

Особливої актуальності в умовах війни набуває класична дилема співвідношення свободи та безпеки. З одного боку, держава змушена посилювати контроль, концентрувати ресурси та запроваджувати певні обмеження прав і свобод. З іншого – саме в умовах війни зростає небезпека надмірної концентрації влади та поступового звуження демократичного простору. Саме тому питання меж допустимого втручання держави в права людини стає одним із центральних викликів сучасного конституціоналізму.

Показовим у цьому аспекті є досвід США періоду Другої світової війни, коли після атаки на Перл-Гарбор американська влада ухвалила рішення про примусове переселення та інтернування понад 120 тисяч осіб японського походження. Тоді безпекові міркування були поставлені вище за принципи рівності та індивідуальної свободи. Лише через десятиліття ці дії були офіційно визнані порушенням прав людини. Цей приклад демонструє, наскільки небезпечним може бути відхід від принципу верховенства права навіть у надзвичайних умовах.

Водночас і протилежна крайність – ослаблення держави – також становить загрозу для свободи. Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон

переконливо доводять, що свобода можлива лише за умови існування сильних держави та суспільства, які взаємно стримують одне одного. Дослідники наводять приклад Сирії, де руйнування державних інститутів унаслідок громадянської війни призвело не до свободи, а до хаосу, насильства та гуманітарної катастрофи. Особливо символічною є наведена авторами історія так званої «проблеми Гільгамеша» – одного з найдавніших сюжетів світової цивілізації. У шумерському епосі цар Гільгамеш уособлював безконтрольну владу, яка перетворювалася на тиранію. Вирішенням цієї проблеми стало створення сили, здатної стримувати правителя та забезпечувати баланс влади. Фактично йдеться про одну з найдавніших моделей ідеї стримувань і противаг, яка лежить в основі сучасного конституціоналізму [4, с. 13].

Для України цей аспект має особливе значення. В умовах війни суспільство природно погоджується на посилення державної влади задля виживання держави. Однак саме в цей період особливо важливо не допустити руйнування демократичних механізмів контролю над владою, незалежності суду, свободи слова та прав людини. В іншому разі існує ризик, що тимчасові надзвичайні механізми можуть перетворитися на постійну модель функціонування держави.

У цьому контексті правова реформа повинна розглядатися не як сукупність фрагментарних змін законодавства, а як системне, цілеспрямоване та прогресивне правове перетворення, спрямоване на якісне оновлення права, правових інститутів і механізмів правового регулювання. При цьому правова реформа не повинна ототожнюватися виключно з реформою державного апарату чи зміною законодавства, оскільки її центральним об'єктом виступає право як особливий нормативний і соціокультурний феномен [5, с. 34–35].

Особливої ваги в умовах війни набуває й висновок про подвійний статус права у реформаторських процесах. З одного боку, право виступає об'єктом реформування, а з іншого – засобом закріплення досягнутих суспільних змін та інструментом інституційного забезпечення державної стійкості. Саме тому ефективність правової реформи безпосередньо залежить від здатності права одночасно гарантувати безпеку держави, захищати права людини та забезпечувати функціонування демократичного правопорядку.

Однак війна створює умови для прискорення окремих реформаторських процесів. Так, після Другої світової війни в Європі відбулося формування сучасної системи міжнародного захисту прав людини, створення Організації Об'єднаних Націй,

ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 р., а згодом Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Саме жахи війни стали одним із ключових стимулів формування нової правової парадигми, заснованої на людській гідності та правах людини. У цьому аспекті показовими є міркування І. Тружильо, яка розглядає розвиток сучасного права як частину «незавершеної правової революції», пов'язаної з утвердженням прав людини та ідеї миру. На її переконання, право є не лише системою норм, а й історичною та моральною практикою, спрямованою на забезпечення людської гідності та свободи [6, с. 176].

Отже, війна не зупиняє правову реформу, а, навпаки, різко загострює потребу в ній. Саме в екстраординарних умовах воєнного часу найбільш чітко проявляються сильні й слабкі сторони держави, права та суспільства, а також реальна здатність правових інститутів забезпечувати баланс між безпекою, свободою та державною владою. Війна актуалізує фундаментальне питання меж державного втручання, допустимого обсягу обмеження прав людини та збереження демократичних засад конституційного ладу в умовах безпекових викликів. За таких умов правова реформа набуває не лише юридичного чи управлінського, а й виразного цивілізаційного значення. Вона постає як один із ключових механізмів збереження української державності, підтримання суспільної стійкості та забезпечення подальшого демократичного розвитку.

Список використаних джерел

1. Ясь О. В. Війна у проєкціях і конструкціях історичного часу. *Вісник Національної академії наук України*. 2023. № 4. С. 62–75. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2023.04.062>
2. Савчин М. Вступ, або Чинники трансформації конституційного права в умовах війни. *Право України*. 2023. № 1. С. 9–11. DOI: 10.33498/lopu-2023-01-009
3. Савчин М. Руссо-українська війна та трансформація конституційного права. *Право України*. 2023. № 1. С. 12–53. DOI: 10.33498/lopu-2023-01-012
4. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Вузкий коридор. Держави, суспільства і доля свободи / пер. з англ. Г. Шпак. 5-те вид. Київ : Наш формат, 2025. 624 с.
5. Кривицький Ю. В. Об'єкт правової реформи: концептуальні межі та методологічні критерії визначення. *Ерліхівський журнал*. 2026. № 16. С. 32–41. DOI: <https://doi.org/10.32782/ehrlrichsjournal-2026-16.05>
6. Тружильо І. Права людини, мир та поняття права. Історія незавершеної правової революції. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 1. С. 175–194. DOI: <https://doi.org/10.21564/2227-7153.2019.1.186525>

Лапка Оксана Ярославівна,
доцент кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент;
Мамедова Людмила Магомелалівна,
інспектор сектору дотримання прав
людини Печерського УП ГУНП
у м. Києві

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДИТИНИ – ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЇ ОСОБИ ЯК ОСОБЛИВОЇ КАТЕГОРІЇ СУБ'ЄКТІВ ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, спричинила одну з найбільших гуманітарних криз у Європі з часів Другої світової війни. За офіційною інформацією ювенальних прокурорів станом на початок червня 2025 року в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації загинула 631 дитина, ще понад 1975 – отримали поранення різного ступеня тяжкості [1]. Станом на 17 лютого 2026 року, за даними UNICEF, понад третину українських дітей (близько 2 589 900 осіб) залишаються переміщеними, з яких понад 791 000 дітей є внутрішньо переміщеними особами (далі – *ВПО*) на території України [2]. Воєнний стан, запроваджений Указом Президента України № 64/2022 [3], встановлює особливий правовий режим, що відповідно до ст. 64 Конституції України [4] допускає обмеження окремих прав і свобод. Водночас це вимагає посилення позитивних зобов'язань держави щодо захисту найбільш уразливих категорій населення, зокрема дітей.

В правознавстві зазвичай правовий статус особи розглядається як її юридично закріплене становище в державі й суспільстві, яке характеризує зв'язки особи з державою та суспільством [5, с. 90]. Він охоплює сукупність прав, свобод, обов'язків та юридичних гарантій їх реалізації.

Правовий статус дитини в правовій науці розглядається як невід'ємна частина загального правового статусу особи. Такий підхід підкреслює універсальність прав і свобод людини, поширюючи їх і на дітей, водночас враховуючи їхню особливу вразливість та специфічні потреби. Ця концепція базується на усвідомленні того, що діти, попри свій вік та обмежену дієздатність, є повноцінними суб'єктами права,

які володіють усією повнотою основних прав і свобод, притаманних кожній людині. Проте, їхній статус доповнюється специфічними гарантіями та механізмами захисту, що зумовлені їхнім фізичним та психологічним розвитком, залежністю від дорослих та необхідністю особливого піклування [6, с. 182–183].

Концептуальним міжнародним правовим актом із захисту прав дитини є Конвенція про права дитини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20.11.1989 [7]. Вона вважається міжнародною дитячою Конституцією і найбільш універсальним документом, який зобов'язує визнавати та захищати права дітей. Відповідно до ст. 1 даної Конвенції дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосованим до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше [7]. Україна, ратифікувавши Конвенцію у 1991 році, впровадила її основні положення у національне законодавство.

Основним нормативно-правовим актом, який визначає правовий статус внутрішньо переміщених осіб є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII [8]. Зокрема, у ч. 1 ст. 1 даного Закону закріплюється: «Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [8].

Діти, що мають статус внутрішньо переміщеної особи (далі – *дити-ВПО*), разом із загальними правами дитини, регламентованими Конституцією України, актами міжнародного права, законами України, в тому числі «Про охорону дитинства» [9], підзаконними нормативно-правовими актами, мають права ВПО, що безпосередньо є складовою статусу внутрішньо переміщеної особи [10]. Фактично мова йде про поєднання цих статусів, що в результаті створює комплексний спеціальний статус, що характеризується підвищеною вразливістю, додатковими гарантіями та необхідністю активної ролі держави й органів опіки. Цей статус ґрунтується на ключових принципах закріплених в Конвенції ООН про права дитини: недискримінації (ст. 2), пріоритету найкращих інтересів дитини, участі дитини в прийнятті рішень (ст. 12) та права на життя, виживання й розвиток (ст. 6) [7].

На виконання положень ст. 22 та ст. 38–39 Конвенції ООН про права дитини [7], яка зобов'язує держави забезпечувати захист і гуманітарну допомогу дітям та Керівних принципів ООН з питань внутрішнього переміщення (1998) [11] Верховна Рада України внесла зміни до статті 30-1 Закону України «Про охорону дитинства» [9] щодо реалізації права дітей на отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів [12]. Ним було визначено підстави та коло суб'єктів, які мають право надавати дитині статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройного конфлікту.

Відповідно до свого правового статусу діти-ВПО володіють широким колом прав і свобод, а також гарантій, зокрема, як і всі ВПО вони відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [8] мають право на: освіту, соціальний захист, забезпечення житлом і сприяння інтеграції в громадах. Даний Закон також передбачає, що діти-переселенці користуються тими самими правами, що й інші громадяни, незалежно від місця реєстрації чи фактичного проживання. Крім того, відповідний статус забезпечує дітям доступ до комплексу соціальних прав і гарантій, зокрема безоплатної медичної допомоги та необхідних лікарських засобів, психологічної підтримки й реабілітаційних послуг, першочергового забезпечення місцями у закладах оздоровлення та відпочинку, пріоритетного права на житло й інші соціальні послуги, а також можливості отримання матеріальної допомоги від держави та міжнародних організацій [6, с. 184].

Незважаючи на прогресивне законодавство, реалізація статусу дітей-ВПО стикається з низкою системних проблем. Зокрема, як наголошує, система соціальних гарантій дітей-ВПО реалізується нерівномірно і є ресурсно обмеженою. Крім того, ефективність законодавчо закріплених умов для захисту дітей-ВПО значною мірою залежить від місцевих громад [13, с. 54–55]. Адже, інтеграція дітей ВПО вимагає створення сприятливого середовища в приймаючих громадах, де особливу увагу потрібно приділити підтримці соціальних зв'язків, забезпеченню доступу до якісної освіти та психологічної підтримки. Також важливим є формування в громадах толерантного ставлення до переміщених дітей, з метою зниження соціальної напруги та запобігання можливим конфліктам на ґрунті стереотипів та упереджень [14].

Переміщення освітніх закладів з окупованих територій, що спричинило неможливість студентів отримувати освітні послуги за постійним місцем проживання. В Україні тимчасово переміщено

29 закладів вищої освіти та 64 відокремлених структурних підрозділи державної, комунальної й приватної форм власності закладів вищої освіти [15]. Втрата можливості оплачувати навчання за діючими контрактами. Крім того, через тривалі повітряні тривоги та відключення електропостачання по кілька годин освітній процес на безпечних територіях також переривається [16, с. 10]. Значна частина дітей навчається дистанційно, що призводить до втрати якості освіти, соціалізації та посилення цифрового розриву (за даними UNICEF – до 69 % дітей 6–17 років) [2].

Для вирішення вищезазначених та інших проблем, на наш погляд, доцільно вжити комплекс заходів, зокрема:

- розробка та прийняття окремого законодавчого акту, який б комплексно регулював статус дітей-ВПО;

- створити державну мережу дитячих центрів підтримки при центрах соціальних служб у громадах, які б надавали дітям безкоштовну психологічну допомогу, організовували навчальні та дозвілєві програми, розвивальні гуртки й оздоровчі ініціативи [13, с. 54];

- створити єдину цифрову платформу для координації послуг та надання допомоги ВПО, в тому числі і дітей-ВПО;

- продовжити співпрацю з міжнародними та громадськими організаціями (наприклад, UNICEF, Caritas Ukraine, World Vision International, Save the Children), вивчення їх досвіду та залучення фінансування для реалізації програм та ін.

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що правовий статус дитини-ВПО в умовах воєнного стану є комплексним спеціальним статусом, що базується на поєднанні міжнародних стандартів та національного законодавства. Він встановлює специфічні права та передбачає підвищені гарантії захисту для даної категорії дітей. Однак механізми реалізації правового статусу дитини-ВПО сьогодні потребує не лише вдосконалення нормативної бази, а й створення дієвих інституційних механізмів координації між державними органами, органами місцевого самоврядування та громадським сектором. Ефективне забезпечення цього статусу є запорукою не лише дотримання прав людини, але й майбутньої реінтеграції та відновлення країни після завершення збройного конфлікту.

Список використаних джерел

1. Інформаційна довідка щодо захисту прав дітей в умовах воєнних дій в Україні: Дослідницька служба Верховної Ради України. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33673.pdf>

2. More than a third of Ukraine's children remain displaced four years into war. UNICEF.17 February 2026. URL: <https://www.unicef.org/press-releases/more-third-ukraines-children-remain-displaced-four-years-war-unicef>

3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

4. Конституції України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

5. Правознавство : навч. посіб. / М. М. Пендюра, О. Я. Лапка, А. Л. Калінюк та ін. Київ: 7БЦ, 2022. 462 с.

6. Бойчук В.С. Особливості правового статусу дітей, які постраждали від війни. *Вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2025. Серія ПРАВО. Випуск 92: частина 1. С. 181–186. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2026/01/27.pdf>

7. Конвенція про права дитини : Конвенція. ООН. Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

9. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

10. Юшкевич О. Права дітей, що мають статус внутрішньо переміщеної особи. HSA. 2023. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/prava-ditei-shho-maiut-status-vnutrisnyo-peremishhenoyi-osobi>

11. Керівні принципи ООН з питань переміщених осіб всередині країни. 1998 URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>.

12. Про внесення зміни до статті 30-1 Закону України «Про охорону дитинства» щодо реалізації права дітей на отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: Закон України від 14.05.2025 № 4440-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4440-20#n2>

13. Жінчин М. Проблеми та потреби внутрішньо переміщених дітей в умовах війни: роль громадських і міжнародних організацій. *Ввічливість. Humanitas*. 2025. Вип. 5. С. 49–56. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.5.6>

14. Роговська О., Бабачанас С. Проблеми інтеграції дітей внутрішньо переміщених осіб до приймаючої громади. Вісник Приазовського державного технічного університету. 2024. Том 1. № 12. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування. С. 540–555. DOI: <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2024.12.320597>

15. Забезпечення права на вищу освіту для внутрішньо переміщених осіб: дослідження. URL: <https://www.helsinki.org.ua/publications/zabezpechennia-prava-na-vyshchu-osvitu-dlia-vnutrishno-peremishchenykh-osib-doslidzhennia/>

16. Андріяш В., Громадська Н., Малікіна О. Основні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. 2023. Вип. 4 (70). С. 5–12. DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-4\(70\)-1](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-4(70)-1)

Михайленко Роман Володимирович,
доцент кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
філософських наук, доцент

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Сучасна національна безпека України характеризується повною трансформацією від теоретичних концепцій до практичної відсічі повномасштабній збройній агресії. М. Погорецький, Н. Ангелуца вказують: «Проблема, що постає перед сучасними демократичними державами, зокрема Україною, полягає у пошуку балансу між забезпеченням національної безпеки та захистом прав людини. Надмірне посилення безпекових заходів може обмежувати основоположні права, такі як свобода слова, зібрань і приватність, тоді як недостатня увага до питань безпеки створює умови для дестабілізації, зростання зовнішніх і внутрішніх загроз та підриву суверенітету. Тому важливо визначити правові межі обмеження прав людини в інтересах безпеки, які відповідатимуть принципам пропорційності, законності та необхідності. Особливу небезпеку становлять зовнішні загрози – збройна агресія, інформаційні війни, кіберзлочинність і економічний тиск, що безпосередньо впливають на стабільність держави та права людини. Водночас внутрішні ризики – корупція, політична нестабільність, слабкість інституцій і діяльність антидержавних угруповань – суттєво ускладнюють забезпечення ефективної системи безпеки» [4, с. 212].

На відміну від агресора, де панує право сили, Україна буде безпеку на силі права. Верховенство права в Україні є фундаментальним принципом, закріпленим у ст. 8 Конституції України, згідно з яким людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. «Отже, принцип верховенства права як світоглядний орієнтир має провідне значення у формуванні правової держави та забезпеченні національної безпеки і оборони. Існування та посилення різного роду загроз, зростання нестабільності у всьому світі викликає потребу у виробленні нових механізмів забезпечення міжнародної безпеки та національної безпеки і оборони. В умовах розвитку громадянського суспільства в Україні пріоритетним завданням залишається розробка моделей та реалізація взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства» [2, с. 30–31].

Право не обмежується лише законодавством (законами, прийнятими парламентом), а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції та звичаї, легітимовані суспільством. Це означає, що закон має відповідати вимогам справедливості, гуманізму та рівності. Вступ до НАТО та ЄС неможливий без реформи системи правосуддя. Верховенство права – це «вхідний квиток» до колективної системи безпеки, яка є найнадійнішим гарантом суверенітету.

Список використаних джерел

1. Leheza Y., Nalyvaiko L., Sachko O., Shcherbyna V., Chepik-Trehubenko O. Principles of law: Methodological approaches to understanding in the context of modern globalization transformations. *Ius Humani. Law Journal*. 2022. 11(2). P. 55–79. <https://doi.org/https://doi.org/10.31207/ih.v11i2.3124>.

2. Наливайко Л., Чепік-Трегубенко О. Принцип верховенства права та національна безпека: теоретико-правові аспекти взаємозв'язку. Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (Дніпро, 28 лют. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 28–31.

3. Письменна О. Верховенство права і верховенство закону як основні принципи правової держави. *European Science*. 2022. 2 (sge 11-02). P. 113–142. <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2022-11-02-014>

4. Погорельський М.М., Ангелуца Н.П. Національна безпека й права людини: баланс, правові механізми та міжнародні стандарти. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, Вип. 91: ч. 5. 2025. С. 211–217. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.5.30>

Назаренко Ольга Анатоліївна,
старший викладач кафедри теорії,
історії та філософії права
навчально-наукового інституту
права та психології Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ ЯК НЕВІДДІЛЬНА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

На сьогоднішній день розвиток сучасної політичної системи суспільства представляється просто неможливим без функціонування її ідеологічної складової. Зокрема, мова йде про правову культуру та правосвідомість, які відображають її наповнення. З цього виходить, що головні представники політичної системи, а саме держава та громадянське суспільство повинні користуватись цими поняттями з метою реалізації демократичної політики суспільного розвитку. Оскільки, в основі її втілення закладена особлива ідея збереження, захисту прав та свобод людини, яка повинна підкорюватись ідеалам права та справедливості. Питання безпеки мають особливо цінне значення в умовах воєнного стану, де життя і здоров'я людини знаходиться у стані постійного захисту. Разом з тим, зростає необхідність у боротьбі з будь якими загрозами, які заважають нормальному суспільному розвитку та існуванню. У зв'язку з чим, важливо зупинитись саме на розкритті значимості правосвідомості, яка має ключове значення не тільки для звичного почуття безпеки в суспільстві за допомогою панування в ньому правових знань, але й загалом на зміцненні стану національної безпеки в державі.

Проте, перш ніж перейти до розкриття правової свідомості важливо звернути увагу на значимість існування національної свідомості, яка на думку О. В. Лемак визначається як безперервний процес ствердження нацією самої себе як реально існуючого суб'єкта, носія духовних та матеріальних цінностей через усвідомлення своєї належності до певної держави, релігії, мови, певної спільноти, культури і традицій [1, с. 87]. Варто підтримати зазначене твердження, оскільки формування правосвідомості людини засновується на її загальній, в тому числі національній свідомості, особливостях сприйняття світу та соціальних цінностей, які в ньому панують. Саме тому, важливо більш детально зосередити увагу на такому явищі, як правосвідомість, яке в основу

власної специфіки формування світогляду закладає саме правові знання та їх реалізацію.

Так, необхідно погодитись з позицією, яку висловлює Ю. Я. Коцан-Олинець, що ключовим елементом профілактики правопорушень та боротьби зі злочинністю є правосвідомість, оскільки саме вона формує у громадян повагу до закону, бажання дотримуватись правових норм та розуміння наслідків протиправних дій. Здійснюється забезпечення превентивного ефекту, що допомагає запобігти вчиненню кримінальних правопорушень, так і менш серйозних проступків, а також знизити рівень злочинності. Правова активність та правосвідомість складають фундамент правової держави та представляють основу панування у цивілізованому суспільстві принципу верховенства права [2, с. 84]. Серед характерних рис правосвідомості О. С. Пінська виокремлює наступні: 1) одним з різновидів суспільної свідомості є саме правосвідомість; 2) різні суб'єкти права є носіями правосвідомості, а саме: політичні партії, різного роду об'єднання, особистість, державні органи та їх посадові особи; 3) чинне право у всій багатоманітності його виявів є об'єктом пізнання правосвідомості (правові відносини, право, правова поведінка); 4) одним з найважливіших чинників розвитку праворозуміння є правосвідомість; 5) правосвідомість можна розглядати як своєрідний механізм саморегуляції поведінки людей [3, с. 785–786].

Як зазначають І. П. Варава та А. С. Ципан зміст правосвідомості складають теорії, емоції, ідеї, поняття на основі яких люди виражають ставлення людей до бажаних або чинних законів. До структури правосвідомості входять такі елементи, як правова ідеологія та правова психологія. Правова психологія відповідає рівню практичної та повсякденної суспільної свідомості, що формується щоденною практикою людей як індивідів і соціальних груп. Правова ідеологія являє собою систему правових ідей, принципів, концепцій, теорій, які відображають теоретичне осмислення правової дійсності, свідомо занурюються в сутність правових явищ, готуються до певних правових дій, через оцінку правових явищ [4, с. 7]. Дійсно наявність правосвідомості відіграє особливо важливе значення для життя суспільства та держави, адже збереження духу поваги до права буде свідчити про перспективу уникнення в подальшому вчинення різних правопорушень, ствердження пріоритету гарантованості стану безпеку на всіх її рівнях. Забезпечення правопорядку відіграє важливу роль в реалізації стратегії збереження миру, як на теренах кожної конкретної держави, так і загалом в світі.

В сучасній науковій літературі можна зустріти погляди відповідно до яких національна безпека є категорією, яка характеризує ступінь захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод особи, держави і суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз або ступінь відсутності загроз правам і свободам людини, базовим цінностям та інтересам держави та суспільства [5, с. 97]. В п. 9. ч. 1. ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» закріплено, що національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [6]. Також, в юридичній літературі зазначено, що загрози національній безпеці України – явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [5, с. 97]. Захист національної безпеки держави потребує перш за все наявності у всіх представників влади та громадянського суспільства високого рівня правосвідомості, яка буде знаходити свій прояв у їх діяльності. Сьогодні державні органи та різні недержавні організації повинні спільно працювати над ствердженням обороноздатності держави, засвідчувати рівень власної правосвідомості шляхом підтримки волонтерської діяльності та розширення безбар'єрного простору з урахуванням правового режиму воєнного стану. Правосвідомість представляє собою невід'ємну складову національної безпеки держави, яка визначає вектор розвитку держави та перспективи зміцнення її правових гарантій для реалізації демократичного характеру існування.

Отже, правова свідомість як невід'ємний елемент національної безпеки посідає особливе місце серед сучасних тенденцій політичного життя, які покликані забезпечувати панування стабільності та безпеки в суспільстві. Втілювати в реальності сьогоднішню спроможність боротися не тільки зі зовнішніми чинниками негативного впливу на стан правопорядку та безпеки, але й запобігати будь-яким зовнішнім проявам їх можливої дестабілізації. Також, вагомим інструментом для забезпечення боротьби з правопорушеннями, зокрема в середині суспільства, так і за його межами, залишається саме правова обізнаність населення, яка має стратегічне інформаційне значення для держави. Саме тому, кожна сучасна правова держава навіть в умовах воєнного стану потребує збереження та підвищення правової обізнаності своїх громадян, збагачення їх інтелектуальної складової, здійснення правильної оцінки потенційних загроз інтересам суспільства та власній національній безпеці.

Список використаних джерел

1. Лемак О.В. Національна самосвідомість як найбільш пріоритетний об'єкт забезпечення національної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Вип. 86: ч. 1. С. 78–89 DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.11>
2. Коцан-Олинець Ю.Я. Соціологія як інструмент захисту прав людини: рівні правосвідомості та правової культури громадян України та правозастосовних органів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Том 1. № 6. С. 81–85 DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.1.12>
3. Пінська О.С. Правова свідомість: загальна характеристика, основні риси та структура. *Форум права*. 2011. № 1. С. 784–788. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c7d01ab2-e429-438e-8c37-7019fa75e92d/content>
4. Варава І. П., Ципан А.С. Роль правосвідомості як фактору розвитку правової культури. *Молодий вчений*. 2022. № 1 (101). С. 6–9. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-1-101-2>
5. Бондаренко Р.В. Інформаційна безпека держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 5. С. 95–101. DOI: [10.32702/23066814.2021.5.95](https://doi.org/10.32702/23066814.2021.5.95)
6. Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

Настопиров Валерій Ігорович,
заступник начальника Управління
інформаційних технологій –
начальник відділу забезпечення
захисту інформації та розвитку
інформаційних систем
Антимонопольного комітету України

ПРАВОВІ Й ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ КІБЕРГІГІЄНИ ЯК СКЛАДОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ

Актуальність теми обумовлена динамічним розвитком гібридних кіберзагроз, особливо з використанням елементів штучного інтелекту для підготовки та реалізації атак на інформаційні ресурси, зокрема в державному секторі, особливо в умовах військової агресії проти України [1]. Сучасні кібератаки дедалі більше зосереджуються не лише на технічних вразливостях інформаційних систем, а й на людських факторах. Вони також

використовують вразливості, які раніше не були відомі (нульового дня), що ускладнює своєчасне усунення та нейтралізацію загроз. Це вимагає не лише впровадження, а й постійної підтримки та актуалізації належного рівня кібергігієни серед персоналу державних організацій із урахуванням нових видів загроз, методів їх впровадження та подальшої експлуатації.

Незважаючи на регулярне правове регулювання у сфері захисту інформації та безпеки, питання фактичного дотримання вимог кібергігієни та безперервного підтвердження особистих дій у зв'язку з динамічним розвитком кіберзагроз залишається актуальним. Практика показує, що значна частина інцидентів інформаційної безпеки пов'язана з недотриманням базових правил роботи з інформацією. Водночас саме дотримання елементів кібергігієни (використання складних паролів, їх регулярна зміна, застосування мультифакторної автентифікації тощо) запобігає значній частині потенційних інцидентів [2].

Навіть якщо окремі облікові записи або системи скомпрометовані, правильна сегментація інформаційних ресурсів та обмеження доступу дозволяють мінімізувати поширення атаки в інформаційній інфраструктурі. Типовими прикладами є фішингові атаки, використання слабких облікових даних та неправильне поводження з електронною поштою, зокрема ігнорування перевірки домену відправника, відкриття прихованих вкладень або натискання на потенційно шкідливі посилання.

Важливими є не лише правові механізми, що регулюють відповідні відносини, а й економічні аспекти безпеки та підтримка належного рівня кібергігієни із своєчасною актуалізацією інформації, яка доводиться до співробітників у рамках навчань та програм обізнаності. Особливу увагу слід приділяти впровадженню та підтримці технічних і організаційних засобів захисту: систем двофакторної автентифікації, контролю доступу, моніторингу сегментів доступу тощо, порівняно з витратами на запобігання інцидентам та можливими втратами від їх реалізації.

Кібергігієна як складова інформаційної безпеки означає дотримання набору базових правил і практик безпечної роботи з інформаційними ресурсами, що мінімізують ризики інцидентів. У державному секторі її значення зростає через підвищені вимоги до захисту інформації та велику кількість цілеспрямованих атак.

Однією з головних проблем залишається формальне ставлення користувачів систем до виконання вимог інформаційної безпеки. Наявність регламентних документів не гарантує правильного та

своєчасного практичного виконання, тому важливо регулярно проводити практичні заходи, наприклад, емуляції фішингових атак, які дозволяють підтримувати рівень пильності користувачів та здобувати навички розпізнавання потенційно шкідливих листів. На сьогодні значна частина користувачів не усвідомлює складність сучасних кібератак, особливо у разі персоналізованих чи таргетованих кампаній, а також можливі наслідки власних дій. Це створює додаткові труднощі в інформаційних системах державних організацій і підкреслює необхідність регулярного навчання та практичних тренінгів [2].

Правовий аспект кібергігієни включає визначену відповідальність працівників за дотримання вимог інформаційної безпеки, встановлення відповідальності за шкідливі звички та впровадження внутрішніх політик і процедур безпечної роботи з інформацією. Ефективність правового регулювання багато в чому залежить від рівня контролю за впровадженням встановлених вимог і практичної реалізації механізмів їх дотримання [3].

Особливу увагу слід приділяти правовому регулюванню персональної відповідальності, процедур внутрішнього аудиту та документального підтвердження проходження навчань і атестації. Такі підходи підвищують дисципліну працівників і зменшують ризик інцидентів, пов'язаних із людським фактором.

Економічний аспект полягає у забезпеченні балансу між витратами на впровадження засобів безпеки та можливими втратами від інцидентів інформаційної безпеки. Вплив персонального навчання, впровадження мультифакторної автентифікації, сегментації мережі та використання систем інформаційної безпеки (зокрема SIEM-систем) є економічно виправданим порівняно з витратами на ліквідацію наслідків кібератак, відновлення інфраструктури та запобігання витоку інформації.

Економічна ефективність кібергігієни також пов'язана з оптимізацією витрат на технічні засоби та ресурси персоналу. Регулярне навчання, симуляції кібератак та оновлення процедур дозволяють значно знизити ймовірність критичних інцидентів, що в довгостроковій перспективі економічно вигідніше, ніж реагування на наслідки атак [3].

Особлива увага приділяється актуалізації знань персоналу щодо сучасних викликів: атак соціальної інженерії, фішингових кампаній та експлуатації вразливостей нульового дня. Важливо не лише знати базові правила, а й постійно оновлювати знання через тренінги, атестацію та використання технічних засобів для

своєчасного виявлення та реагування на інциденти. Це підвищує готовність організації до нових загроз та зменшує ризики втрат інформаційних ресурсів [2].

Таким чином, дотримання кібергігієни в державному секторі має бути інтегрованим процесом, що охоплює правові, економічні та організаційні аспекти, поєднує навчання персоналу, технічний захист і контроль виконання вимог. Лише комплексний підхід дозволяє ефективно мінімізувати ризики інцидентів і забезпечити стійкість інформаційної інфраструктури державних органів [3].

Список використаних джерел

1. Кібергігієна: рекомендації для державних органів / Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. Київ, 2025. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/kibergigiyena>

2. Про затвердження Порядку проведення інструктажів та систематичних тренінгів щодо кібергігієни : Постанова Кабінету Міністрів України від 08 жовт. 2025 р. № 1281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1281-2025-%D0%BF#Text>

3. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення інструктажів і тренінгів щодо кібергігієни для державних службовців та працівників органів влади : Наказ Адміністрації Держспецзв'язку від 21 жовт. 2025 р. № 661. URL: <https://cip.gov.ua/ua/docs/nakaz-administraciyi-derzhspeczv-yazku-vid-21-10-2025-661>

Носенко Олександр Володимирович,
доцент кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
філософських наук, доцент

УКРАЇНЬСКА ГРОМАДЯНЬСКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОСНОВА ДОВІРИ МІЖ ПОЛІЦІЄЮ ТА СУСПІЛЬСТВОМ

Сучасні трансформаційні процеси в українському суспільстві, зумовлені як внутрішніми реформами, так і зовнішніми безпековими викликами, актуалізують питання утвердження української національної та громадянської ідентичності як базової умови суспільної консолідації. У цьому контексті особливого значення набуває формування довіри між державою та громадянами, де Національна поліція України виступає ключовим комунікативним і правозастосовним інститутом. На нашу думку, українська

громадянська ідентичність у цьому випадку є не лише ідейною основою державної політики, але й практичною платформою формування ціннісної системи поліцейського. Відповідно до положень Закону України «Про державну політику у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [4] та відповідної Стратегії, громадянська ідентичність охоплює не лише формальну належність до держави, а передусім внутрішнє прийняття її цінностей, норм та відповідальності за її розвиток. «Ідентичність – це не гасло і не формальність. Це фундамент нашої безпеки, сили та здатності вистояти. Інвестиції в національно-патріотичне виховання, військову підготовку, освіту і просвітницьку діяльність повинні стати не залишковим, а стратегічним пріоритетом державної політики як складника національної безпеки» [1, с. 21]. Саме ця ціннісна складова, з нашої точки зору, має стати основою професійної діяльності працівника поліції, оскільки вона визначає не лише його правову поведінку, але й характер взаємодії з громадянами.

У цьому сенсі професійна етика поліцейського, комунікація з громадськістю, формування іміджу поліції та протидія загрозам національній безпеці, зокрема колабораціонізму, не можуть розглядатися ізольовано. Вони утворюють єдину систему взаємопов'язаних елементів, що функціонують на основі спільних ціннісних орієнтирів. Порушення або деформація одного з цих елементів неминуче впливає на інші та загалом підриває довіру до поліції як інституції. «Формування позитивного іміджу правоохоронців потребує комплексного підходу, що охоплює професійну етику, поведінкові моделі, ефективну комунікацію та застосування сучасних методів публічних комунікацій» [3, с. 78].

Так, професійна етика працівника поліції виступає первинним рівнем реалізації громадянської ідентичності у практичній діяльності. Вона визначає стандарти поведінки, межі допустимого та характер ставлення до людини. Водночас етичні принципи не можуть бути ефективними без їх комунікативного втілення. Саме через комунікацію – вербальну і невербальну – поліцейський транслює ці цінності у взаємодії з громадянами. Якщо етика визначає «що є правильним», то комунікація демонструє «як це реалізується на практиці».

З нашої точки зору, саме якість комунікації є тим механізмом, через який громадянська ідентичність поліцейського стає видимою для суспільства. Відкритість, повага, здатність до діалогу, уникнення конфліктної риторики – усе це формує відчуття

справедливості та безпеки у громадян. Натомість прояви грубості, формалізму чи зневаги нівелюють навіть формально правомірні дії, оскільки руйнують ціннісну основу взаємодії.

У свою чергу, комунікація безпосередньо впливає на імідж поліції, який є узагальненим відображенням досвіду взаємодії суспільства з правоохоронною системою. Імідж не формується автономно – він є похідним від щоденної практики поведінки поліцейських. «Формування особистого іміджу працівника поліції має здійснюватися відповідно до загальної стратегії органу, і, водночас – інституція має створювати умови для підтримки індивідуальної професійної гідності та самоповаги працівника» [3, с. 80]. Таким чином, імідж поліції виступає своєрідним індикатором рівня реалізації громадянської ідентичності у діяльності правоохоронців. На нашу думку, позитивний імідж можливий лише за умови внутрішньої узгодженості між цінностями, нормами та реальною поведінкою працівників поліції.

Особливого значення ця взаємопов'язаність набуває у контексті протидії колабораціонізму. Останній є не лише правопорушенням, але й проявом кризи громадянської ідентичності. Відповідно, діяльність поліції у цьому напрямі повинна базуватися не лише на юридичних механізмах, але й на чіткій ціннісній позиції. Наприклад, українська дослідниця Г. А. Мариківська вказує на тісний взаємозв'язок таких понять як патріотизм на громадянська компетентність: «громадянська компетентність охоплює поінформованість про суспільні процеси, уміння відповідально діяти, повагу до прав і свобод інших людей, а також здатність долучитися до життя спільноти. Патріотичне виховання істотно сприяє її формуванню, адже забезпечує ціннісну основу для активної участі в житті громадян і держави; розвиває правосвідомість і почуття особистої відповідальності, необхідні для виконання громадянських обов'язків; стимулює соціальну активність через залучення до волонтерства, проєктної діяльності та громадських ініціатив; формує емоційно-моральний компонент громадянської компетентності, що спонукає діяти не лише раціонально, а й етично в інтересах суспільства» [2, с. 187]. Водночас, як ми вважаємо, надзвичайно важливо забезпечити баланс між рішучістю у протидії загрозам і дотриманням принципів верховенства права та прав людини. Будь-яке відхилення від цих принципів може поставити під сумнів легітимність дій поліції та негативно вплинути на довіру громадян.

Таким чином, українська громадянська ідентичність виконує інтегративну функцію, поєднуючи етичні, комунікативні та правозастосовні аспекти діяльності поліції в єдину систему. Вона визначає не лише зміст професійної діяльності, але й її ціннісні орієнтири, що, у свою чергу, формують довіру як ключовий ресурс взаємодії між поліцією та суспільством.

Отже, на нашу думку, ефективне функціонування поліції в сучасних умовах можливе лише за умови формування цілісної системи цінностей поліцейського, в основі якої лежить українська громадянська ідентичність. Саме така інтеграція дозволяє забезпечити узгодженість між правовими нормами, етичними стандартами та практикою їх реалізації, що є визначальною передумовою підвищення рівня довіри громадян до правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Журба К. Утвердження української національної ідентичності: виклики, досягнення, перспективи. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2025. № 2. С. 20–25.

2. Мариківська Г. А. Патріотичне виховання як складова національної ідентичності та громадянської компетентності. *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка», «Психологія», «Медицина»). 2026. № 1. С. 1084–1103.

3. Носенко О. Імідж працівника поліції як чинник формування громадської довіри до правоохоронних органів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1. С. 77–84.

4. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Осауленко Андрій Олександрович,
професор кафедри конституційного
права та прав людини Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ ЯК ОРГАН ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

В Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року збереження інституційної незалежності Національного банку України визначено як одне із завдань фінансової безпеки. У зв'язку з цим, науково обґрунтована характеристика Національного банку України як органу державної влади має важливе практичне значення, зокрема й у сфері національних інтересів та безпеки.

В статті 2 Закону України «Про Національний банк України» зазначено, що Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією та іншими законами України.

Необхідно зазначити, що в юридичній літературі використовуються два синонімічно близькі терміни «державний орган» та «орган державної влади». Конституція України використовує лише один із двох термінів. Наприклад, у ч. 2 ст. 5 Основного Закону зазначено, що народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Вбачається за доцільне зосередити основну увагу на розкритті поняття саме органу державної влади, під яким слід розуміти такі колегіальні чи одноособові органи, які наділені юридично визначеними державно-владними повноваженнями та необхідними матеріальними, фінансовими й іншими засобами для здійснення завдань та функцій держави [1, с. 277].

Усі органи державної влади відіграють важливу роль у здійсненні функцій держави, що за сферами діяльності поділяються на зовнішні та внутрішні, які, в свою чергу, поділяються на політичну, соціальну, економічну, культурну правоохоронну тощо [2, с. 64–66].

Цілком природньо, що нас в першу чергу цікавитиме саме економічна функція, яка полягає у створенні державою стратегічних напрямів свого економічного розвитку [3, с. 72].

Іншим важливим критерієм для класифікації функцій держави є соціальне значення для державної діяльності. В цьому випадку виділяють основні функції як напрями діяльності держави, без здійснення яких вона не може нормально функціонувати і розвиватися, та додаткові (похідні), які самі собою не розкривають сутності держави.

Додаткові функції держави як складові структурні частини її основних функцій, є напрямками діяльності держави з виконання її завдань у конкретній, і в цьому розумінні більш вузькій сфері суспільних відносин. Їх здійснення забезпечується певною діяльністю окремих ланок державного апарату, а не державою в цілому [4, с. 251].

Таким чином, держава загалом здійснює вплив на економіку через податкову політику, створення сприятливих умов для сучасного виробництва, підтримку усіх форм власності, а також розвиток валютно-грошової системи тощо, а Національний банк

України як орган державної влади задіяний, насамперед, у здійсненні внутрішніх економічних та додаткових функцій.

Говорячи про повноваження Національного банку України насамперед необхідно згадати ст. 99 Основного закону, де зазначено, що забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави – Національного банку України.

Закон України «Про Національний банк України» (ст. ст. 6–7) до згаданої основної функції додає також: 1) підтримку цінової стабільності в державі; 2) сприяння фінансовій стабільності, в тому числі стабільності банківської системи; 3) сприяння додержанню стійких темпів економічного зростання та інші функції.

Кожен орган державної влади є юридичною особою та має всі ознаки юридичної особи: свій юридичний статус, який закріплений нормативно-правовими актами держави; свій кошторис; своє відокремлене майно на праві оперативного управління, яке належить до державної власності; свою офіційну назву та державну печатку; свої органи управління, які формуються (призначаються) вищестоящими державними органами або формуються виборцями [5, с. 466].

На нормативному рівні перші із згаданих ознак Національного банку України як юридичної особи (наприклад, кошторис, майно, печатка тощо) закріплені у ст. 4–5 Закону України «Про Національний банк України». Стосовно ж органів управління, то вбачається за доцільне в першу чергу згадати про Раду Національного банку України яка відповідно до Рішення Ради Національного банку України «Про Регламент Ради Національного банку України» є керівним колегіальним органом Національного банку України.

За характером та змістом діяльності органи державної влади поділяються на законодавчі, виконавчі, правоохоронні та контрольно-наглядові [3, с. 105]. Важливо зазначити, що за відповідною класифікацією Національний банк України не є органом виконавчої влади хоч і взаємодіє з Кабінетом Міністрів України в межах взаємних консультацій з питань грошово-кредитної політики та державної економічної політики, зокрема щодо прогнозу основних макроекономічних показників, включаючи монетарні показники і показники валютно-курсової політики, а також інших заходів (ст. 52 Закону України «Про Національний банк України»).

Вбачається, що Національний банк України може бути віднесений до контрольно-наглядових органів оскільки здійснює банківський нагляд за діяльністю банків та інших осіб з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів

вкладників та кредиторів банку, а також контрольні заходи, що передбачені законодавством. Рада ж Національного банку України здійснює контроль за проведенням грошово-кредитної політики та нагляд за системою внутрішнього контролю Національного банку, що зумовлено нормативно закріпленими завданнями і корелюється з відповідними повноваженнями.

Таким чином можемо дійти висновку, що Національний банк України серед структурних елементів механізму держави відноситься до апарату управління як складової апарату держави і наділений повноваженнями управлінського характеру. Національний банк України задіяний у здійсненні внутрішніх економічних та додаткових функцій держави шляхом здійснення відповідних заходів у межах насамперед грошово-кредитної політики.

Список використаних джерел

1. Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України : навч. посіб. Запоріжжя : Дике поле, 2012. 480 с.
2. Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред.: С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
3. Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Істина, 2007. 336 с.
4. Машков А. Проблеми теорії держави та права : співвідношення та межі. Київ : К.І.С., 2011. 344 с.
5. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Атіка, 2005. 592 с.

Пендюра Максим Миколайович,
завідувач кафедри теорії, історії
та філософії права навчально-
наукового інституту права
та психології Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СТАЛІЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ, ЕТИЧНІ ТА БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Сучасний розвиток територіальних громад в Україні відбувається в умовах масштабних суспільних трансформацій, зумовлених реформою децентралізації, процесами європейської інтеграції, цифровізації публічного управління та необхідністю забезпечення стійкості держави в умовах воєнного стану. За таких

обставин особливого значення набуває концепція сталого розвитку, яка передбачає гармонійне поєднання економічних, соціальних, екологічних і безпекових складових розвитку територій, орієнтованих на задоволення потреб сучасного покоління без загрози для можливостей майбутніх поколінь.

Концепція сталого розвитку ґрунтується на принципах верховенства права, соціальної справедливості, відповідальності, партнерства та поваги до прав людини. У зв'язку з цим розвиток територіальних громад не може обмежуватися лише показниками економічного зростання або фінансової спроможності. Його сутність полягає у створенні умов для реалізації людського потенціалу, забезпечення соціальної згуртованості, належного врядування та широкого залучення громадян до процесів прийняття управлінських рішень. Як зазначає Л. П. Горбата, досягнення сталого розвитку можливе лише за умови комплексного врахування економічних, соціальних та екологічних чинників, що забезпечують довгострокову життєздатність громади [2, с. 41].

Важливим міжнародним орієнтиром розвитку територіальних громад виступають Цілі сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй до 2030 року, які визначають систему стратегічних пріоритетів для державної та місцевої політики. Їх імплементація на рівні територіальних громад передбачає формування дієвих механізмів моніторингу, оцінювання та коригування управлінських рішень. На думку Л. П. Горбатої, моніторинг досягнення Цілей сталого розвитку має не лише фіксувати кількісні показники, а й сприяти активізації місцевих спільнот, розвитку партнерства між органами влади, громадськістю та бізнесом [1, с. 80–84].

Правову основу сталого розвитку територіальних громад становлять Конституція України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4], Європейська хартія місцевого самоврядування [5], а також міжнародні стандарти захисту прав людини. Конституційні засади місцевого самоврядування забезпечують реалізацію принципів субсидіарності, самостійності громад та демократичної участі населення у вирішенні питань місцевого значення. Саме правова визначеність і гарантії місцевої демократії створюють передумови для ефективного впровадження політики сталого розвитку.

Реформа децентралізації стала одним із ключових інструментів формування спроможних територіальних громад. Передача повноважень, ресурсів та відповідальності на місцевий рівень сприяла підвищенню ефективності управління, розвитку

місцевої ініціативи та залученню громадян до процесів прийняття рішень. Водночас результативність децентралізації значною мірою залежить від рівня довіри між владою та громадою, розвитку механізмів громадської участі та здатності органів місцевого самоврядування забезпечувати прозоре й підзвітне врядування.

У цьому контексті особливого значення набуває соціальна згуртованість як чинник сталого розвитку. Соціально згуртована громада характеризується високим рівнем довіри, співпраці, взаємної відповідальності та відчуттям належності громадян до спільного соціального простору. Як підкреслює Л. П. Горбата, саме соціальна згуртованість формує підґрунтя для розвитку соціального капіталу, ефективного функціонування місцевої демократії та досягнення спільних цілей розвитку [2, с. 42–43].

Водночас сучасні умови потребують розгляду сталого розвитку крізь призму безпеки та стійкості. Повномасштабна збройна агресія проти України продемонструвала, що здатність територіальної громади ефективно реагувати на кризові ситуації, підтримувати функціонування критичної інфраструктури та забезпечувати безпеку населення стає невід'ємною складовою її розвитку. У цьому аспекті важливого значення набувають Ціль сталого розвитку 11 «Сталий розвиток міст і громад» та Ціль 16 «Мир, справедливість та сильні інститути», які передбачають формування безпечних, життєстійких та інклюзивних громад [6; 11, с. 88–89].

Поняття стійкості територіальної громади охоплює її здатність передбачати ризики, адаптуватися до змін зовнішнього середовища, протидіяти кризовим явищам та швидко відновлюватися після потрясінь. Науковці наголошують, що стійкість формується через поєднання соціальних, економічних, інституційних і безпекових механізмів, які забезпечують безперервність життєдіяльності громади [2, с. 41–42]. Відповідно до Концепції забезпечення національної системи стійкості, затвердженої Указом Президента України, стійкість передбачає здатність держави та суспільства ефективно реагувати на загрози, адаптуватися до змін та відновлюватися після кризових ситуацій [7].

У сучасних умовах особливої актуальності набувають питання захисту критичної інфраструктури територіальних громад. Енергетичні системи, об'єкти водопостачання, транспортна інфраструктура, заклади охорони здоров'я та системи зв'язку є основою безпечного функціонування громади та забезпечення життєво важливих потреб населення. Відповідно до Закону України «Про критичну інфраструктуру» органи державної влади та

місцевого самоврядування повинні забезпечувати належний рівень захисту таких об'єктів та їх безперервне функціонування навіть в умовах надзвичайних ситуацій чи воєнних загроз [8].

Важливим напрямом забезпечення сталого розвитку є розвиток громадянського суспільства та механізмів демократії. Громадські слухання, консультації з громадськістю, електронні петиції, діяльність громадських рад та інші форми взаємодії влади й населення сприяють підвищенню відкритості місцевого самоврядування та якості управлінських рішень. Залучення мешканців до визначення пріоритетів розвитку громади формує відповідальне ставлення до спільних ресурсів та посилює соціальну згуртованість [2, с. 43–44].

Сучасні безпекові виклики також актуалізують проблему інформаційної стійкості громад. Поширення дезінформації, маніпулятивних інформаційних впливів та кіберзагроз потребує від органів місцевого самоврядування впровадження ефективних механізмів захисту інформаційних ресурсів, розвитку цифрової грамотності населення та забезпечення прозорої комунікації з громадянами [9, с. 152]. Інформаційна безпека стає важливою складовою загальної стійкості територіальних громад і безпосередньо впливає на рівень суспільної довіри.

Не менш важливими складовими сталого розвитку є соціальна інклюзія, гендерна рівність та безбар'єрність. Реалізація принципу «Нікого не залишити осторонь», закладеного в Порядку денному сталого розвитку до 2030 року, передбачає створення рівних можливостей для всіх категорій населення незалежно від віку, статі, стану здоров'я чи соціального статусу [6]. Особливої уваги потребують внутрішньо переміщені особи, ветерани війни, особи з інвалідністю, люди похилого віку та інші вразливі категорії населення, інтеграція яких до суспільного життя громади є важливою умовою її стійкості та соціальної згуртованості.

Важливе місце у забезпеченні сталого розвитку посідають принципи етичного врядування та доброчесності. Прозорість діяльності органів місцевого самоврядування, підзвітність посадових осіб, дотримання антикорупційного законодавства та ефективне використання ресурсів громади сприяють формуванню довіри громадян до влади та забезпечують належну якість публічного управління. У цьому процесі особлива роль належить правовому забезпеченню діяльності органів місцевого самоврядування та професійній відповідальності посадових осіб.

Отже, сталий розвиток територіальних громад в Україні є комплексним процесом, що поєднує правові, соціальні, економічні, екологічні, етичні та безпекові складові. В умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення особливого значення набувають стійкість громад, захист критичної інфраструктури, розвиток інформаційної безпеки, соціальна згуртованість, належне врядування та активна участь громадян у прийнятті управлінських рішень. Саме інтеграція принципів сталого розвитку та національної стійкості здатна забезпечити формування спроможних, безпечних і конкурентоспроможних територіальних громад, які стануть основою демократичного розвитку та відновлення України.

Список використаних джерел

1. Горбата Л. П. Пріоритетні напрямки моніторингу та оцінки Цілей сталого розвитку на рівні територіальних громад. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2024. № 5. С. 80–84. DOI: <https://doi.org/10.51547/prp.dp.ua/2024.5.10>
2. Горбата Л. П. Стійкість та соціальна згуртованість як основа сталого розвитку територіальних громад. *Публічне управління та соціальна робота*. 2024. № 2. С. 40–45. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-7>
3. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
4. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовт. 1985 р. Ратифікована Законом України від 15 лип. 1997 р. № 452/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036
5. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
6. Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York : United Nations, 2015. 41 p. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості» : Указ Президента України від 27 верес. 2021 р. № 479/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181>
8. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16 листоп. 2021 р. № 1882-ІХ. Відомості Верховної Ради України. 2022. № 16. Ст. 134. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20>
9. Заріцька Н. М. Медіаграмотність у контексті забезпечення інформаційно-психологічної безпеки в умовах гібридної війни:

результати теоретичного аналізу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія. 2021. Вип. 4. С. 150–154. DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.4.29>

10. Національна економічна стратегія на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 03 берез. 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-p>

11. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. Міністерство економіки України. Київ, 2020. 174 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf>

Пікуля Тетяна Олександрівна,
професор кафедри теоретичної
юриспруденції Навчально-наукового
інституту «Юридичний інститут
Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана», кандидат
юридичних наук, доцент

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ЦІННІСНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ: БАЛАНС МІЖ ДЕРЖАВНИМ СУВЕРЕНІТЕТОМ І ПРАВАМИ ЛЮДИНИ

Сучасний етап розвитку української державності характеризується безпрецедентними безпековими викликами, зумовленими повномасштабною збройною агресією та тимчасовою окупацією частини території. У цих умовах особливої актуальності набуває переосмислення національної безпеки не лише як політико-правового чи інституційного феномену, а як ціннісно-правової категорії, що поєднує інтереси держави та права людини [3].

У класичному розумінні національна безпека асоціюється передусім із захистом державного суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу. Водночас сучасна правова доктрина дедалі більше акцентує увагу на антропоцентричному вимірі безпеки, де людина, її права і свободи визнаються найвищою соціальною цінністю. Такий підхід відповідає конституційним засадам України, згідно з якими утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Філософсько-правовий аналіз національної безпеки дозволяє розглядати її як складну синтетичну категорію, що включає аксіологічний, нормативний та інституційний компоненти.

Аксіологічний аспект полягає у визначенні пріоритетів: чи має держава право обмежувати права людини в ім'я безпеки, і якщо так, то в яких межах. Нормативний вимір охоплює систему правових норм, що регулюють баланс між публічними інтересами та індивідуальними правами. Інституційний компонент пов'язаний із діяльністю органів державної влади, спрямованою на реалізацію безпекової політики [6].

В умовах гібридної агресії та воєнного стану цей баланс набуває особливої складності. З одного боку, держава змушена вдаватися до обмеження окремих прав і свобод (зокрема, свободи пересування, свободи вираження поглядів, права на приватність) з метою забезпечення обороноздатності та громадської безпеки. З іншого боку, надмірне або необґрунтоване втручання у сферу прав людини може призвести до підризу демократичних засад та втрати легітимності державної влади [5].

Ключовим критерієм допустимості обмежень прав людини виступає принцип пропорційності. Згідно з цим принципом, будь-яке обмеження має бути необхідним, адекватним поставленій меті та таким, що не перевищує меж, потрібних для досягнення цієї мети. У сучасних дослідженнях наголошується, що саме принцип пропорційності дозволяє забезпечити ефективний баланс між вимогами безпеки та гарантіями прав людини в умовах війни [7].

Окрему увагу слід приділити проблемі забезпечення прав людини на тимчасово окупованих територіях. У таких умовах держава об'єктивно обмежена у можливостях реалізації своїх позитивних зобов'язань, однак це не звільняє її від відповідальності за вжиття всіх можливих заходів для захисту своїх громадян. Як свідчать сучасні наукові дослідження, ефективність таких заходів значною мірою залежить від узгодженості національних і міжнародних правових механізмів [4].

Суттєвою є також трансформація самого поняття суверенітету. У сучасному світі він уже не є виключно внутрішньою прерогативою держави, а перебуває у взаємодії з міжнародними стандартами прав людини. Це означає, що реалізація суверенітету має здійснюватися з урахуванням міжнародно-правових зобов'язань, що обмежують свавільне втручання держави у сферу прав і свобод [8].

Крім того, в умовах війни національна безпека набуває комплексного характеру, охоплюючи не лише військовий, а й інформаційний, економічний та гуманітарний виміри. Як зазначається у сучасних наукових працях, забезпечення

національної безпеки є визначальним фактором сталого розвитку держави та передумовою ефективної реалізації прав людини [9].

Таким чином, національна безпека як ціннісно-правова категорія є результатом динамічного балансу між інтересами держави та правами людини. Ефективна безпекова політика повинна ґрунтуватися на принципах верховенства права, пропорційності, законності та поваги до людської гідності. Лише за таких умов можливо забезпечити як стійкість держави, так і збереження демократичних цінностей, що становлять основу правопорядку.

У підсумку слід зазначити, що український досвід протидії гібридній агресії демонструє необхідність інтеграції безпекового та правозахисного підходів. Національна безпека не повинна протиставлятися правам людини, а навпаки – розглядатися як умова їх реального забезпечення. Це зумовлено тим, що:

по-перше, ефективний захист суверенітету і територіальної цілісності держави створює базові передумови для реалізації всього комплексу прав і свобод людини, адже в умовах окупації чи втрати державного контролю їх гарантування істотно ускладнюється або стає неможливим;

по-друге, функціонування стабільних і дієздатних державних інституцій, які є складовою національної безпеки, забезпечує механізми правового захисту, доступ до правосуддя та виконання позитивних зобов'язань держави;

по-третє, належний рівень безпеки сприяє збереженню публічного порядку, що є необхідною умовою для реалізації громадянських, політичних, соціальних та економічних прав.

Таким чином, національна безпека виступає не лише інструментом захисту держави, а й фундаментальною передумовою існування дієвої системи гарантій прав людини, що особливо виразно проявляється в умовах воєнних та гібридних загроз.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

3. Незалежність України: права людини та національна безпека : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 2022). URL: <https://ccu.gov.ua/library/nezalezhnist-ukrayiny-prava-lyudyny-ta-nacionalna-bezpeka>.

4. Ромців О. І. Забезпечення національної безпеки України в умовах геополітичних викликів. 2025. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/41.pdf>.
5. Національна безпека України в умовах воєнного стану: особливості її забезпечення. 2025. URL: https://lsej.org.ua/8_2025/63.pdf.
6. Національна безпека як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. 2025. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/view/4893>.
7. Національна безпека й права людини: баланс, правові механізми забезпечення. 2025. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/344234>.
8. Національна безпека України в умовах нових викликів і загроз : монографія. 2023. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstreams/665a9dd5-4dac-4455-839d-a69ee4e1c08b/download>.
9. Національна безпека як визначний фактор сталого розвитку в умовах збройної агресії. 2025. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/download/2025-16-02-25/2025-16-02-25/1754>.

Баклан Мирослав Анатолійович,
здобувач вищої освіти навчально-
наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
старший викладач кафедри теорії,
історії та філософії права навчально-
наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук
Назаренко Ольга Анатоліївна

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Місцеве самоврядування є формою публічної влади, що реалізує свої повноваження в межах територіальної громади, як прояв децентралізації влади в Україні, забезпечує вирішення питань місцевого значення та відіграє важливу роль у забезпеченні стійкості та керованості держави, а також функціонування громад під час повномасштабної агресії. Завдяки розширенню власних повноважень органи місцевого самоврядування отримали можливість реагувати на виклики воєнного часу в межах своїх повноважень, забезпечуючи базові потреби населення, важливість функціонування критичної інфраструктури та підтримування громадського порядку.

Так, відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву» передбачено залучення місцевого самоврядування до організації територіальної оборони та створення системи підготовки громадян до національного спротиву через взаємодію з військовим управлінням на місцевому рівні [1]. Також, згідно з Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» здійснюють в межах своїх повноважень у сфері цивільного захисту, що включає заходи безпеки, інформування про надзвичайні ситуації та координацію місцевих служб [2]. Крім того, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» сприяє посиленню стійкості шляхом розширення повноважень для прийняття рішень і забезпеченні швидкого реагування на критичні

ситуації на період воєного стану [3]. Дійсно, на сьогоднішній день діяльність органів місцевого самоврядування посідає особиве місце в системі забезпечення національної безпеки і підкріплюється регулюванням відповідних, зазначених вище нормативно-правових актів. Надійний стан національної безпеки відіграє пріоритетне значення для забезпечення впорядкованої, стабільної, а також цілісної правової та соціальної держави. Оскільки, на сьогоднішній день не тільки держава, але й представники громадянського суспільства повинні визначати для себе головним завданням роботу над посиленням національної єдності та безпеки.

Так, А. Кулик вважає що цей закон значно посилив здатність місцевого самоврядування швидко реагувати на виклики, шляхом скорочення термінів погодження рішень та механізмів координації між місцевими органами та центральними. Таким чином місцеве самоврядування має змогу координувати евакуацію, тилове забезпечення та мобілізацію ресурсів під час воєнного стану. Взаємодія між місцевими органами та державними структурами зміцнює стабільність і безпеку країни [4, с. 61–62].

Сталою практикою є залучення місцевої влади до матеріально-технічного забезпечення військових підрозділів, зведення блокпостів, облаштування укриттів через волонтерський рух після початку повномасштабної агресії 2022 року. Не менш важливим є оповіщення населення про повітряну тривогу та проведення роз'яснювальної роботи з мешканцями щодо поведінки у надзвичайних ситуаціях. Це свідчить про те, що органи місцевого самоврядування опікуються місцевими питаннями, що дозволяє центральним органам держави концентрувати зусилля вирішувати стратегічні завдання державного рівня.

Як зазначає Р. М. Труба статус органів місцевого самоврядування як суб'єктів забезпечення національної безпеки законодавчо визначений недостатньо чітко [5, с. 39]. Загалом місцеве самоврядування не створене для виконання функцій які тісно пов'язані військовими та загальнополітичною потребами, проте із децентралізацією набувають повноважень захищати інтереси місцевих громад шляхом забезпечення правопорядку, функціонування критичної інфраструктури та ліквідації надзвичайних ситуацій [6, с. 16–17]. Разом з тим, важливо розвивати значимість органів місцевого самоврядування в інтерсах захисту національної безпеки, зокрема з урахуванням особливостей сучасних умов правового режиму воєнного стану в державі.

Отже, таким чином, варто зазначити, що сучасна повномасштабна війна залучила місцеве самоврядування до активної участі в боротьбі за захист цілісності держави, зокрема, що повпливало на становлення його наразі досить вагомим учасником системи національної безпеки. Зокрема, шляхом взаємодії органів місцевого самоврядування із військовим командуванням та іншими учасниками громадянського суспільства, дозволило йому оперативно вирішувати різні актуальні завдання на місцевому рівні, що у свою чергу, сприяє забезпеченню ствердження внутрішньої та зовнішньої стійкості держави. Подальший розвиток співпраці між державою та громадянським суспільством, який сьогодні відображається навіть у складних етапах політичного розвитку має позитивно повпливати на подальше незалежне та демократичне майбутнє, де й надалі пануватимуть права та свободи людини, правопорядок та безпека.

Список використаних джерел

1. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>

2. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради (ВВР), 1997, № 24, ст.170 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#top>

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text>

4. Кулик А. Стійкість територіальних громад як фактор зміцнення національної безпеки. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти*. № 2 (7) 2024 р. С. 59–65. URL: <https://share.google/C01DNrDwZWtRVk8kx>

5. Труба Р.М Органи місцевого самоврядування як суб'єкти забезпечення національної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 6. С. 38–41. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-6/6>

6. Середа В. В. Ковалів М. В. Козяр Р. Я., Петков С.В., Скриньковський Р.М. Діяльність органів місцевого самоврядування у сфері національної безпеки України. *Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека»* 2023. № 5 (35), URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5932/1/16902720016203-14-20.pdf>

Беспалов Дмитро Олександрович,
здобувач вищої освіти навчально-
наукового інституту поліцейської
діяльності Національної академії
внутрішніх справ;

Пономаренко Артем Юрійович,
здобувач вищої освіти навчально-
наукового інституту поліцейської
діяльності Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

професор кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
історичних наук, доцент

Дорошук Ніна Олександрівна

ВОЄННИЙ СТАН В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТА ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Воєнний стан є одним із найбільш жорстких правових режимів, що запроваджується державою в умовах збройної агресії або воєнної загрози з метою захисту суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу. Для України це питання стало актуальним з початком збройної агресії Російської Федерації у 2014 році та її повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 року.

Відповідно до українського законодавства воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться у державі загалом або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [1]. Конституційну основу воєнного стану в Україні становлять статті 85 та 106 Конституції України, які відносять питання воєнного стану до компетенції Верховної Ради України та Президента України відповідно [2].

Спеціальним нормативно-правовим актом, що регулює відносини у сфері воєнного стану, є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [1]. Згідно з цим Законом, підставою для введення воєнного стану є збройна агресія проти України або загроза нападу на неї, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

Вперше режим воєнного стану в Україні було введено у листопаді 2018 року. Указом Президента України Петра Порошенка

№ 393/2018 від 26 листопада 2018 року воєнний стан був введений у 10 областях України, що межують із Росією та Чорним морем, на 30 діб у відповідь на захоплення російськими військовими кораблями трьох українських суден у Керченській протоці [3]. 26 листопада 2018 року Верховна Рада України підтримала зазначений Указ, ухваливши відповідне рішення 276 голосами народних депутатів. Воєнний стан діяв з 28 листопада по 26 грудня 2018 року.

Кардинальна зміна безпекової ситуації відбулася 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація розпочала повномасштабне збройне вторгнення на територію України. Того ж дня Президент України Володимир Зеленський підписав Указ № 64/2022, яким ввів воєнний стан на всій території держави. Верховна Рада України схвалила цей акт відповідно до Конституції України [4].

З лютого 2022 року воєнний стан неодноразово продовжувався. Відповідно до статті 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», строк його дії не може перевищувати 30 діб, але може бути продовжений рішенням Верховної Ради за поданням Президента. Станом на 2025 рік воєнний стан продовжувався понад десять разів, що відображає безпрецедентний для незалежної України збройний конфлікт.

Режим воєнного стану характеризується рядом правових особливостей. Перша – це особливий порядок запровадження. Воєнний стан вводиться Указом Президента України, який затверджується Верховною Радою України не пізніше як у дводенний строк з моменту звернення Президента. Указ набирає чинності з моменту його оголошення [1, ст. 5].

Друга особливість – розширення повноважень органів виконавчої влади та Збройних сил. На виконання Указу Президента та законів України органи державної влади, Рада національної безпеки і оборони України, а також військові командири наділяються додатковими повноваженнями у сфері управління, безпеки, економіки та соціального захисту.

Третьою особливістю є можливість введення особливих правил, зокрема: комендантської години; перевірки документів громадян; примусового відчуження майна для потреб оборони з подальшим відшкодуванням; обмеження свободи пересування; регулювання роботи ЗМІ; запровадження трудових обов'язків [1, ст. 8].

Відповідно до частини 2 статті 64 Конституції України, в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [2]. Водночас Конституція чітко визначає права, що не можуть бути обмежені навіть

в умовах воєнного стану зокрема: право на життя, заборона катувань, право на людську гідність, право на справедливий суд тощо.

Під час дії правового режиму воєнного стану в Україні було запроваджено: загальну мобілізацію, обмеження виїзду чоловіків призовного віку за кордон, введення комендантської години у різних регіонах, обмеження роботи окремих підприємств, заборону діяльності партій, що пов'язані з агресором.

Важливо, що Україна дотримується міжнародних зобов'язань у сфері прав людини. Відповідно до статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ), держава-учасниця може відступати від своїх зобов'язань під час надзвичайної ситуації, яке загрожує існуванню нації [5]. Україна офіційно повідомила Раду Європи про відступ від ЄКПЛ.

Потрібно зауважити, що в умовах воєнного стану система органів державної влади зазнає суттєвих змін. Зокрема, Конституція забороняє проведення виборів та Верховної Ради під час воєнного стану [2 ст. 83]. Верховна Рада, обрана до введення воєнного стану, продовжує свої повноваження на весь час його дії.

Рада національної безпеки і оборони України відіграє ключову координаційну роль: вона готує рішення, що вводяться в дію Указами Президента. Кабінет Міністрів зосереджується на виконанні оборонних функцій, забезпеченні критичної інфраструктури, соціальному захисті внутрішньо переміщених осіб.

Воєнне командування – Генеральний штаб Збройних сил та регіональні командування – набуває значних адміністративних функцій у прифронтових та окупованих районах. Судова гілка влади також адаптується до умов воєнного часу: суди переїжджають, провадження ведуться у спрощеному режимі, а ВАКС та ВААР продовжують роботу в умовах підвищеного навантаження.

Отже, воєнний стан в Україні є складним правовим явищем, що поєднує конституційні норми, спеціальне законодавство та норми міжнародного права. Його запровадження у 2018-му та 2022 роках відображає реальні загрози суверенітету та територіальній цілісності нашої держави.

Правові особливості воєнного стану в Україні включають: чіткий конституційний та законодавчий механізм запровадження; розширення повноважень виконавчої влади та воєнного командування; допустимі обмеження окремих прав і свобод із дотриманням конституційних гарантій та норм ЄКПЛ; неможливість проведення виборів; збереження парламентського контролю через затвердження Указу Президента.

Вивчення правового режиму воєнного стану має важливе значення не лише для розуміння поточної ситуації в Україні, а й для розвитку вітчизняної науки конституційного права, вдосконалення законодавства у сфері національної безпеки та підготовки майбутніх правників.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 26.11.2018 р. №393/2018 / Верховна Рада України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3932018-25594>
4. «Про введення воєнного стану в Україні» Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Бовбас Ангеліна Романівна,

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

старший викладач кафедри теорії, історії та філософії права

Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Іванчук Наталія Віталіївна

ЗАКони ХАММУРАПІ: КРИЗЬ ПРИЗМУ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА: ПРОБЛЕМА СПРАВЕДЛИВОГО ПОКАРАННЯ

Закони Хаммурапі, датовані приблизно 1750-ми роками до н. е., є однією з найдавніших і найкраще збережених правових пам'яток людства. Питання про те, чи є вони втіленням справедливості, чи прикладом надмірної жорстокості, залишається актуальним у контексті філософсько-правового аналізу основ національної безпеки та правопорядку [3, с. 112].

З одного боку, Кодекс базується на принципі таліону («око за око, зуб за зуб»), що з позиції сучасної гуманістичної парадигми виглядає як прояв жорстокості. Фізичні розправи та смертна кара за широкий спектр правопорушень (від крадіжки до неправдивого звинувачення) підтверджують суворість давньовавилонського права. Нерівність перед законом залежно від соціального статусу (авілум, мушкенум, вардум) свідчить про те, що справедливість того часу мала виразний станово-класовий характер [1, с. 24].

Однією з ключових характеристик Кодексу є чітка диференціація відповідальності. Справедливість у цьому контексті мала «вертикальний» характер: за одне і те саме правопорушення представник вищого стану міг відбутися штрафом, тоді як нижчий піддавався фізичному покаранню. Проте запровадження цих норм було прогресивним кроком до встановлення державної безпеки. Хаммурапі прагнув «дати сяяти справедливості в країні, щоб знищити беззаконня та зло».

Важливою рисою справедливості Хаммурапі була презумпція відповідальності самих представників влади. Стаття 5 Кодексу передбачала суворий штраф та позбавлення посади для судді, який змінив свій вирок після його офіційного проголошення [1, с. 30]. Це свідчить про зародження ідей законності та відповідальності держави перед підданими, що є важливим елементом стабільності будь-якої політичної системи.

Філософсько-правова основа принципу таліону полягала у встановленні чіткої межі помсти. Це був перехід від хаотичної кровної помсти до державної системи покарань, де сила відплати не могла перевищувати силу завданої шкоди. Таким чином, жорстокість ставала інструментом забезпечення безпеки через страх перед невідворотністю ідентичного покарання [2, с. 145].

Особливу увагу приділено економічній безпеці та захисту власності. Суворість покарань за посягання на чуже майно пояснювалася необхідністю підтримки господарського ладу. Водночас Кодекс містив норми, що захищали боржників від свавілля кредиторів, обмежуючи термін боргового рабства трьома роками, що на той час було актом вищої соціальної справедливості [3, с. 120].

Регулювання сімейних відносин також відображало баланс між жорстким патріархальним укладом та захистом прав жінки (наприклад, право на повернення приданого у разі несправедливого розлучення). Це демонструє намагання законодавця врегулювати

всі сфери суспільного життя для запобігання внутрішнім конфліктам у державі.

Отже, Закони Хаммурапі не можна оцінювати однозначно. Вони є синтезом тогочасних уявлень про невідворотність покарання як гаранту безпеки та зародженням ідей правового захисту особистості. Жорстокість методів була обумовлена історичним контекстом, проте саме прагнення до кодифікації та встановлення єдиних правил гри стало фундаментом для розвитку подальших правових систем світу [2, с. 210].

Список використаних джерел

1. Закони Хаммурапі // Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / уклад.: С. В. Кузьмінець та ін. Київ: Право, 2021. С. 12–45.

2. Тихомиров Д. О. Теоретико-правові засади державної політики у сфері безпеки: монографія. Київ: Маслаков Р. О., 2020. 344 с.

3. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за ред. О. М. Бандурки. Харків: Золота миля, 2019. 632 с.

Богдан Ігор Васильович,
аспірант кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ

ОБОРОННА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ ЯК ФОРМА ПРАВОВОГО САМОЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ, ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Проблематика оборонної функції держави в умовах російської агресії проти України набуває не лише прикладного, а й фундаментального теоретико-правового значення. Йдеться не тільки про організацію військового захисту, мобілізацію ресурсів або функціонування сектору безпеки і оборони, а про здатність держави зберігати власну правосуб'єктність, суверенітет, територіальну цілісність, конституційний лад і нормативну безперервність правопорядку. У цьому сенсі оборонна функція держави може бути розглянута як форма її правового самозбереження.

У загальній теорії держави функції держави традиційно розуміються як основні напрями її діяльності, у яких виявляються сутність, соціальне призначення, завдання та цілі державної організації. Оборонна функція належить до таких функцій, оскільки забезпечує базову передумову існування держави – її здатність до

самозахисту. Проте сучасні умови збройної агресії, тимчасової окупації частини території України, інформаційно-психологічних операцій, кібератак, руйнування критичної інфраструктури та спроб підриву міжнародного правопорядку істотно змінюють зміст цієї функції.

Оборонна функція держави в сучасному українському контексті не може бути зведена лише до діяльності Збройних Сил України або інших військових формувань. Вона охоплює правотворчу, правозастосовну, організаційно-управлінську, мобілізаційну, інформаційну, міжнародно-правову, ресурсну, соціальну та відновлювальну діяльність держави. Її призначення полягає не тільки у фізичній відсічі агресії, а й у збереженні правового порядку, легітимності публічної влади, функціонування конституційних інститутів, правового зв'язку держави з окупованими територіями та гарантій прав людини навіть в умовах воєнного стану.

Конституція України закріплює захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення економічної та інформаційної безпеки як найважливіші функції держави та справу всього Українського народу [1]. Це положення має принципове значення для теоретико-правового розуміння оборонної функції. По-перше, оборона постає не як факультативний напрям державної політики, а як конституційно визначене призначення держави. По-друге, ця функція має не лише інституційний, а й загальносуспільний вимір. По-третє, захист держави не може бути відірваний від захисту правопорядку, оскільки держава, яка втрачає здатність діяти через право, втрачає якість правової держави.

Закон України «Про оборону України» визначає оборону України як систему політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, інформаційних, правових, організаційних та інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту [2]. Це легальне визначення є важливим, однак воно не вичерпує загальнотеоретичного змісту оборонної функції. Нормативне поняття оборони описує систему заходів, тоді як оборонна функція держави відображає глибинний напрям діяльності держави як організованої публічної влади, спрямований на самозбереження державності в правовій формі.

Саме тому доцільно розмежовувати поняття «оборона України», «обороноздатність», «воєнна безпека», «національна безпека», «сектор безпеки і оборони» та «оборонна функція держави». Національна безпека є ширшим поняттям, що охоплює різні сфери захищеності людини, суспільства і держави. Воєнна

безпека характеризує стан захищеності від воєнних загроз. Обороноздатність виражає реальну здатність держави до збройного захисту. Сектор безпеки і оборони є інституційною системою суб'єктів, які забезпечують відповідні напрями діяльності [3]. Оборонна функція, натомість, є загальнотеоретичною категорією, яка охоплює призначення, правову форму, суб'єктну організацію, механізм і межі діяльності держави щодо самозахисту.

У цьому аспекті оборонна функція держави може бути визначена як основний, постійний і об'єктивно необхідний напрям діяльності держави, що полягає в організованому правом захисті її суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу, населення та правового порядку від воєнних загроз, окупації, збройної та гібридної агресії шляхом підготовки до оборони, стримування агресора, відсічі збройному нападу, забезпечення обороноздатності, стійкості держави і суспільства, міжнародно-правової легітимації самооборони та відновлення порушених правових станів.

Категорія правового самозбереження держави дозволяє поглибити теоретико-правову характеристику оборонної функції. Самозбереження держави не повинно розумітися як абсолютизація державного інтересу або як виправдання необмеженої влади. У правовій державі самозбереження має здійснюватися через право і в межах права. Тому оборонна функція не може бути підставою для свавільного обмеження прав людини, позаправового застосування сили або руйнування конституційних процедур. Навпаки, її правова природа полягає у тому, що навіть в умовах війни держава зберігає нормативну форму власної діяльності.

Особливого значення це набуває в умовах воєнного стану. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає воєнний стан як особливий правовий режим, що вводиться у разі збройної агресії чи загрози нападу та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям і органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі агресії та забезпечення національної безпеки [4]. Водночас сам факт воєнного стану не означає скасування правопорядку. Йдеться про спеціальний режим функціонування правової системи, у якому баланс між безпекою і свободою змінюється, але не руйнується.

В умовах окупації оборонна функція набуває додаткового правового змісту. Тимчасова окупація частини території України не припиняє суверенітету України над цією територією і не розриває

правового зв'язку між державою та її громадянами, які перебувають на окупованих територіях. Тому, оборонна функція включає не лише воєнні заходи щодо звільнення територій, а й підтримання юридичної позиції невизнання окупації, документування порушень, захист прав людини, забезпечення правового статусу внутрішньо переміщених осіб, міжнародно-правове переслідування агресора та підготовку до відновлення публічної влади на деокупованих територіях.

Гібридна агресія розширює межі оборонної функції. Вона охоплює інформаційні операції, кібератаки, економічний тиск, енергетичний шантаж, маніпулювання правовими аргументами, використання псевдоюридичних конструкцій для виправдання агресії, створення окупаційних адміністрацій та спроби легалізації незаконних територіальних змін. Відповідь держави на такі виклики має бути комплексною, але правовою. Це означає необхідність поєднання військових, дипломатичних, інформаційних, санкційних, судових і нормативних засобів у межах єдиної стратегії правового самозбереження.

З філософсько-правового погляду оборонна функція держави в умовах агресії виявляє напруження між двома цінностями – безпекою і свободою. Якщо держава не здатна захистити себе, права людини втрачають інституційні гарантії. Якщо держава, захищаючи себе, виходить за межі права, вона руйнує власну правову природу. Тому, завдання полягає не у виборі між безпекою і правами людини, а у встановленні правової форми їх поєднання. Оборонна функція є легітимною лише тоді, коли вона спрямована на збереження не тільки території, а й правової якості державності.

У цьому сенсі оборонна функція держави в сучасній Україні є формою правового самозбереження у трьох взаємопов'язаних вимірах. Перший – інституційний: держава зберігає здатність діяти через конституційні органи, правові процедури і систему публічної влади. Другий – нормативний: навіть в умовах війни держава діє через право, а не поза ним. Третій – ціннісний: оборона спрямована на збереження людини, суспільства, свободи, гідності, правопорядку і державності як правової форми спільного існування.

Отже, оборонна функція держави в умовах окупації, гібридної агресії та трансформації світового правопорядку має розглядатися не лише як військова чи безпекова категорія, а як фундаментальне правове явище. Вона виражає здатність держави захищати себе, не втрачаючи якості правової держави. Для України це має особливе значення: її боротьба є не лише боротьбою за територію, а й боротьбою за збереження правового порядку, міжнародної

суб'єктності, конституційної ідентичності та прав людини. Оборонна функція демократичної держави є легітимною лише за умови дотримання верховенства права, прав людини, міжнародного гуманітарного права та демократичного цивільного контролю.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про оборону України : Закон України від 06 грудня 1991 р. № 1932-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

Гаврилюк Павло Тарасович,

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ;

Ценов Дмитро Дмитрович,

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ;

Науковий керівник:

професор кафедри теорії, історії та філософії права Національної академії внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент

Дорошук Ніна Олександрівна

СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Питання державного суверенітету займає центральне місце в українській правовій та політичній думці протягом кількох століть, оскільки історичний розвиток української державності тривалий час відбувався в умовах зовнішньополітичного тиску, боротьби за незалежність та необхідності захисту національної самобутності. У зв'язку з цим категорія суверенітету в українській правовій думці

формувався не лише як абстрактна теоретична конструкція, а передусім як практична проблема збереження державності, територіальної цілісності та політичної незалежності в умовах постійних безпекових викликів. Від перших спроб конституційного закріплення засад суверенної держави у добу Гетьманщини – і до сучасної конституційної моделі, сформованої у 1996 році, – Україна послідовно виробляла власну філософію верховної, самостійної та незалежної державної влади.

Категорія «державний суверенітет» означає юридичну властивість, що характеризує верховенство, єдність та неподільність державної влади всередині країни та її незалежність на міжнародній арені, правову, політичну, економічну, соціальну самостійність [1, с. 115]. Ідею суверенітету держави в Україні неможливо розглядати у відриві від її правових витоків – козацької державно-правової традиції, що сформувалась у XVII–XVIII ст. Разом із тим українська державність козацько-гетьманської доби функціонувала в умовах постійних зовнішніх безпекових загроз, зумовлених геополітичним суперництвом між Річчю Посполитою, Московським царством та Османською імперією. Унаслідок цього проблема забезпечення суверенітету була нерозривно пов'язана із питаннями воєнної безпеки, дипломатичного маневрування та збереження внутрішньої політичної єдності.

Особливе місце у цьому контексті посідає Конституція Пилипа Орлика 1710 року – «Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорозького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорозьким». Цей документ є першим на офіційному сайті Верховної Ради України у підрозділі «Конституційний процес в Україні» [цит. за 2, с. 53]. На думку дослідника А. Ковалю, зазначений нормативно-правовий акт є першим українським конституційним проєктом модерного типу, у якому простежуються елементи демократичної організації державної влади, зокрема принцип виборності органів управління, розмежування владних повноважень та формування механізмів контролю у системі державного управління [2, с. 53].

Уперше в Гетьманщині на законодавчому рівні було закріплено обмеження влади гетьмана та передбачено виборний представницький орган – Генеральну раду як своєрідний парламент. Ці положення є унікальними: аналогів у тогочасному законодавстві Європи та світу не існувало.

Вивчення козацької державності свідчить про те, що джерелом влади і захисником суверенітету держави в Гетьманщині були передусім представники козацького стану, а сама вона поєднувала риси республіканського і авторитарного ладу [3, с. 49]. Водночас зовнішньополітична доктрина Гетьманщини, що характеризувалася полівасалітетною політикою, була спрямована на збереження козацького суверенітету в умовах тиску з боку сусідніх держав. Саме ця традиція пошуку балансу між збереженням внутрішнього суверенітету та зовнішньополітичними реаліями лягла в основу пізніших конституційних актів.

Практична реалізація української концепції державного суверенітету відбулася в період Української революції 1917–1921 рр. Проголошення Української Народної Республіки стало спробою утвердження незалежної української держави на основі принципів народного представництва та національного суверенітету. Універсали Української Центральної Ради відобразили еволюцію української державницької ідеї – від автономії до повної незалежності, закріпленої Конституцією УНР 1918 р. Водночас відсутність ефективної системи безпеки, політична нестабільність та зовнішня агресія з боку більшовицької Росії стали чинниками втрати державності.

Правонаступність цієї традиції виявилась у XX столітті. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. проголосила Українську РСР самостійною у вирішенні будь-яких питань свого державного життя, де державна влада здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову. Відтак у 1990 р. Верховна Рада УРСР проголосила державний суверенітет України «як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах» [4].

Конституція України 1996 р. закріпила сучасну модель суверенітету. Відповідно до ст. 1, Україна є суверенною і незалежною, унітарною, демократичною, соціальною, правовою державою; за ст. 5 – носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ [5].

Принципово важливим є конституційний зв'язок між суверенітетом і територіальною цілісністю. Відповідно до статті 2 Конституції України, суверенітет поширюється на всю її територію; за статтею 17 – захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [5]. Як зазначають М. Костицький та

Н. Кушакова-Костицька, територіальна цілісність держави безпосередньо впливає із змісту державного суверенітету та виступає однією з основних форм його практичної реалізації. Водночас безпека народу розглядається дослідниками як комплексна система заходів, спрямованих на виявлення, попередження та нейтралізацію загроз, що можуть посягати на суверенітет держави, її територіальну єдність, політичну систему, суспільну стабільність, національну ідентичність і культурні основи суспільного розвитку. [6, с. 4].

Збройна агресія Росії проти України, що розпочалася у 2014 р. і набула масштабів повномасштабного вторгнення у 2022 р., поставила принципи суверенітету, територіальної цілісності і національної безпеки в центр конституційно-правового та міжнародно-правового дискурсу. Норми Конституції сьогодні проходять перевірку на життєздатність, від них залежить існування держави. Український досвід продемонстрував, що ефективна реалізація суверенітету безпосередньо залежить від здатності держави забезпечувати обороноздатність, стійкість державних інституцій, національну єдність та функціонування правового режиму національної безпеки.

Отже, філософія державного суверенітету в українській правовій традиції пройшла тривалий шлях: від природно-правових ідей Конституції Пилипа Орлика 1710 р., через Конституцію УНР, Декларацію про державний суверенітет 1990 р. – до Конституції 1996 р. Історико-правовий розвиток української політико-правової традиції свідчить, що проблема суверенітету впродовж століть була нерозривно пов'язана із питаннями національної безпеки та збереження державності. Український історичний досвід демонструє, що в умовах зовнішніх загроз суверенітет виступає не лише юридичною характеристикою держави, але й ключовою умовою існування нації, функціонування правової системи та забезпечення суспільної стабільності.

Список використаних джерел

1. Пархоменко Н. М. Суверенітет держави: соціально-політична сутність та юридичний зміст. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2011. Вип. 14. С. 113–121. URL: <https://www.chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/14/20.pdf>

2. Коваль А. «Конституція Пилипа Орлика» (05.04.1710 р.) – цінна пам'ятка в історії розвитку українського та європейського конституціоналізму. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 3. С. 52–62. URL: <https://www.constjournal.com/wp->

content/uploads/issues/2017-3/pdfs/5-andrii-koval-konstytutsiia-pylypa-orlyka-05041710-pakty-konstytutsii-abo-dohovory-postanovy-prav.pdf

3. Смолій В. А., Степанков В. С. та ін. Українська держава другої половини XVII–XVIII ст.: політика, суспільство, культура. Київ : Інститут історії України НАН України, 2014. 671 с. URL: <https://archive.org/details/cossack-hetmanate/page/48/mode/2up>

4. Декларація про державний суверенітет України. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1990. № 31. ст. 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>

5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>

6. Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. Захист державного суверенітету, територіальної цілісності і безпеки народу в епоху глобалізації. *Захист суверенітету, територіальної цілісності і національної безпеки як спільна справа держави та Українського народу* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 берез. 2023 р.). Київ : АртЕк, 2023. С. 3–7. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/zahyst_suverenitetu_terytorialnoyi_cilisnosti_i_nacionalnoyi_bezpeky_yak_spilna_sprava_derzhavy_ta_u_krayinskogo_narodu_ch.1.pdf?utm_source=chatgpt.com

Голубець Богдан Богданович,

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

професор кафедри теорії, історії та філософії права Національної академії внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент

Дорошук Ніна Олександрівна

ІДЕОЛОГІЯ «РУССКОГО МИРА» ЯК ІНСТРУМЕНТ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Трансформація системи міжнародної безпеки на початку XXI століття поставила перед міжнародно-правовою наукою принципово нові виклики, пов'язані з появою гібридних форм агресії, які важко ідентифікувати та кваліфікувати в межах традиційних

категорій збройного конфлікту. Одним із найбільш показових прикладів такої агресії є концепція «русского мира» — ідеологічна конструкція, яку Російська Федерація активно застосовує для виправдання системного втручання у внутрішні справи суверенних держав, насамперед України, Грузії, Молдови та країн Балтії.

Як слушно зазначає Ю. Фігурний, зазначена доктрина є не просто культурною чи просвітницькою програмою, а «цілісною політичною ідеологією агресії», що має чітку геополітичну функцію та інструментальну спрямованість проти державності України [1, с. 75]. Актуальність теми зумовлена не лише практичними наслідками реалізації концепції — окупацією Криму та частини Донбасу в 2014 році та повномасштабним вторгненням у 2022 році, — але й очевидними прогалинами в міжнародно-правовому регулюванні гібридних загроз.

Концепція «русского мира» має глибоке історичне коріння і не є продуктом виключно сучасної російської політики. Її ідейні підвалини сягають XV–XVI століть і пов'язані з доктриною «Москва — Третій Рим», відповідно до якої Московське царство проголошувалося єдиним спадкоємцем Візантійської імперії та захисником «істинного» православ'я від «латинського Заходу» [2, с. 108]. Ця ідея заклала фундамент цивілізаційного месіанізму, уявлення про особливу духовну місію «русского мира» та його принципову відмінність від західної цивілізації. Важливою складовою цієї традиції було системне заперечення самостійної етнічної та культурної самостійності українців і білорусів, яких розглядали лише як «гілки» єдиного «руського» народу.

Радянський період, попри формальний розрив із царською спадщиною, фактично відтворив і посилив механізми русифікації під гаслом «дружби народів». Домінування російської мови, культури та номенклатурних еліт забезпечило збереження сталих структурних зв'язків і механізмів впливу на пострадянському просторі. Після розпаду СРСР у 1991 р. саме вони стали одним із ключових підґрунть для формування нової ідеологічної моделі. На початку 2000-х термін «русский мир» набув офіційного доктринального статусу: у 2007 році указом Президента РФ В. Путіна було створено фонд «Русский мир», метою якого проголошено підтримку «співвітчизників за кордоном» і поширення російської мови та культури [1, с. 77].

Концептуальне ядро «русского мира» утворюють кілька взаємопов'язаних наративів, кожен із яких виконує конкретну інструментальну функцію. Центральним є наратив про «єдиний руський народ» (росіяни, українці, білоруси), який прямо заперечує

принцип самовизначення народів, закріплений у статті 2 Статуту ООН, і зводить Україну до «штучного» політико-територіального утворення [3]. Другий ключовий наратив – «захист співвітчизників» – юридично розмита категорія, що використовується для легітимації інтервенцій (Грузія 2008 р., Крим і Донбас 2014 р.). Третій – антизахідний курс, який позиціонує Росію як альтернативний цивілізаційний центр, захисника «традиційних цінностей» від «ліберального розкладу» Заходу. Т. Снайдер кваліфікує цей дискурс як елемент політики «вічності», що заперечує прогрес і демократичні цінності [4, с. 12]. М. Ларуель, підкреслює, що «русский мир» є гнучкою геополітичною уявою (geopolitical imagination), яка поєднує культурно-мовний вимір з інструментами м'якої сили та виправданням територіальних претензій [5].

У сучасній стратегії гібридної війни «русский мир» виконує роль ідеологічної «матриці виправдання», забезпечуючи смислове обґрунтування всіх компонентів агресії – від інформаційно-психологічних операцій до військових дій [1, с. 79]. Верховна Рада України кваліфікувала пропагування ідей «русского мира» як одну з ознак рашизму – нового різновиду тоталітарної ідеології та практик, які лежать в основі режиму, сформованого у російській федерації [6].

На інформаційному рівні концепція «русского мира» діє через державні медіа (RT, Sputnik), соціальні мережі та проксі-ресурси, поширюючи наративи про «геноцид російськомовних», «нацистський переворот» на Майдані та «західну змову». В освітньому та культурному просторі реалізується через мережу організацій «співвітчизників», парафій Московського патріархату, культурних центрів і проросійських освітніх програм, що формують альтернативну ідентичність. Політичний вимір проявляється в підтримці проросійських партій та створенні «п'ятої колонії», здатної блокувати євроатлантичну інтеграцію. Військовий вимір проявився в анексії Криму за допомогою «зелених чоловічків», підтримці незаконних збройних формувань на Донбасі, та повномасштабному вторгненні у 2022 р.

Реалізація ідеології «русского мира» має своїм наслідком системне та триваюче порушення ключових принципів і норм сучасного міжнародного права, зокрема принципу суверенної рівності держав та невтручання у внутрішні справи, заборони застосування сили або загрози силою, принципу недопустимості набуття території силою (норма *jus cogens*). Системна державна пропаганда ненависті підпадає під заборону статті 20 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [7].

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що концепція «руського мира» є цілісною ідеологічною системою з глибоким історичним корінням, яка в сучасній формі виконує функцію доктринального обґрунтування гібридної агресії проти суверенних пострадянських держав. Вона системно підриває фундаментальні принципи міжнародного права — суверенітет, територіальну цілісність, самовизначення народів та заборону застосування сили.

Існуючі міжнародно-правові механізми недостатньо адаптовані до гібридних загроз, це вимагає розвитку нових стандартів (розширення поняття агресії, кодифікація відповідальності за інформаційні операції, посилення колективних механізмів у рамках НАТО, ЄС та реформування Ради Безпеки ООН). Для України та глобальної безпеки нейтралізація загрози «руського мира» потребує комплексного підходу: воєнного стримування, правової фіксації злочинів, деколонізації гуманітарного простору, протидії пропаганді та активної міжнародної адвокації. Кваліфікація рашизму як загрози міжнародному миру є важливим кроком у формуванні адекватної відповіді на виклики ХХІ століття.

Список використаних джерел

1. Фігурний Ю. Доктрина «руського мира» як політична ідеологія агресії Росії проти України. *Українознавство*. 2021. № 4 (81). С. 72–88. URL: <https://journal.ndiu.org.ua/article/view/247961>
2. Штагер Т. Ідеологічні засади концепції «руського миру»: історичні витоки та сучасні інтерпретації. *Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини*. 2025. С. 108–110. URL: <https://jts.donnu.edu.ua/article/view/17797>
3. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
4. Снайдер Тімоті. Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка. Київ: Медуза, 2018. 336 с.
5. Laruelle M. The «Russian World»: Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination. Washington, DC: Center on Global Interests, 2015. URL: <https://www.ponarseurasia.org/the-russian-world-russia-s-soft-power-and-geopolitical-imagination/>
6. Заява Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненавистницьких» № 3078-20 від 02 травня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-20#Text>
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Грибок Аліна Дмитрівна,
здобувач вищої освіти навчально-
наукового інституту поліцейської
діяльності Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
старший викладач кафедри
тактичної підготовки навчально-
наукового інституту поліцейської
діяльності Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук
Воляннюк Олександр Дмитрович

РОЛЬ ЖІНОК У СФЕРІ ТАКТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ

Повномасштабні бойові дії висвітлили серйозну проблематику щодо організації та якості медичної допомоги в умовах гібридної агресії й зумовили активний розвиток напрямку військово-медичної науки, що в свою чергу відіграє значну роль під час реалізації національної безпеки України.

Масштабність поранень, високе навантаження на медичні служби, ускладнена евакуація та постійна загроза повторних уражень формують потребу не лише у практичних алгоритмах дій, а й у науковому аналізі бойового досвіду. В таких складних умовах зростає значення внеску жінок – лікарів, науковиць та інструкторок з тактичної медицини, діяльність яких поєднує дослідницьку роботу й безпосередню участь у медичному забезпеченні підрозділів під час реалізації протидії окупації.

Жінки-науковиці роблять значний внесок в адаптації міжнародних протоколів Tactical Combat Casualty Care (TCCC) до реалій бойових дій в Україні. Аналіз матеріалів фахових українських видань простежує збільшення кількості досліджень, присвячених удосконаленню домедичної та медичної допомоги безпосередньо в зоні бойових дій. У працях авторок спрямовується увага на ефективності алгоритму MARCH, застосуванні сучасних турнікетів та гемостатичних засобів і на складнощах дотримання протоколів в умовах обмеженого часу, нестачі ресурсів і високого рівня небезпеки [1; 5].

В наукових розвідках окреме місце посідає аналіз типових помилок, що виникають під час надання допомоги в бойових умовах, і пошук шляхів їх запобігання. Опрацювання емпіричних даних, зібраних на передових позиціях і в стабілізаційних пунктах, дозволяє розробляти практичні рекомендації, орієнтовані на реальні потреби війська. Інтеграція напрацювань у програми підготовки з тактичної медицини допомагає підвищити рівень підготовленості військовослужбовців і знизити запобіжної смертності [4].

Окремим напрямом досліджень є проблематика медичної евакуації поранених, тому, у наукових працях розглядаються особливості функціонування багаторівневої евакуаційної системи, роль стабілізаційних пунктів і практична реалізація принципу «золотої години». Жінки-дослідниці обґрунтовують необхідність удосконалення евакуаційних маршрутів з урахуванням бойової обстановки, логістичних можливостей та рівня загроз безпеці [1].

Наукові дослідження показують, як змінюється надання медичної допомоги під час інтенсивних обстрілів. Авторки на основі власного досвіду пояснюють, що можна робити швидше і простіше, як визначати головні пріоритети допомоги та як ухвалювати рішення в критичних ситуаціях. Вивчається також, як медичним працівникам вдається витримувати психологічне навантаження і працювати в умовах постійного стресу [3].

Жінки-науковиці роблять вагомий внесок у розвиток тактичної медицини: вони розробляють навчальні матеріали та програми для підготовки військових і інструкторів на основі власних досліджень, що дозволяє адаптувати навчання до потреб реального бою [2].

Отже, наукова діяльність жінок у сфері тактичної медицини має виразний прикладний характер і безпосередньо впливає на вдосконалення стандартів ТССС, організацію медичної евакуації та ефективність надання допомоги пораненим. Узагальнення результатів наведених досліджень допомагає формувати сучасну систему тактичної медицини в Україні та є чинником збереження життя і здоров'я військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. Верба А.В. та ін. Медична евакуація: її роль та значення в системі медичного забезпечення військ. *Військова медицина України*. Том 17. № 1. 2017. С. 5–13.

2. Готь І.В. Військово-медична підготовка та медицина надзвичайних ситуацій : посібник. Львів : КЗВО ЛОР «Львівська медична академія ім. Андрея Крупинського», 2023. 244 с.

3. Казьмірчук А.П., Верба А.В., Галушка А.М., Собко І.В. Актуальні питання покращення медичної допомоги пораненим та хворим на передових рівнях медичної евакуації (повідомлення перше). *Український журнал військової медицини*, 2024. № 5 (3), С. 5–20.

4. Чорна В.В., Матвійчук М.В., Подолян В.М., Івашкевич Ю.М., Сивак В.М., Слободян В.В. та Івашкевич М.С. Актуальні питання забезпечення індивідуальною аптечкою першої медичної допомоги військовослужбовців та цивільного населення України. *Український журнал військової медицини*, 2022. № 3 (2), С. 92–101.

5. Чорна В.В., Осьодло Г.В., Стадник С.М., Савічан К.В., Ліпкан В.М., Коломієць В.В., Рибінський М.В., Нестерова С.Ю. Гудзевич Л.С. Ризики та ускладнення синдрому джгута при вибухових травмах у контексті сучасних військових конфліктів. *Український журнал військової медицини*, 2025. № 6 (2), С. 83–93.

Кирилюк Єлизавета Іванівна,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового експертно-
криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
завідувач кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент
Кривицький Юрій Віталійович

ПРОГАЛИНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ ТА МЕХАНІЗМИ ЇХ ПОДОЛАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В умовах сучасного розвитку правової системи особливої актуальності набуває проблема наявності прогалин у законодавстві, які негативно впливають на ефективність правового регулювання суспільних відносин. Динамічний розвиток суспільства, цифровізація, трансформація економічних і соціальних процесів зумовлюють виникнення нових правових ситуацій, що не завжди своєчасно врегульовуються нормами права. Унаслідок цього виникають законодавчі прогалини, які створюють труднощі у правозастосовній діяльності, можуть призводити до неоднозначного тлумачення правових норм та знижують рівень гарантування прав і свобод людини і громадянина. Особливого значення проблема

подолання прогалин у законодавстві набуває в умовах реформування правової системи України та адаптації національного законодавства до європейських стандартів. У загальнотеоретичному розумінні прогалини в законодавстві визначаються як повна або часткова відсутність правового регулювання суспільних відносин, що потребують юридичного врегулювання [1, с. 148]. Виникнення прогалин пов'язане як із недоліками законодавчої техніки, так і зі стрімким розвитком суспільних відносин, які законодавець не завжди може своєчасно передбачити. Саме тому проблема прогалин є об'єктивним наслідком динамічного розвитку правової системи.

У теорії держави і права прогалини класифікують за різними критеріями. Залежно від причин виникнення виокремлюють первинні та вторинні прогалини. Первинні прогалини виникають у процесі прийняття нормативно-правового акта через неповне врахування суспільних відносин або недосконалість законодавчої техніки. Вторинні прогалини з'являються вже після прийняття закону внаслідок розвитку нових суспільних відносин. Як зазначає М. І. Козюбра, саме динаміка суспільного розвитку є однією з основних причин виникнення вторинних прогалин у сучасному законодавстві [3, с. 214–216].

За ступенем неврегульованості розрізняють повні та часткові прогалини. Повна прогалина має місце тоді, коли певні суспільні відносини взагалі не врегульовані нормами права. Часткова прогалина характеризується недостатністю або неповнотою правового регулювання окремих аспектів правовідносин. На думку П.М. Рабіновича, саме часткові прогалини часто створюють найбільші труднощі у правозастосовній діяльності через неоднозначність тлумачення правових норм [4, с. 76]. Подолання прогалин у законодавстві є важливим напрямом забезпечення ефективності правового регулювання та стабільності правової системи держави. У юридичній науці під способами подолання прогалин розуміють сукупність правових засобів і механізмів, що застосовуються для врегулювання суспільних відносин у випадках відсутності необхідної правової норми. За твердженням О.Ф. Скаун, основними засобами подолання прогалин є правотворчість, аналогія закону, аналогія права та офіційне тлумачення норм права [2, с. 501–503].

Найбільш ефективним способом усунення прогалин вважається правотворчість, оскільки саме вона забезпечує створення нових або вдосконалення чинних правових норм. У процесі правотворчої діяльності законодавець виявляє неврегульовані суспільні відносини та приймає нормативно-правові

акти, спрямовані на їх належне врегулювання. Особливого значення правотворчість набуває в умовах розвитку інформаційних технологій та цифровізації суспільства, коли законодавство повинно оперативно реагувати на появу нових правових явищ.

Одним із найбільш поширених способів подолання прогалин у правозастосовній діяльності є аналогія закону. Її сутність полягає у застосуванні до неврегульованих суспільних відносин правової норми, яка регулює подібні за змістом правовідносини. Аналогія закону дозволяє забезпечити безперервність правового регулювання та уникнути правової невизначеності [3, с. 227]. Водночас у деяких галузях права, зокрема у кримінальному праві, застосування аналогії закону обмежується принципом законності.

У випадках, коли відсутня не лише конкретна норма, а й норма, що регулює подібні правовідносини, застосовується аналогія права. Її сутність полягає у вирішенні справи на основі загальних принципів права, змісту законодавства та засад справедливості, добросовісності й розумності. Аналогія права забезпечує можливість захисту прав та інтересів особи навіть за відсутності конкретного нормативного регулювання. Цікавим прикладом подолання прогалин у законодавстві є практика Європейського суду з прав людини. У багатьох випадках Суд формує правові підходи щодо нових суспільних явищ ще до появи детального національного законодавчого регулювання. Зокрема, розвиток цифрових технологій, захист персональних даних та питання приватності в інтернет-середовищі тривалий час не мали належного нормативного врегулювання в законодавстві багатьох держав. Саме судова практика та застосування загальних принципів права дозволили забезпечити захист прав людини в нових правових ситуаціях та сприяли подальшому вдосконаленню законодавства.

Важливим засобом подолання прогалин також виступає офіційне тлумачення норм права. Завдяки тлумаченню компетентні органи можуть уточнювати зміст правових норм, усувати неоднозначність їх розуміння та забезпечувати правильне застосування законодавства. Як зазначається у юридичній літературі, офіційне тлумачення сприяє підвищенню ефективності правозастосовної діяльності та запобігає виникненню уявних прогалин у законодавстві [1, с. 94].

Отже, прогалини в законодавстві є об'єктивним явищем, зумовленим розвитком суспільних відносин і постійними змінами у правовій системі. Їх наявність свідчить про необхідність своєчасного вдосконалення нормативно-правової бази та підвищення якості

правотворчої діяльності. Важливе значення для подолання прогалин мають правотворчість, аналогія закону, аналогія права та офіційне тлумачення норм права, які забезпечують безперервність правового регулювання та стабільність правової системи. В умовах розвитку цифрових технологій і реформування законодавства ефективне застосування зазначених засобів сприяє реалізації принципу верховенства права та належному захисту прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5 : П–С. 736 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. Харків : Консум, 2011. 656 с.
3. Теорія держави і права: академічний курс : підруч. / За ред. М. І. Козюбри. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 680 с.
4. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Львів : Край, 2007. 192 с.

Коваленко Валентина Олексіївна,

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

старший викладач кафедри теорії, історії та філософії права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Назаренко Ольга Анатоліївна

ПРАВОСВІДОМІСТЬ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ

Сучасні виклики, що пов'язані з гібридною агресією, суттєво впливають не лише на всі сфери суспільного життя, а й на правове мислення громадян. У суспільстві це призводить до зниження рівня довіри до державних інституцій, що супроводжується зростанням правового нігілізму та вразливістю суспільства до дезінформації. Перспективи таких несприятливих тенденцій представляють собою досить негативне явище, яке насправді буде суперечити інтересам правової держави та громадянського суспільства. Оскільки, будь-які ознаки несприятливого ставлення до права формуються на

протизагу розвитку правової культури та правосвідомості. Вони являються неприпустимими явищами для повноцінної реалізації демократичного характеру державної влади.

Так, на сьогоднішній день більшість дослідників дотримуються спільної позиції щодо розуміння правової свідомості. Зокрема, М. С. Кельман та В. М. Стратонов визначають її як форму суспільної свідомості, що охоплює сукупність поглядів, ідей, уявлень та емоцій, через які людина і суспільство виражають своє ставлення до чинного та бажаного права, а також до діяльності, пов'язаної з ним [1, с. 515–516]. Натомість, А.І. Луцький розглядає правосвідомість як різновид свідомості, що дозволяє формувати суб'єктивний образ бажаного або чинного права, а також виступає суб'єктивною основою права, а також умовою його розвитку і загалом існування [2, с. 52]. Саме тому, можна побачити, що правосвідомість відображає систему поглядів, через які особа та суспільство виражають свою думку, щодо чинної системи законодавства. Вона є результатом осмислення людиною своїх прав та обов'язків. Крім того, завдяки правосвідомості особа визначає рівень дотримання законів, усвідомлює свою відповідальність за порушення норм права.

Як зазначає, Н. В. Чернищук правосвідомість тісно пов'язана із забезпеченням прав і свобод людини. Громадяни, які добре знають свої права, здатні ефективніше їх захищати, а саме подавати скарги, вимагати справедливості, звертатись до суду. Крім того, високий рівень правосвідомості сприяє формуванню взаємної підтримки, поваги та солідарності у суспільстві [3, с. 52].

Щоб детальніше зрозуміти сутність правової свідомості варто розглянути її структуру, а саме: правову психологію, правову ідеологію та правову поведінку. Правова психологія є сукупністю емоцій, почуттів і переживань, що виражаються у суспільній думці. Вона є найпоширенішою формою усвідомлення сутності права і характерна для всіх видів суспільних відносин. Формується на основі життєвого досвіду. Завдяки психологічним реакція, відчуттям ми можемо оцінювати законодавство на відповідність принципам справедливості, рівності, гуманності [1, с. 518–519]. Сьогодні правова психологія найбільш схильна до інформаційного впливу, що спричиняє підвищення рівня недовіри до правової системи, зростання тривожності та викривленого сприйняття правової дійсності.

Правова ідеологія – це прояв правових принципів, ідей, концепцій, вимог та поглядів щодо права і правової дійсності в цілому в державі [4, с. 344]. Як зазначає Маркович Х. М. основою

правової ідеології є норма права, яка направлена на регулювання суспільних відносин. Вона відображає стан правової системи, рівень розвитку юридичної науки [5, с. 52]. Правова ідеологія спричиняє поширення дезінформації, формуванню хибної думки громадян про діяльність держави та її органів. Підтримання авторитету серед населення щодо роботи державних органів має особливо важливе значення. Оскільки, саме усвідомлення цінності поваги до права відіграє ключове значення на шляху до втілення в життя спільних ідей демократичного розвитку.

Правова поведінка – соціальна поведінка, яка може мати певні юридичні наслідки. Вона буває правомірною та протиправною. Правомірна поведінка – це поведінка, яка є соціально корисною з точки зору інтересів суспільства і держави, підконтрольна свідомості і волі особи. Протиправна поведінка – поведінка, яка шкодить інтересам особи та держави і має негативні юридичні наслідки [6, с. 286–287]. Негативний вплив на правову ідеологію та психологію спричиняє зниження рівня правомірної поведінки у суспільстві.

Варто підтримати позицію Н. В. Чернишук, який зазначає про те, що правосвідомість є основою для формування стабільної держави. Жодна демократична держава у світі не може існувати без активних та відповідальних громадян, які беруть участь у суспільному житті, контролюють діяльність державних органів. Саме правосвідомість розвиває у людей громадянську активність, ініціативність та усвідомлення відповідальності за майбутнє держави [3, с. 52]. Шанобливе ставлення громадян не тільки до своїх прав, але й обов'язків, відіграє ключове значення для можливості в сучасних умовах гібридної агресії гідно відстоювати власні інтереси.

Отже, під час гібридної агресії правосвідомість громадян набуває особливого значення і виступає чинником стабільності правової системи, а також вагомою підтримкою для збереження демократичних засад суспільного життя, що буде відповідати принципам панування верховенства права та закону. Інформаційний вплив, спрямований на зміну або викривлення правових орієнтирів особи, потребує комплексної протидії, яка передбачає як і залучення різних інституцій, так і системне зміцнення правової культури. В сучасних умовах воєнного стану для збільшення значимості правосвідомості громадян дуже важливо активно розвивати критичне мислення, підвищувати рівень правової обізнаності та сформувати правильні цінності в середині суспільства, які будуть одними із чинників недопущення виникнення правового нігілізму. Крім того, активно та позитивно впливати на стабілізацію правомірної поведінки у сучасному соціумі.

Список використаних джерел

1. Загальна теорія права: підручник / Кельман М. С., Стратонов В. М., Видання 6. 2020. 742 с.
2. Луцький А. І. Правосвідомість юриста як суб'єктивне відображення чинної правової ідеології. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 С. 50–60.
3. Чернишук Н. В. Правосвідомість і правова культура: їхній вплив на стабільність суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 51–52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-4/10>
4. Теорія держави та права України: підручник для здобувач вищої освіти та студентів вищих навч. закл. / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О. М. Головка та ін. Харків: Майдан, 2018. 436 с.
5. Маркович Х. М. Правова ідеологія як механізм конструювання правової держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 51–54. URL: https://www.lsej.org.ua/4_2021/12.pdf
6. Загальна теорія права: Підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.

Ковальчук Світлана Миколаївна,

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

старший викладач кафедри теорії, історії та філософії права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Назаренко Ольга Анатоліївна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Фундаментальною основою, яка визначає стратегію розвитку будь-якої демократичної та правової держави в сучасному цивілізованому світі представляються саме права і свободи людини. Їх забезпечення належить до головних обов'язків державної влади навіть у період надзвичайних ситуацій. В умовах воєнного стану питання дотримання прав людини набуло особливої актуальності,

оскільки виникла необхідність поєднання інтересів державної безпеки та гарантування конституційних прав громадян. Повномасштабна війна в Україні стала серйозним випробуванням для системи захисту прав людини, адже бойові дії, тимчасова окупація територій, внутрішнє переміщення населення та загрози національній безпеці безпосередньо негативно вплинули на реалізацію прав і свобод людини, які відіграють надзвичайно важливу роль для формування повної демократії у суспільстві.

На міжнародному рівні захист прав людини під час війни регулюється низкою міжнародно-правових актів, а саме важливе значення має Європейська конвенція з прав людини. Згідно зі статтею 15 Конвенції, держави можуть відступати від виконання окремих зобов'язань у разі війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації. Такий відступ називається дерогацією. Однак навіть у таких умовах не допускається обмеження права на життя, заборони катувань, рабства та покарання без закону [1]. Крім Європейської конвенції, міжнародні стандарти захисту прав людини закріплені у Загальній декларації прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. У статті 4 Міжнародного пакту зазначено, що держави можуть вживати заходів щодо відступу від своїх зобов'язань лише в межах, необхідних для конкретної ситуації, і такі заходи не повинні мати дискримінаційного характеру [2]. В умовах воєнного стану особливо важливого значення набуває діяльність органів державної влади та правозахисних інституцій. В Україні функціонує інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини. Омбудсман розглядає звернення громадян, здійснює моніторинг місць несвободи, контролює дотримання прав внутрішньо переміщених осіб і цивільного населення на територіях, що постраждали від бойових дій.

Важливим елементом забезпечення прав людини є діяльність судової системи. Навіть під час воєнного стану в Україні продовжують функціонувати суди, що гарантує громадянам право на судовий захист. Право на справедливий суд передбачене статтею 55 Конституції України та статтею 6 Європейської конвенції з прав людини. Громадяни також мають можливість звертатися до Європейського суду з прав людини після використання національних засобів правового захисту [1; 5]. Однак забезпечення прав людини в умовах війни супроводжується значними труднощами. Однією з головних проблем є порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях. Громадяни стикаються з незаконними

затриманнями, примусовими переміщеннями, обмеженням свободи слова та доступу до правосуддя. Руйнування інфраструктури, житлових будинків, закладів освіти та охорони здоров'я значно ускладнює реалізацію цих прав. Особливо вразливими категоріями населення є діти, особи з інвалідністю, люди похилого віку та внутрішньо переміщені особи.

Крім того, важливу роль у захисті прав людини відіграють міжнародні організації. Зокрема, Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Міжнародний комітет Червоного Хреста здійснюють моніторинг ситуації з правами людини в Україні, надають гуманітарну допомогу та сприяють документуванню воєнних злочинів. Сьогодні діяльність міжнародних організацій має важливе значення для забезпечення міжнародного контролю за дотриманням прав людини під час війни.

Цей важливий аспект також розглядали різні науковці, які висловили своє бачення цього процесу. Так, Л. Наливайко наголошує, що навіть під час війни держава не може повністю відмовитися від виконання своїх зобов'язань у сфері захисту прав і свобод людини, оскільки саме вони виступають ключовим фактором правової держави. Особливу увагу авторка звертає на необхідність дотримання міжнародного гуманітарного права, норм міжнародних конвенцій та принципу верховенства права в умовах воєнного стану. Вона підкреслює, що найбільш вразливими категоріями населення є діти, які постраждали внаслідок бойових дій. Авторка також наголошує на необхідності посилення міжнародної співпраці у сфері захисту прав дітей, які постраждали від війни, а також удосконалення національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів [3, с. 77–78]. Також, Н. Каравайченко зазначає, що права та свободи людини відповідно до Конституції України є невідчужуваними та непорушними, однак у період воєнного стану держава має право тимчасово обмежувати окремі права для забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності та оборони держави. Водночас дослідниця наголошує, що будь-які обмеження прав людини повинні відповідати принципам законності. Вона підкреслює, що навіть в умовах війни держава не має права порушувати основоположні права людини, зокрема право на життя, право на людську гідність, право на судовий захист та заборону катувань і звертає увагу на те, що надмірне або необґрунтоване обмеження прав людини може призвести до порушення демократичних принципів та зниження рівня довіри громадян до держави [4, с. 76–77]. На сьогоднішній день система законодавства України містить власні нормативно-правові

акти, які спрямовані на забезпечення прав та свобод людини в умовах воєнного стану.

Відповідно до Конституція України, людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. У статті 3 Конституції зазначено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Це означає, що навіть в умовах воєнного стану держава повинна діяти відповідно до принципу верховенства права та забезпечувати належний рівень захисту прав громадян. Водночас Конституція України допускає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод. Згідно зі статтею 64 Конституції, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини із зазначенням строку дії цих обмежень. Проте Конституція визначає перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть під час війни. До них належать право на життя, право на повагу до гідності людини, право на свободу та особисту недоторканність, право на житло, право на судовий захист та інші фундаментальні права [5].

Правові засади введення та функціонування воєнного стану визначаються Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Відповідно до статті 1 цього Закону, воєнний стан є особливим правовим режимом, який передбачає надання органам державної влади та військовому командуванню додаткових повноважень для забезпечення оборони держави та безпеки населення. Закон також передбачає можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина. Стаття 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначає перелік заходів, які можуть застосовуватися під час дії воєнного стану. Серед таких заходів можна виокремити, зокрема: встановлення комендантської години, особливого режиму в'їзду та виїзду, перевірка документів громадян, обмеження свободи пересування, заборона проведення масових заходів, регулювання роботи засобів масової інформації. Такі обмеження мають тимчасовий характер і застосовуються виключно з метою забезпечення національної безпеки та оборони держави [6].

Отже, можна зробити висновок, що в умовах воєнного стану особливо важливого значення набуває діяльність органів державної влади та правозахисних інституцій. В Україні функціонує інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини. Омбудсман розглядає

звернення громадян, здійснює моніторинг місць несвободи, контролює дотримання прав внутрішньо переміщених осіб і цивільного населення на територіях, що постраждали від бойових дій. Таким чином, забезпечення прав людини під час воєнного стану є складним і довгим процесом. Держава повинна забезпечити баланс між потребами національної безпеки та дотриманням прав і свобод громадян. Навіть в умовах війни права людини залишаються основою демократичного суспільства та важливим показником правової держави. Ефективний захист прав людини можливий лише за умови дотримання принципу верховенства права, функціонування незалежної судової системи та міжнародного контролю за діяльністю органів влади.

Список використаних джерел

1. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG

2. International Covenant on Civil and Political Rights (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права) від 16.12.1966. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>

3. Наливайко Л.Р. Правовий статус дитини, яка постраждала від війни *Аналітично порівняльне правознавство*. 2024 № 4. С. 77–81. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/310765>

4. Кравайченко Н.В. Особливості правомірного обмеження прав людини під час дії воєнного стану Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі: матеріали міжнародної наукової конференції, Одеса, 2023, с. 76–80. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/items/6dc17d54-c7c3-4192-80f7-ce9422d7bce7>

5. Конституція України: від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>

6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Гржегоржевська Марія Олександрівна,
здобувач вищої освіти Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

Науковий керівник:

доцент кафедри теорії, історії та філософії
права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент
Лапка Оксана Ярославівна

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК НЕВІДДІЛЬНА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

В сучасних умовах екологічна безпека перестає бути другорядним питанням, адже стан довкілля впливає на життєдіяльність кожної людини, економічну стабільність держави, перспективи їх розвитку. Вони давно перестали бути виключно природоохоронною проблемою, трансформувались у комплексний безпековий виклик глобального, регіонального та національного характеру. З огляду на це екологічна безпека сьогодні є один із фундаментальних елементів сучасної системи національної безпеки держави. Це впливає з того, що зміна клімату, виснаження природних ресурсів, техногенні аварії та наслідки військових конфліктів створюють реальні загрози для існування суспільства та держави.

В теорії права екологічна безпека зазвичай розглядається як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави від реальних та потенційних загроз, що виникають унаслідок негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище, а також унаслідок стихійних лих і катастроф [1, с. 9]. Однак, в умовах збройного конфлікту теоретичне розуміння екологічної безпеки суттєво трансформувалось. Вона перестала бути виключно об'єктом охорони від техногенних чи природних загроз і набула виміру цілеспрямованого об'єкта військової агресії.

Законодавче закріплення екологічної безпеки як пріоритету державної політики міститься у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища». Зокрема, в ч.1 ст. 50 даного Закону екологічна безпека розглядається як такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [2]. Складовими екологічної безпеки

є: захищеність довкілля від антропогенного та техногенного впливу; захищеність здоров'я людини від негативних екологічних чинників; збереження природно-ресурсного потенціалу держави як основи сталого розвитку; система правового регулювання у сфері охорони довкілля; інституційна спроможність держави здійснювати екологічний моніторинг та реагування на екологічні загрози [2].

Система національної безпеки України відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» охоплює захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів від реальних і потенційних загроз [3]. Екологічна складова вбудована в цю систему нерозривно, оскільки деградація природного середовища безпосередньо підриває обороноздатність держави, продовольчу безпеку, здоров'я нації та соціально-економічний потенціал країни [4, с. 34–42].

Повномасштабне вторгнення рф в Україну 24 лютого 2022 року докорінно змінило наукове і практичне розуміння екологічної безпеки. Збройна агресія незмінно супроводжується масштабним руйнуванням природного середовища: забрудненням ґрунтів, водних ресурсів та атмосфери внаслідок бойових дій, знищенням лісових масивів, підривом гідротехнічних споруд і промислових об'єктів. Усе це спричиняє довгострокові екологічні наслідки, що виходять далеко за межі безпосередньої зони конфлікту [5, с. 78–80]. Так, підрив Каховської ГЕС спричинив одну з найбільших техногенних катастроф в Європі. Унаслідок руйнування греблі було затоплено близько 620 км² суші, під водою опинилися 333 тис. га природоохоронних територій та понад 11 тис. га лісів [6]. За оцінками Державної екологічної інспекції України, збитки, завдані довкіллю, склали близько 146 млрд. гривень [7]. Даний приклад свідчить про те, що цілеспрямоване знищення природного середовища все частіше використовується як інструмент військової агресії..

Не менш показовою є ситуація з лісовими пожежами. За даними Державного агентства лісових ресурсів України, лише у 2024 році в Україні було ліквідовано майже 2 тис. лісових пожеж на площі близько 24 тис. га, а у 2025 році – понад 1,2 тис. пожеж на площі понад 5,5 тис. га. Близько 38% усіх загорянь були безпосередньо пов'язані з воєнними діями та вибухонебезпечними предметами [8]. Таким чином, у воєнний час природне середовище перетворюється з об'єкта охорони на об'єкт цілеспрямованої агресії.

На стратегічному рівні пріоритети екологічної безпеки України визначені в Стратегії «Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року», прийнятої Верховною Радою України 28.02.2019 року, вказано про порушення екологічної рівноваги та небезпечні зміни довкілля внаслідок військових дій і визначені загрози: затоплення шахт та можливість виходу токсичних шахтних вод на поверхню, проникнення у підземні води; загроза потрапляння їх до річки Сіверський Донець та Азовського моря; припинення роботи очисних споруд та пошкодження сховищ токсичних та радіоактивних відходів; пошкодження територій природно-заповідного фонду; забруднення атмосферного повітря [9]. Однак, як справедливо зазначає В. Яворська, «з моменту прийняття документу в 2019 році до теперішнього часу питання екологічної безпеки держави постійно збільшується, адже загрози для екологічної безпеки швидко зростають» [10, с. 56–57].

Указом Президента України № 111/2021 затверджено рішення РНБО «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» [11]. Цей документ вперше на рівні органу державної безпеки прямо поєднав екологічні загрози із загрозами національній безпеці, заклавши інституційне підґрунтя для міжвідомчої координації.

Незважаючи на законодавче поєднання екологічної та національної безпеки, усе ж проблемним питанням залишається недостатня інтеграція екологічної складової до оперативного планування, особливо в умовах воєнного стану. Чинне законодавство передбачає механізми екологічного моніторингу та реагування, однак їх практична реалізація, особливо в зоні активних бойових дій, є вкрай обмеженою через знищення інфраструктури, замінування територій та обмежений доступ для спеціалістів. Вирішенням даного питання, на наш погляд, може стати розробка та прийняття спеціального протоколу документування екологічної шкоди у воєнний час.

Екологічна безпека не є ізольованим явищем. Вона утворює системний зв'язок із продовольчою та санітарно-епідеміологічною безпекою як складовими загальної архітектури національної безпеки держави. Забруднення ґрунтів важкими металами та хімічними речовинами внаслідок застосування зброї безпосередньо підриває аграрний потенціал України – провідної зернової держави світу. За попередніми оцінками, знищення Каховської ГЕС може призвести до збитків аграрного сектору до 10 млрд. доларів США

впродовж найближчих п'яти років [12]. Пошкодження очисних споруд та каналізаційних мереж у населених пунктах, особливо поблизу лінії зіткнення створює загрозу епідемії кишкових інфекцій, холери та інших водних захворювань. Цей взаємозв'язок переконливо демонструє, що ігнорування екологічного виміру безпеки у стратегічному плануванні неминуче тягне за собою деградацію суміжних безпекових секторів – охорони здоров'я, продовольчого забезпечення та соціальної стабільності.

В контексті нашого дослідження, необхідно погодитись з тими дослідниками, які наголошують на тому, що відновлення екологічної безпеки України в умовах та після завершення збройного конфлікту вимагає синхронізації національного законодавства із міжнародними стандартами у цій сфері [13, с. 34–42]. Важливим кроком у цьому напрямку є позиція Парламентської асамблеї Ради Європи, яка ухвалила резолюцію про негативний вплив війни на довкілля та визнала факт заподіяння нею незворотної шкоди природі [14; 15, с. 170]. У резолюції, зокрема, йдеться про необхідність кодифікувати поняття «екоцид» як у національному законодавстві, так і в міжнародному праві. Також наголошується на необхідності внести зміни до Римського статуту Міжнародного кримінального суду [16], щоб додати екоцид як окремий вид злочину. Держави-члени мають ужити необхідних заходів, щоб заборонити використання забороненої зброї під час збройних конфліктів, яка, серед іншого, непропорційно впливає на довкілля й унеможливорює життя людини в зоні ураження [17].

Не менш важливим елементом екологічної безпеки є екологічна свідомість населення. Адже, як наголошують науковці, без належної екологічної культури як у представників влади так і у пересічних громадян, розвитку екологічної освіти та поширення відповідального природокористування [18, с. 74] неможливо сформувати ефективну систему екологічної безпеки.

Підсумовуючи вищезазначене, можна сказати, що екологічна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки. Вона направлена на забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави від екологічних загроз. Сучасні виклики, які посилюються з огляду наслідків збройного конфлікту, обумовлюють необхідність посилення державної політики у сфері охорони довкілля, а також впровадження комплексних заходів щодо ефективного забезпечення екологічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Екологія надзвичайних ситуацій: курс лекцій. Частина II. Екологічна безпека. Для здобувачів вищої освіти, які навчаються за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Екологічна безпека» / В.А. Андронов, О.В. Бригада, С.Р. Артем'єв, Є.О. Михайлова. НУЦЗУ, 2023. 217 с.
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12?find=1&text=%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0+%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0#w2_1
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. Prakhovnik N., Kachynska N., Zemlyanska O., Kovtun A., Ilchuk O. Environmental security as a guarantee of national security. Law. Human. Environment. 2022. Vol. 13, No. 1. P. 34–42. DOI: <https://doi.org/10.31548/law2022.01.004>.
5. Кобець Ю. Екологічна безпека в системі національної безпеки // Матеріали XXII Міжнар. наук.-техн. конф. «Матеріали та деталі машин». Тернопіль : ТНТУ, 2022. С. 78–80. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/37892/2/MCTD_2022_Kobets_Yu-Ecological_safety_in_the_78-80.pdf
6. Державна екологічна інспекція Південно-Західного округу. До річниці підризу Каховської ГЕС: наслідки для довкілля. URL: <https://sw.dei.gov.ua/post/4328>
7. Держекоінспекція України. Підрив Каховської ГЕС завдав шкоди довкіллю на 146 млрд. гривень. 2024. URL: <https://hromadske.ua/ekonomika/225489-pidryv-kakhovskoyi-hes-zavdav-shkody-dovkilliu-na-146-mlrd-hryven-derzekoinspektsiia>
8. Державне агентство лісових ресурсів України. Результати досліджень щодо ситуації із лісовими та іншими ландшафтними пожежами за період ведення бойових дій в Україні. 2024. URL: <https://forest.gov.ua/news/rezultaty-doslidzhen-shchodo-sytuatsii-iz-lisovymy-ta-inshymy-landshaftnymy-pozhezhamy-za-period-vedennia-boiovykh-dii-v-ukraini>
9. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон. Стратегія.

Верховна Рада України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

10. Яворська В. Визначення поняття екологічної безпеки при екоциді. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. 2023. Юридичні науки. Випуск 2 (65). С. 56–62. DOI: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.2.8>

11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації»: Указ Президента України від 13.04.2021 № 111. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1112021-38112>

12. Фещенко А. Катастрофа на Каховській ГЕС: які наслідки для екології та сільського господарства. 2023. *ГЛАВКОМ*. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/katastrofa-na-kakhovskij-hes-jaki-naslidki-dlja-ekolohiji-ta-silskoho-hospodarstva-934419.html>

13. Прийняття ПАРЕ резолюції «Вплив збройних конфліктів на довкілля». ЕПЛ, 27.01.2023. URL: https://epl.org.ua/announces/prjnyattya-parye-rezolyutsiyi-vplyv-zbrojnyh-konfliktivna-dovkillya/?utm_source

14. Шашурина Н.Г. Вплив збройних конфліктів на довкілля. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 88: частина 4. С. 167–171. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.25>

15. Римський Статут Міжнародного кримінального суду : Статут; Міжнародні суди від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588

16. ПАРЕ ухвалила резолюцію, що запроваджує поняття екоциду. 2023. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3659333-pare-uhvalila-rezoluciu-so-zaprovadzue-ponatta-ekocidu.html>

17. Хилько М. І. Екологічна безпека як фундаментальна складова національної безпеки. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*, 2021. Сер.: Політичні науки. № 6. С. 69-75. DOI 10.31558/2617-0248.2021.6.11

Костильова Катерина Юрївна,
здобувач вищої освіти навчально-
наукового інституту поліцейської
діяльності Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
філософських наук, доцент **Носенко**
Олександр Володимирович

СИМВОЛИ ДЕРЖАВНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Проблема формування професійної культури поліцейського в сучасній Україні набуває особливої актуальності в контексті російсько-української війни та процесів націєтворення. Як слушно зазначають дослідники, «національно-патріотичне виховання військовослужбовців – це системна і цілеспрямована діяльність» [1, с. 19], однак цей принцип, вважаємо, має поширюватися й на працівників правоохоронних органів. Поліцейський є не лише представником державної влади, але й носієм національної ідентичності, а отже, знання історії української державності та шанобливе ставлення до державних символів є невід’ємною складовою його професійної культури.

Варто погодитися з думкою, що «державні (національні) символи є важливим елементом формування національної та громадянської ідентичності країни і її громадян» [2, с. 9]. Вони відображають багату історію, традиції, національний дух та суспільний устрій, а тому є тими стрижнями, що об’єднують людей у єдину спільноту. Для поліцейського, який щоденно взаємодіє з громадянами, усвідомлення ціннісної основи державних символів стає фундаментом його службової поведінки.

З нашої точки зору, державні символи України – Герб, Прапор, Гімн – є не просто офіційними атрибутами, а «концептуальними репрезентаціями певної національної спільноти» [2, с. 9]. Вони втілюють споконвічне прагнення українського народу до волі, соборності та гідності. Як зазначається у дослідженнях, «кожний національний символ наповнений унікальним історичним і суспільним змістом, утверджує

автентичність нації і її єдність з державою, закріплює територіальну цілісність держави» [2, с. 10].

У контексті професійної культури поліцейського ці символи набувають особливого значення. По-перше, вони нагадують про верховенство права та закону, які поліцейський покликаний захищати. По-друге, вони слугують маркерами національної ідентичності, формуючи у працівника поліції відчуття приналежності до української нації та відповідальності за її долю. Не випадково у військовій сфері одним із основних принципів виховної роботи є «органічне поєднання у виховному процесі національних, історичних та культурних традицій з почуттям нового» [1, с. 20].

Державний Герб України – тризуб, який є «головним елементом великого герба України» символізує тяглість державної традиції від часів Київської Русі до сьогодення. Для поліцейського цей знак є нагадуванням про необхідність берегти державний суверенітет та територіальну цілісність, захищати правопорядок як основу існування нації.

Як свідчить аналіз законодавчих та нормативних актів, професійна культура поліцейського ґрунтується насамперед на дотриманні принципів верховенства права, дотримання прав та свобод людини, законності, відкритості і прозорості та ін. [4]. Згідно цих правових вимог почуття справедливості, гуманність, відповідальність, неупередженість стали визначальними якостями для суспільної оцінки діяльності Національної поліції.

Наказ МВС України № 230 від 9 квітня 2024 року, який встановлює правила етичної та доброчесної поведінки працівників Міністерства внутрішніх справ України [5] доповнює вище зазначений перелік якостей принципом патріотизму та шанобливим ставленням до державної символіки. Адже саме через символи державності відбувається формування «високої національно-історичної свідомості та патріотизму, вірності Батьківщині» [1, с. 19]. Поліцейський, який розуміє глибинний зміст національних символів, здатен бути не лише охоронцем правопорядку, але й моральним авторитетом для громади.

Варто зауважити, що в умовах війни «формування національно-історичної свідомості та патріотизму військовослужбовців супроводжується змінами законодавчої бази, оновленням військової символіки та обрядів на основі національної історичної спадщини» [1, с. 21]. Аналогічні процеси відбуваються і в системі Національної поліції. Зміна радянської символіки на національну, впровадження нових ритуалів (зокрема, вітання «Слава Україні! – Героям слава!») сприяють утворенню української

національної ідентичності серед працівників поліції. «Державні (національні) символи закладають певну матрицю поведінки. Вони соціально зумовлені, символізують нескореність і єдність усього українського народу, тому і становлять ціннісну основу формування зростаючої особистості національної та громадянської ідентичності» [2, с. 8]. Цю тезу, на нашу думку, можна повною мірою застосувати і до формування професійної культури поліцейського.

Професійна культура правоохоронця – це не лише сукупність професійних знань та навичок, але й система ціннісних орієнтацій, серед яких чільне місце посідають патріотизм, національна гідність та громадянська солідарність. «Війна та соціальні потрясіння активізують національну самосвідомість, трансформують її у форму опору та збереження цінностей» [3, с. 119]. Для поліцейського, який щодня стикається з викликами воєнного часу, ця трансформація є необхідною умовою професійної самореалізації.

З нашої точки зору, важливим аспектом професійної культури є також здатність поліцейського до саморефлексії та критичного осмислення власних дій крізь призму національних цінностей. Як стверджує герменевтична традиція, «саморозуміння людини має бути опосередкованим через витлумачення та критику знаків “Я”, розсіяних у світі» [3, с. 200]. Державні символи виступають такими знаками, що допомагають поліцейському усвідомити своє місце в системі «держава – суспільство – громадянин».

Підсумовуючи, зазначимо, що знання історії української державності та національної символіки є важливою складовою професійної культури поліцейського. Державні символи – Герб, Прапор, Гімн – виконують не лише репрезентативну, але й світоглядну функцію, формуючи у працівника поліції національно-історичну свідомість, почуття відповідальності за долю держави та готовність захищати її інтереси.

Професійна етика поліцейського, закріплена у відповідних нормативних актах, має органічно поєднувати загальнолюдські моральні принципи з національними цінностями. Саме таке поєднання, на нашу думку, здатне забезпечити високий рівень довіри громадян до поліції та ефективне виконання нею своїх функцій навіть у найскладніших умовах сьогодення.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо вивчення особливостей формування національно-патріотичної свідомості поліцейських у системі професійної освіти, а також аналіз впливу державної символіки на психологічну стійкість правоохоронців в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Чупрінова Н. Знання історії української державності та національної символіки – важлива складова формування національно-історичної свідомості та патріотизму військовослужбовців. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 66. Т. 3. С. 17–22.

2. Ящук І. Ціннісна основа державних (національних) символів у формуванні в зростаючої особистості української національної та громадянської ідентичності. *Молодь і ринок*. 2025. № 4. С. 7–12.

3. Заїчко В.В. Національна ідентичність у контексті війни: герменевтичний аналіз символів, мови та пам'яті. *Культурологічний альманах*. 2024. № 4. С. 45–52.

4. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>.

5. Про затвердження Правил етичної та доброчесної поведінки працівників Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 09.04.2024 № 230. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0596-24#Text>

Кригін Євген Володимирович,

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

професор кафедри теорії, історії та філософії права Національної академії внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент

Дорошук Ніна Олександрівна

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ: ІСТОРИЧНІ ПРИКЛАДИ ТА СУЧАСНА ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Колабораціонізм – це не просто юридичний термін. Це свідомий вибір людини співпрацювати з ворогом на шкоду власній державі. У науковій літературі його визначають як форму поведінки, що охоплює політичну, військову, економічну або інформаційну взаємодію з агресором, яка підриває суверенітет країни [1, с. 47]. Визначальною ознакою колабораціонізму є його добровільний характер, оскільки особа усвідомлює зміст і можливі

наслідки своєї поведінки для держави та суспільства, проте свідомо обирає співпрацю з державою-агресором або окупаційною владою.

Одним із найбільш показових історичних прикладів колабораціонізму є діяльність режиму Віші у Франції в період Другої світової війни. Уряд, очолюваний маршалом Філіпом Петеном, не обмежувався пасивним пристосуванням до умов німецької окупації, а здійснював активну співпрацю з нацистською владою. Така взаємодія охоплювала політичну, адміністративну та правоохоронну сфери, включаючи участь у переслідуванні осіб, яких окупаційний режим визнавав небажаними, а також у проведенні депортаційних заходів. Саме тому режим Віші в науковій літературі традиційно розглядається як один із найбільш відомих прикладів колабораціонізму в умовах воєнної окупації [2]. Схожі явища спостерігалися й в інших окупованих країнах: люди вступали до допоміжних військових формувань, працювали в окупаційних адміністраціях. Після війни багатьох із них притягли до відповідальності – і це стало важливим прецедентом для міжнародної практики покарання за співпрацю з агресором [2]. Цей досвід показав, що суспільство не може рухатись вперед, не давши правової оцінки діям тих осіб, хто свідомо служив окупантам.

Сьогодні колабораціонізм виглядає інакше, але його суть залишається незмінною. В умовах гібридних конфліктів він проявляється через інформаційну підтримку агресора, участь у пропаганді, допомогу у створенні окупаційних адміністрацій та організацію псевдореферендумів [3, с. 97]. Для України це не абстрактна теорія – з початком повномасштабного вторгнення Росії проблема залучення місцевого населення до співпраці з окупаційною владою стала цілком реальною і масштабною. Технології та медіапростір відкрили нові канали для колаборації, які ще кілька десятиліть тому просто не існували, що суттєво ускладнює як виявлення таких осіб, так і правову кваліфікацію їхніх дій.

Реагуючи на нові загрози національній безпеці, український законодавець вніс зміни до кримінального законодавства. Стаття 111¹ Кримінального кодексу встановлює відповідальність за колабораційну діяльність: публічне заперечення збройної агресії, добровільне зайняття посад в окупаційних органах, передачу ресурсів ворогу, інформаційну підтримку агресора [4]. Покарання суттєві – аж до тривалого позбавлення волі з конфіскацією майна, залежно від тяжкості діяння [4]. Поява цієї норми стала закономірною реакцією держави на реалії війни, адже без чіткого правового інструменту протидія колабораціонізму залишалась би декларативною.

На міжнародному рівні колабораціонізм як окремий злочин зазвичай не виділяється, проте його прояви можуть кваліфікуватися як

воєнні злочини або злочини проти людяності. Так, Женевські конвенції встановлюють обов'язок держав переслідувати осіб, винних у тяжких порушеннях міжнародного гуманітарного права, а також передбачають індивідуальну кримінальну відповідальність за такі діяння. До тяжких порушень належать, зокрема, умисні напади на цивільне населення, незаконна депортація цивільних осіб, захоплення заручників та інші дії щодо осіб, які перебувають під захистом Конвенцій [5]. Таким чином дії колаборантів опосередковано охоплюються міжнародним правом у тих випадках, коли вони сприяють вчиненню тяжких злочинів. Це означає, що відповідальність може наставати не лише на національному, а й на міжнародному рівні – залежно від характеру та наслідків конкретних дій.

Однією з найбільш складних проблем у сфері протидії колабораціонізму є відмежування свідомої та добровільної співпраці з державою-агресором від дій, вчинених під впливом примусу чи в умовах крайньої необхідності. Перебування особи на тимчасово окупованій території, загроза застосування насильства, переслідування членів сім'ї або інші обставини, пов'язані з необхідністю забезпечення фізичного виживання, суттєво ускладнюють правову оцінку відповідної поведінки. У зв'язку з цим особливого значення набуває встановлення суб'єктивної сторони діяння, насамперед мотивів, мети та ступеня добровільності участі особи у діяльності на користь окупаційної влади.

Саме тому правозастосовна практика повинна ґрунтуватися на принципах індивідуалізації юридичної відповідальності, всебічного дослідження фактичних обставин справи та дотримання стандартів справедливого судового розгляду. Формальний підхід до кваліфікації діянь, пов'язаних із взаємодією з окупаційними структурами, може призвести як до безпідставного звільнення винних від відповідальності, так і до необґрунтованого притягнення до неї осіб, які діяли під примусом.

Суспільна небезпека колабораціонізму полягає не лише у сприянні реалізації цілей держави-агресора, а й у його деструктивному впливі на інститути державності, суспільну єдність та національну безпеку. Такі дії здатні послаблювати спроможність держави до організованого опору зовнішній агресії, створювати передумови для легітимації окупаційного режиму та підривати довіру громадян до державних інституцій.

За цих умов ефективна протидія колабораційній діяльності потребує поєднання невідворотності юридичної відповідальності за свідоме сприяння державі-агресору з неухильним дотриманням принципів верховенства права, справедливості та гуманізму. Для України формування збалансованого механізму кримінально-

правового реагування на прояви колабораціонізму є важливою передумовою відновлення територіальної цілісності держави, зміцнення національної безпеки та забезпечення сталого правопорядку в післявоєнний період.

Список використаних джерел

1. Сервецький І. В. Щодо поняття колабораційної діяльності та її суспільної небезпеки. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 6(24). С. 46 – 55. DOI: 10.32689/2617-9660-2022-6(24)-46-55.

2. Vichy France. Encyclopaedia Britannica URL: <https://www.britannica.com/topic/Vichy-France>

3. Симоненко Н. О. Кримінально-правова новела щодо колабораційної діяльності. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2022. Т. 1. № DOI: 10.21564/2311-9640.2022.17.257848.

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

5. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серп. 1949 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154

Кузменко Нікіта Романович,

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

професор кафедри теорії, історії та філософії права Національної академії внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент

Дорошук Ніна Олександрівна

ІНСТИТУТИ ОБОРОНИ ТА ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО ЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1918)

Дослідження процесів військового будівництва та становлення органів безпеки Української Держави гетьмана Павла Скоропадського є актуальним як з історико-правового, так і з державотворчого погляду. У сучасних умовах збройної агресії проти України особливого значення набуває вивчення історичного досвіду формування національних збройних сил, органів

правопорядку та спеціальних служб, які покликані забезпечувати суверенітет, територіальну цілісність і безпеку держави.

Період Гетьманату 1918 р. посідає особливе місце в історії Української революції, оскільки саме тоді були здійснені спроби створення регулярної української армії, професійного офіцерського корпусу та ефективної системи державної безпеки. Незважаючи на нетривалість існування Української Держави, започатковані в цей період військові та адміністративні реформи справили помітний вплив на подальший розвиток української державності. Аналіз досвіду розбудови військових формувань і спеціальних служб доби Гетьманату дозволяє глибше зрозуміти закономірності становлення національних інститутів безпеки та їхню роль у процесі державотворення.

У період Української революції 1917–1921 рр. одним із найважливіших завдань українського державотворення стало формування власних збройних сил. За часів Гетьманату Павла Скоропадського було розпочато системну розбудову регулярного війська, відновлення військової дисципліни та підготовку національного офіцерського корпусу. Незважаючи на нетривалий період існування Української Держави, здійснені військові реформи стали важливим етапом становлення українського війська.

Українці, які проходили службу в лавах Російської імператорської армії та Російського імператорського флоту, брали участь у мітингах, підтримували процеси українізації військових частин і визнавали владу Української Центральної Ради. Водночас після проголошення Української Народної Республіки у 1917 р. Центральній Раді не вдалося створити потужну регулярну армію. Її керівництво виходило з переконання, що оборону держави можуть забезпечити добровольчі та народні формування. Наслідком такого підходу стала недостатня організованість українських військ та їхня неспроможність ефективно протидіяти більшовицькій агресії.

Узимку 1917–1918 рр. більшовицькі війська захопили значну частину території України, включаючи Київ. Після підписання Берестейського миру в лютому 1918 р. на українську територію увійшли німецькі та австро-угорські війська, які сприяли витісненню більшовиків. Німецьке командування було незадоволене діяльністю Центральної Ради через економічну дезорганізацію та слабкість державної влади, тому підтримало державний переворот, унаслідок якого до влади прийшов Павло Скоропадський.

На момент встановлення Гетьманату стан українських збройних сил залишався незадовільним. Політика «демократизації війська», яку

проводила Центральна Рада, фактично призвела до руйнування засад регулярної армії. Було ліквідовано традиційну систему дисципліни, поширювалися принципи виборності командирів і політизації військового середовища. Значна частина військовослужбовців самовільно залишала фронт і поверталася до місць проживання. За цих умов українські військові частини залишалися нечисленними, недостатньо організованими та погано забезпеченими озброєнням і спорядженням. До весни 1918 р. серед небагатьох боєздатних формувань зберігалися Запорізький корпус, Синьожупанна дивізія, сердюцькі частини, окремі гайдамацькі загони та підрозділи Вільного козацтва. Однак цих сил було недостатньо для створення повноцінної армії загальнодержавного масштабу, а значна частина військових частин існувала лише формально.

У спадок від військового міністра Центральної Ради Олександра Жуківського гетьманові перейшли Головний і Генеральний штаби, кадри восьми армійських корпусів, прикордонної охорони, інструкторські школи старшин і підстаршин, низка місцевих охоронних формувань та Окрема Запорізька дивізія. Крім того, у розпорядженні держави перебували значні запаси зброї, військового майна, складів і казарм [1, с. 30]

Здобувши владу, Павло Скоропадський використав відносно мирний період для зміцнення основ української держави. За часів Гетьманату було сформовано дієву систему регіонального управління, яка забезпечувала контроль над найбільшою за весь період Української революції територією. Водночас проводилися переговори щодо можливого входження до складу Української Держави Криму та Кубані.

Після приходу до влади Скоропадський розпочав активну розбудову регулярної армії. На його переконання, Україна мала володіти професійним військом чисельністю близько 300 тис. осіб. Основними принципами військового будівництва визначалися жорстка дисципліна, якісна підготовка офіцерських кадрів, централізоване командування, регулярна організація війська та відновлення системи військової освіти.

Для реалізації цих завдань було створено Військове міністерство Української Держави. Важливу роль у його діяльності відігравали колишні офіцери російської армії українського походження. Саме старшинський корпус становив основу військових формувань, які брали участь у боротьбі за українську державність у 1917–1921 рр. Близько 90 % старшинського складу армії становили колишні офіцери російської армії, зокрема

прапорщики та підпоручики воєнного часу. Особлива увага приділялася формуванню національного офіцерського корпусу. У Києві, Житомирі, Полтаві та інших містах відкривалися військові школи, курси старшин і кадетські корпуси. Водночас у перші дні гетьманського правління діяльність військового відомства була суттєво дезорганізована. Лише 9 травня 1918 р. Павло Скоропадський призначив виконувачем обов'язків військового міністра генерала Олександра Лігнау [1, с. 34].

Поза компетенцією Військового міністерства залишалися залізничні війська та кадри Окремого корпусу кордонної охорони, які перебували в розпорядженні Міністерства шляхів сполучення. У складі залізничних військ служила значна кількість прихильників Центральної Ради. Хоча гетьман ставився до цих підрозділів із певною недовірою, їх не було роззброєно через важливу роль у забезпеченні охорони залізничних комунікацій [2].

Восени 1918 р., у зв'язку з очевидним наближенням поразки держав Четверного союзу в Першій світовій війні, Павло Скоропадський ухвалив рішення про мобілізацію офіцерів та юнкерів, які проживали на території України. Особи, які не бажали проходити службу в кадровій армії Української Держави, мали вступати до добровольчих офіцерських дружин. На їх основі формувалися дві структури: Національна гвардія, створена на початку жовтня 1918 р. з громадян Української Держави, та Особливий корпус, організацію якого було розпочато 21 жовтня 1918 р. з офіцерів, які не були постійними мешканцями України, але тимчасово перебували на її території [1, с. 44].

Важливим напрямом державотворення стало також формування власної системи безпеки та правопорядку. Одним із ключових органів у цій сфері стала Державна варта – спеціальна структура Української Держави гетьмана Павла Скоропадського, яка виконувала функції охорони громадського порядку, контррозвідки та боротьби з антидержавною діяльністю.

Державну варту було створено 18 травня 1918 р. постановою уряду Федора Лизогуба у складі Міністерства внутрішніх справ [3, с. 71]. Її діяльність регламентував Статут «Про організацію Департаменту Державної Варти», затверджений гетьманом 13 серпня 1918 р. Відповідно до цього документа до компетенції Державної варти належали контррозвідувальна діяльність, охорона уряду, боротьба з більшовицькими агентами, військова розвідка та захист державної таємниці.

До структури Державної варти входили загальні, залізничні, карно-розшукові, освідомчі, кордонні та розвідувальні підрозділи. Паралельно зі створенням центрального апарату формувалася мережа місцевих установ. Загальна чисельність особового складу Державної варти становила близько 60 тис. осіб. За своїм характером вона була воєнізованою організацією. Її керівний склад і службовці обіймали штатні посади відповідних класів, а частину посад могли займати особи, які перебували на військовій службі та мали статус штаб- або оберофіцерів для доручень [3, с. 73]. Особлива увага приділялася комплектуванню освідомчих підрозділів. Керівництво Департаменту Державної варти орієнтувало підлеглих на добір відданих справі, досвідчених, енергійних працівників із належними моральними якостями.

Водночас адміністрація Гетьмана від самого початку прагнула забезпечити позапартійний характер діяльності силових структур, розглядаючи це як необхідну умову їхньої орієнтації на загальнодержавні інтереси, недопущення політичного впливу та дискримінації під час прийняття на службу. З цією метою 1 серпня 1918 р. було ухвалено Закон «Про політично-правове становище службовців військового відомства», відповідно до якого військовослужбовцям заборонялося входити до складу та брати участь у діяльності політичних спілок, гуртків, товариств, партій та інших організацій політичного характеру [4].

Таким чином, Українська Держава 1918 р. стала однією з ключових спроб утвердження незалежної української державності у ХХ ст. Протягом нетривалого періоду існування Гетьманату під керівництвом Павла Скоропадського було сформовано основні елементи державного апарату, здійснено заходи з розбудови регулярної армії та створення власної системи безпеки. Попри значні досягнення у сфері державотворення, Українська Держава функціонувала в умовах воєнно-політичної нестабільності, соціально-економічних труднощів і зовнішньополітичної залежності. Значна частина започаткованих реформ не була завершена, а процеси формування боєздатної армії та ефективних спеціальних служб залишилися на стадії становлення. Водночас саме в період Гетьманату було закладено підвалини розвитку українських збройних сил, дипломатичної служби та спеціальних органів, які посіли важливе місце в подальшому процесі українського державотворення.

Список використаних джерел

1. Тинченко Я. Ю. Війська Ясновельможного Пана Гетьмана. Армія Української Держави, травень–грудень 1918 р. Київ : Темпора, 2014. 152 с.

2. Збройні сили Української Держави / Вікіпедія. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B1%D1%80%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D1%96_%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81_%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8 (дата звернення 09.05.2026)

3. Сідак В. С. Національні спецслужби в період Української революції 1917 – 1921 рр. (Невідомі сторінки історії): Монографія. Київ : Видав. дім «Альтернативи», 1998. 320 с. URL: <https://ftp.spadok.org.ua/ord/sidak-specsluzhby.pdf>

4. Печерський А. Військовий міністр Української Держави Олександр Рогоза : до 165-річчя від дня народження. / Армія INFORM. URL: https://armyinform.com.ua/2023/06/20/vijskovyj-ministr-ukrayinskoyi-derzhavy-oleksandr-rogoza-do-165-richchya-vid-dnya-narodzhennya/?utm_source=chatgpt.com

Кукла Роман Олегович,

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

старший викладач кафедри теорії, історії та філософії права

Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,

Іванчук Наталія Віталіївна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СПІВВІДНОШЕННЯ БЕЗПЕКИ І СВОБОДИ

Одним із найбільших викликів, що стоять перед суспільством, державою та кожною людиною є війна. Під час військових конфліктів права та свободи людини мають особливе значення. Вкрай важливо підтримувати демократичні цінності та забезпечувати безпеку держави. Під загрозою опиняється баланс між свободою та безпекою. Для захисту населення, територіальної цілісності та державного суверенітету органи влади змушені запроваджувати обмеження. Надмірні обмеження прав людини можуть призвести до порушень демократичних принципів, зловживання владою та зниження довіри громадськості до держави.

Обов'язковою умовою обмежень прав і свобод людини є дотримання принципів легітимності, законності, верховенства права, правової визначеності, дотримання балансу інтересів особи, суспільства та держави [1, с.61].

Держава та суспільство потребують гарантії безпеки. Під час війни держава повинна оперативно реагувати на загрози, протидіяти саботажу та дезінформації, а також вживати заходів проти терористичних загроз під час війни. З цієї причини було запроваджено деякі обмеження. Контроль над медіапростором має на меті запобігти паніці, ворожій пропаганді та поширенню військових таємниць. Однак такі заходи мають бути законними. Демократичні держави не включають воєнний стан як засіб придушення протестів або обмеження прав і свобод людини. Обмежуючи права людини, органи публічної влади повинні діяти виважено, обґрунтовуючи застосування заходів державного примусу і пропорційність ужитих ними заходів [2, с.181].

Досвід інших держав демонструє нам значущість під час війни верховенства права та захист інститутів демократії. Історія показує, що надто велике зосередження влади та ігнорування прав людини можуть мати небезпечні наслідки навіть після закінчення війни, тому суспільство повинно стежити за діяльністю уряду, а судова система має забезпечувати захист прав громадян. Значне місце у цьому процесі відіграють міжнародні суди, правозахисні організації та незалежні ЗМІ.

Права людини є невід'ємними та належать кожній людині від народження. Вони закріплені в міжнародних документах. Серед згаданих документів – Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини та Конституції більшості демократичних країн. Серед фундаментальних прав людини – основне право на життя, свобода слова та пересування, захист недоторканності приватного життя, релігійна свобода та справедливий суд. Фундаментальна природа прав людини означає, що кожне відхилення від цих прав органами державної влади повинно обґрунтовуватись та мати конституційну основу [3, с.33]. Ці права можуть бути особливо ускладнені або обмежені під час війни; наприклад, воєнний стан може запровадити комендантську годину та обмежити свободу пересування людей, одночасно посилюючи контроль за громадянами. Такі заходи були вжиті для захисту держави від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Під час війни право на життя досягає свого піку. Це найвище право людства. Наслідками воєнних дій є загибель військових та

цивільних осіб, руйнування інфраструктури та гуманітарних катастроф. Діти, люди похилого віку, інваліди та інші вразливі групи є особливо вразливими. Війна призводить до численних порушень міжнародного гуманітарного права, включаючи тортури, незаконні затримання, депортацію, насильство щодо цивільного населення та обмеження доступу до гуманітарної допомоги. Документування воєнних злочинів, допомога жертвам та дотримання прав людини є обов'язками громадянського суспільства, правозахисних інституцій, міжнародних організацій або громадянських товариств.

Важливим аспектом під час воєнних дій є право на приватність. Державні органи можуть посилювати спостереження за громадянами, перевіряти особисті дані, телефонні розмови чи електронне листування у зв'язку з виявлення загроз. Хоча такі заходи можуть бути необхідними для безпеки, але право на приватність не повинно повністю зникати. Саме через це повага до гідності людини, свободи та приватності має залишатися важливою цінністю навіть у найскладніші періоди життя суспільства.

Особливу увагу слід приділити свободі слова та доступу до інформації, тому що сучасному світі інформація стала важливим інструментом ведення війни. Соціальні мережі, телебачення та інтернет можуть бути використані як для інформування населення, так і для маніпуляцій та поширення дезінформації. Тому в таких випадках часто застосовується цензура або блокуються окремі інформаційні ресурси. З одного боку, це допомагає протидіяти інформаційним атакам і ворожій пропаганді, а з іншого – створює ризик порушення свободи слова та обмеження доступу громадян до інформації. Тому баланс між потребами національної безпеки та дотриманням демократичних принципів дуже важливий.

Бойові дії призводять до того, що люди втрачають роботу, стабільний дохід та житло. Школи, будинки, лікарні та підприємства руйнуються. В результаті люди не можуть отримувати освіту, медичну допомогу чи жити в безпечних умовах. Це негативно впливає на соціально-економічні права людини. У таких ситуаціях держава та міжнародна спільнота повинні надавати гуманітарну допомогу, соціальний захист та допомагати відновлювати нормальне життя.

Таким чином, перед обличчям військових викликів права людини постійно зважуються з необхідністю забезпечення безпеки та збереження свобод. Війна неминуче накладає певні обмеження прав, але ці обмеження мають бути виправданими, законними та

тимчасовими. Навіть у найскладніші часи держава повинна залишатися вірною принципам демократії, гуманізму та верховенства права. Захист прав людини є не лише моральним обов'язком, а й основою для побудови справедливого та сталого суспільства, здатного ліквідувати наслідки війни та зберегти людську гідність.

Список використаних джерел

1. Савчин М. А., Дручек О. В. Підстави обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах правового режиму воєнного стану. Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 30 верес. 2022 року). Кривий Ріг: ДонДУВС, 2022. 321 с.

2. Кузніченко С.О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1-2. С. 32-36. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.6>

3. Права людини: концепції, підходи, реалізація: Пер. з англ. / Під ред. Б. Зізік; гол. ред. серії і автор передм. Дж. Перлін; наук. ред. В. Дубровський. Київ: Вид-во «Ай Бі», 20023. 263 с.

Мазур Олександр Ігорович,

здобувач вищої освіти навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту

Національної академії

внутрішніх справ

Науковий керівник:

завідувач кафедри теорії, історії

та філософії права Національної

академії внутрішніх справ, кандидат

юридичних наук, доцент

Кривицький Юрій Віталійович

ФОРМА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Форма держави є однією з базових категорій теорії держави і права, оскільки відображає спосіб організації та здійснення державної влади, її територіальну побудову та характер взаємодії держави із суспільством. Через форму держави розкриваються особливості функціонування політичної системи, рівень

демократичності державної влади, ступінь централізації управління та методи реалізації політичного курсу держави [1, с. 112–115].

У сучасній юридичній науці форму держави традиційно розглядають як комплексне політико-правове явище, що складається з трьох взаємопов'язаних елементів: форми правління, державного устрою та політичного режиму. Саме сукупність цих елементів дозволяє визначити модель організації влади у конкретній державі, механізм взаємодії органів влади та характер відносин між державою і громадянським суспільством [2, с. 214–216].

Форма правління характеризує порядок формування вищих органів державної влади, розподіл компетенції між ними та особливості їх взаємодії. Традиційно виокремлюють монархічну та республіканську форми правління. У сучасному світі найбільш поширеною є республіканська форма правління, яка реалізується у парламентській, президентській або змішаній моделях. Україна відповідно до Конституції України є парламентсько-президентською республікою, у якій уряд несе політичну відповідальність перед парламентом, а Президент України виконує важливі функції у сфері національної безпеки, міжнародних відносин та державного суверенітету [5].

Другим структурним елементом форми держави є державний устрій, який визначає територіальну організацію влади та співвідношення між центральними й місцевими органами управління. За формою державного устрою держави поділяються на унітарні, федеративні та конфедеративні. Україна є унітарною державою, територія якої є цілісною та недоторканою. Водночас сучасний розвиток державності характеризується посиленням процесів децентралізації, що передбачають передачу частини владних повноважень органам місцевого самоврядування та розширення фінансової автономії територіальних громад [6].

Політичний режим відображає сукупність методів, способів та засобів здійснення державної влади. Саме політичний режим найбільш чітко характеризує реальний стан демократії у державі, рівень забезпечення прав і свобод людини, а також ступінь відкритості влади для суспільства. У теорії держави і права традиційно виокремлюють демократичні, авторитарні та тоталітарні режими [3, с. 145–148]. Сучасна Україна розвивається як демократична держава, орієнтована на принципи верховенства права, політичного плюралізму та європейських правових стандартів.

Показовим прикладом трансформації форми держави у XXI ст. є розвиток електронного урядування та цифрової демократії. В Україні важливим елементом цифровізації державного управління стало впровадження електронних сервісів і платформи «Дія», що забезпечує доступ громадян до адміністративних послуг у цифровому форматі. Це свідчить про поступову модернізацію механізму державного управління та формування елементів цифрової держави, у якій інформаційні технології стають важливим інструментом взаємодії держави і громадян.

Цікавим прикладом впливу форми держави на ефективність функціонування влади стала реакція різних держав на глобальні кризові явища XXI ст., зокрема пандемію COVID-19 та сучасні безпекові виклики. Саме в цей період стало очевидним, що ефективність державного управління значною мірою залежить не лише від формально закріпленої моделі влади, а й від здатності державних інститутів швидко адаптуватися до надзвичайних обставин. Держави з розвинутими демократичними інститутами, цифровими механізмами управління та високим рівнем довіри громадян до влади продемонстрували вищий рівень стійкості й ефективності публічного управління. Для України особливого значення набув досвід функціонування державного механізму в умовах воєнного стану, який засвідчив важливість поєднання сильної державної влади із збереженням демократичних процедур та конституційних засад державності.

Суттєвий вплив на розвиток форми держави в сучасних умовах мають глобалізаційні та інтеграційні процеси. У межах Європейського Союзу відбувається поступове формування наднаціональних механізмів управління, що впливають на традиційне розуміння державного суверенітету. Для України європейська інтеграція виступає важливим напрямом модернізації державних інститутів, удосконалення законодавства та зміцнення демократичних механізмів функціонування державної влади.

Отже, форма держави є складним і динамічним політико-правовим явищем, що постійно змінюється під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. Сучасний розвиток України демонструє поєднання процесів демократизації, децентралізації, цифровізації та європейської інтеграції, які визначають подальшу трансформацію державної влади та вдосконалення механізмів її функціонування.

Список використаних джерел

1. Загальна теорія права : підруч. / М. І. Козюбра, С. П. Погребняк, О. В. Цельсв, Ю. І. Матвєєва / За заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
2. Теорія держави та права : навч. посіб. / В. П. Власенко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарева. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. Харків : Право, 2019. 520 с.
4. Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підруч. Вид. 6-те, допов. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

Мастеренко Денис Дмитрович,

здобувач вищої освіти
навчально-наукового експертно-
криміналістичного інституту
Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

професор кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
історичних наук, доцент

Дорошук Ніна Олександрівна

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ

Воєнний стан є особливим правовим режимом, який запроваджується у державі в умовах збройної агресії, загрози нападу або небезпеки державній незалежності та територіальній цілісності країни [1, ст. 1]. Для України це питання набуло особливої актуальності після початку російської агресії у 2014 році та повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році. Саме тому дослідження історії становлення інституту воєнного

стану та його правових підстав має важливе значення для розуміння сучасного механізму забезпечення національної безпеки держави.

Історично інститут надзвичайних правових режимів бере свій початок ще з античних держав. У Стародавньому Римі в умовах воєнної небезпеки або внутрішніх заворушень сенат надавав диктатору надзвичайні повноваження для захисту держави. У подальшому в європейських країнах почали формуватися правові механізми, які дозволяли державній владі діяти швидше та ефективніше під час війни. У XIX – XX століттях більшість держав Європи вже мали законодавчо визначені процедури введення надзвичайного чи воєнного стану [2].

В Україні елементи воєнного стану існували ще в період перебування у складі Російської імперії. У XIX столітті царська влада застосовувала так звані режими «посиленої охорони» та «надзвичайної охорони» [3, с. 333]. Вони передбачали посилення контролю з боку військової адміністрації, обмеження діяльності громадських організацій та друкованих видань, а також можливість застосування військових судів.

У 1917–1921 роках українські уряди також змушені були застосовувати особливі правові режими для захисту державності. В умовах постійних бойових дій та політичної нестабільності керівництво Української Народної Республіки приймало акти, які посилювали роль військової влади та передбачали спеціальні заходи безпеки.

За радянських часів правове регулювання воєнного стану здійснювалося централізовано союзною владою. Конституція СРСР передбачала можливість введення воєнного стану в окремих місцевостях або на всій території держави у випадку війни чи загрози нападу. Проте на практиці цей інститут часто використовувався як інструмент політичного контролю та придушення опозиційних настроїв.

Після проголошення незалежності України у 1991 році виникла необхідність створення власної системи правового регулювання надзвичайних режимів. Важливим кроком стало ухвалення Конституції України 1996 року, яка закріпила основні засади введення воєнного стану. Відповідно до статті 106 Конституції України Президент України має право вводити воєнний стан у разі загрози нападу, небезпеки державній

незалежності або територіальній цілісності держави з подальшим затвердженням Верховною Радою України [4].

Подальший розвиток законодавства відбувся із прийняттям у 2015 р. Закону України «Про правовий режим воєнного стану». У законі визначено порядок введення воєнного стану, повноваження органів державної влади, військового командування та органів місцевого самоврядування. Крім того, закон встановлює перелік заходів, які можуть застосовуватися в умовах воєнного стану, зокрема комендантську годину, трудову повинність, перевірку документів та обмеження свободи пересування [1].

Особливе значення для розвитку інституту воєнного стану мали події 2014 року, коли Російська Федерація розпочала агресію проти України та окупацію частини українських територій. Саме тоді постала необхідність удосконалення механізмів національної безпеки та приведення законодавства у відповідність до реальних загроз [5, с. 144].

Уперше в сучасній історії України воєнний стан було запроваджено у листопаді 2018 року після нападу Російської Федерації на українські військові кораблі в районі Керченської протоки. Воєнний стан діяв протягом 30 діб у десяти областях України, що межували з Росією та Придністров'ям. Цей випадок став важливим етапом практичного застосування законодавства про воєнний стан.

24 лютого 2022 року після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації Президент України підписав Указ «Про введення воєнного стану в Україні» [6]. У той же день Верховна Рада України затвердила цей указ [7]. Воєнний стан був запроваджений на всій території держави та неодноразово продовжувався у зв'язку з триваючою збройною агресією.

В умовах воєнного стану держава отримала можливість оперативно координувати діяльність військових адміністрацій, Збройних Сил України та інших органів сектору безпеки і оборони. Було введено загальну мобілізацію, посилено контроль за стратегічними об'єктами, встановлено особливий режим в'їзду та виїзду в окремих регіонах.

Водночас навіть у період воєнного стану Конституція України гарантує захист основоположних прав людини. Не можуть бути обмежені право на життя, право на повагу до людської гідності, право на громадянство, право на судовий захист та низка інших

конституційних прав. Це підтверджує прагнення України залишатися демократичною та правовою державою навіть в умовах війни.

Отже, інститут воєнного стану має тривалу історію становлення та розвитку. Його сучасне правове регулювання базується на Конституції України, міжнародних принципах права та спеціальному законодавстві. Воєнний стан став важливим елементом механізму захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки України.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

2. Науковий твір «Мультимедійний навчальний посібник» Історія держави та права зарубіжних країн № 73374 / О. І. Анатольєва, Н. О. Дорошук, Ю. А. Миронець. 2017. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/idpzk/media/mult_2_2.pdf

3. Історія держави і права України. Підручник. У 2-х т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Том.1. Київ: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. 656 с. URL: https://sites.znu.edu.ua/ua_statehood_history/sereda/Microsoft_Word_-_storVya_derzhavi_V_prava_ukra_ni__za_red__v_ya__tatsVya__t__l_.pdf

4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

5. Кульчицький С., Міщенко М. Україна на порозі об'єднаної Європи. Київ : Центр Разумкова, 2018. 236 с. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=gJtn7eEAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=gJtn7eEAAAAJ:PVgj2kMGcgYC

6. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>

7. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20>

Матійчук Станіслав Сергійович,
здобувач вищої освіти навчально-
наукового інституту поліцейської
діяльності Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
старший викладач кафедри теорії,
історії та філософії права
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук
Іванчук Наталія Віталіївна

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: ВІД СМЕРТНОЇ КАРИ ДО ГУМАНІЗАЦІЇ ПОКАРАНЬ

Протягом століть кримінальне право було не просто інструментом порядку, а дзеркалом, у якому відбивалося обличчя епохи. Те, що колись вважалося справедливою відплатою, сьогодні сприймається як дикість. Шлях, який пройшло людство – від публічних страт до програм ресоціалізації – це історія того, як держава вчилася бачити в правопорушникові людину, а не лише об'єкт для покарання.

На світанку державності закон говорив мовою сили. Давнє право трималося на залякуванні: закони Хаммурапі з їхнім принципом таліону («око за око», «зуб за зуб») не залишали місця для компромісів. Мета була простою – продемонструвати невідворотність фізичної розплати. Певний зсув стався в Стародавньому Римі. Хоча санкції залишалися нещадними, такими як вигнання та каторжні роботи, римляни першими почали впорядковувати хаос жорстокості в чітку юридичну систему, яка пізніше стала фундаментом для всієї Європи.

Середньовіччя стало періодом, коли правосуддя остаточно остаточно злилося з релігійним фанатизмом. Завдяки інквізиції тортури перетворилися на легітимний метод слідства. Тоді не йшлося про виправлення душі – держава та церква прагнули зламати волю через публічні страти, перетворюючи покарання на криваве видовище для натовпу. Гідність особистості була поняттям невідомим, а право на захист – ілюзорним.

Справжній злам стався у XVIII столітті, коли мислителі епохи Просвітництва поставили під сумнів право держави на безглузду

жорстокість. Праця Чезаре Беккарія «Про злочини і покарання» стала справжнім маніфестом гуманізму. Він першим аргументовано довів: ефективність правосуддя не в силі болю, а в неминучості покарання. Саме тоді виникла ідея, що мета закону – не помста, а превенція та захист суспільства

У XIX-XX століттях вектор остаточно змістився в бік ресоціалізації. Тюрми перестали бути місцями очікування смерті й перетворилися на установи, де людина має отримати шанс на повернення до нормального життя. Після жахів Другої світової війни міжнародна спільнота остаточно закріпила: право на життя є недоторканим. Як наслідок – відмова більшості демократій від смертної кари, яка сьогодні вважається пережитком варварства.

Для України цей шлях був непростим, адже довелося витравлювати спадок радянської репресивної машини. Відмова від смертної кари у 2000 році стала нашою символічною «точкою неповернення» до тоталітарного минулого. Сьогодні ми будуємо систему, де акцент зміщується на пробацію та альтернативні види покарань, що дозволяють людині виправитися, не втрачаючи зв'язку із соціумом.

Список використаних джерел

1. Беккарія Ч. Про злочини і покарання. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=4149>
2. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / за ред. В. Д. Гончаренка. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/437-storya-derjavi-prava-zarubjnih-kran-.html>
3. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. Вячеслав Тацій, Володимир Борисов, Володимир Тютюгін. URL: https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/831/1_Kryriminalne_pravo_Ukrainy_Zagalna_chastyna.pdf.
4. Організація Об'єднаних Націй. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
5. Закон України «Про пробацію» від 05.02.2015 р. № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>.

Наливайко Ганна Павлівна,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового експертно-
криміналістичного інституту
Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
завідувач кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент
Кривицький Юрій Віталійович

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ЧИННИК СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В умовах дії правового режиму воєнного стану волонтерська діяльність в Україні перетворилася з окремих проявів благодійності на масштабну систему громадської участі, що безпосередньо впливає на функціонування державних інститутів, соціальну політику, обороноздатність держави та міжнародну підтримку України [3]. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України продемонструвала високий рівень самоорганізації українського суспільства, здатність громадян оперативно мобілізувати ресурси та забезпечувати підтримку як Збройних Сил України, так і цивільного населення.

Конституція України визначає Україну як демократичну, соціальну та правову державу, у якій людина, її життя, честь, гідність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1]. За таких умов волонтерська діяльність стає однією з форм реалізації принципу народовладдя та проявом активної участі громадян у забезпеченні національної стійкості держави.

Держава як центральний інститут політичної системи суспільства має універсальну компетенцію, суверенітет, апарат управління та механізми легітимного примусу [2]. Водночас в умовах воєнного стану особливого значення набуває взаємодія держави та громадянського суспільства. Волонтерство не підміняє діяльність державних органів, а виступає важливим елементом суспільної самоорганізації, який підсилює спроможність держави реагувати на безпекові, гуманітарні та соціальні виклики.

Конституційні принципи верховенства права, законності, поділу влади та народовладдя в умовах війни виконують стабілізуючу функцію та забезпечують недопущення свавільного обмеження прав людини [1]. Верховенство права вимагає, щоб будь-які обмеження прав і свобод людини були пропорційними та тимчасовими [7], а принцип законності зобов'язує органи державної влади діяти виключно в межах своїх повноважень. У таких умовах волонтерська діяльність також повинна здійснюватися у правових межах, із дотриманням вимог законодавства, прозорості та публічності відповідальності.

Особливої актуальності волонтерський рух набув після 24 лютого 2022 р., коли громадяни України масово долучилися до підтримки військових, внутрішньо переміщених осіб, медичних закладів та постраждалого населення. У перші місяці повномасштабного вторгнення саме волонтерські організації та ініціативні групи забезпечували оперативне постачання бронежилетів, автомобілів, засобів зв'язку, дронів, медикаментів і гуманітарної допомоги для потреб оборони держави. За оцінками соціологічних досліджень, рівень довіри українців до волонтерських організацій у 2022–2024 рр. залишався одним із найвищих серед суспільних інститутів.

Функції держави традиційно поділяються на внутрішні та зовнішні [2]. Однак у період воєнного стану межа між ними значною мірою стирається, оскільки забезпечення оборони держави нерозривно пов'язане із соціальною підтримкою населення, гуманітарною безпекою та підтриманням правопорядку [5]. Волонтерська діяльність у цьому контексті підсилює соціальну, гуманітарну та оборонну функції держави.

Важливу роль у забезпеченні ефективності волонтерської діяльності відіграють органи державної влади та місцевого самоврядування. Верховна Рада України формує законодавчу основу функціонування волонтерської діяльності [9], Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію державної політики у відповідній сфері [8], а органи місцевого самоврядування координують діяльність волонтерських центрів на місцевому рівні.

Показовим прикладом ефективної взаємодії держави та громадянського суспільства стала діяльність волонтерських центрів у прифронтових регіонах України. У Харківській, Миколаївській, Херсонській та Донецькій областях волонтери брали активну участь в евакуації населення, доставленні гуманітарної допомоги, забезпеченні населення питною водою та відновленні критичної

інфраструктури після деокупації територій. У багатьох випадках саме координація між місцевими органами влади, правоохоронними органами та волонтерами дозволяла оперативно реагувати на гуманітарні кризи та забезпечувати підтримання суспільної стабільності.

Водночас волонтерська діяльність потребує належного правового регулювання та контролю. Окремі випадки зловживань, пов'язаних із незаконним використанням благодійних зборів або гуманітарної допомоги, свідчать про необхідність підвищення рівня прозорості та підзвітності у цій сфері. Саме тому ефективна взаємодія держави та громадянського суспільства повинна ґрунтуватися на принципах законності, добросовісності та взаємної відповідальності. Судова влада та міжнародні стандарти захисту прав людини навіть в умовах воєнного стану залишаються важливими гарантіями функціонування правової держави [10]. Практика Європейського суду з прав людини та положення Загальної декларації прав людини визначають необхідність дотримання балансу між потребами національної безпеки та забезпеченням прав і свобод людини [11].

Отже, волонтерська діяльність в умовах воєнного стану є важливою формою громадської участі та одним із чинників стійкості української держави. Її ефективність значною мірою залежить від належного функціонування державних інститутів, дотримання конституційних принципів, законності та прав людини. Оптимальною моделлю взаємодії є партнерство держави та громадянського суспільства, за якого держава забезпечує правову та організаційну основу, а громадяни реалізують свою активність у легітимний, відповідальний і суспільно корисний спосіб.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Скаун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2011. 656 с.
3. Кресіна І. О. Політична система України: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. 320 с.
4. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

5. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

6. Політичні інститути сучасної держави : навч. посіб. / За ред. О. Рафальського. Київ : Парламентське вид-во, 2011. 416 с.

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листоп. 2004 р. № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>

8. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 р. № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>

9. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>

10. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

11. Кривицький Ю. В. Філософія правової реформи: світоглядно-методологічний вимір. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 2 (22). С. 11–21. DOI: 10.33270/02212202.11.

Намчук Анна Олегівна,

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

старший викладач кафедри теорії, історії та філософії права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Іванчук Наталія Віталіївна

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Введення воєнного стану в Україні Указом Президента України від 24 лютого 2022 року принципово змінило умови функціонування системи захисту прав людини. На Національну поліцію України як центральний орган виконавчої влади у сфері

забезпечення публічної безпеки та порядку було покладено додаткові завдання, водночас її ключова конституційна функція – охорона прав і свобод людини – зберегла пріоритетне значення [1]. Згідно зі статтею 3 Закону України «Про національну безпеку України», національна безпека є станом захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів від реальних і потенційних загроз, що дає змогу визначити роль поліції як одного з ключових суб'єктів сектору безпеки і оборони в умовах гібридної агресії [4].

Правовий статус Національної поліції в умовах воєнного стану визначається сукупністю нормативно-правових актів. Базовим є Закон України «Про Національну поліцію», стаття 2 якого визначає завданнями поліції надання поліцейських послуг у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності [2]. Своєю чергою, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року встановлює особливий правовий режим, у межах якого можуть запроваджуватися тимчасові обмеження окремих конституційних прав, передбачених статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України [3]. Поліція реалізує ці обмеження виключно в межах закону, із дотриманням принципу пропорційності.

Згідно з частиною другою статті 64 Конституції України, навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені низкою конституційних статей, зокрема право на життя, на повагу до гідності, а також гарантії судового захисту [1]. Це означає, що діяльність поліції підпорядкована не лише завданням оборони, а й суворим конституційним стандартам захисту невідчужуваних прав людини. У філософсько-правовому вимірі цей дуалізм відображає сучасну людиноцентричну концепцію безпеки, у якій людина є не об'єктом, а первинним носієм права і ціллю діяльності держави [5].

Серед практичних завдань Національної поліції в умовах воєнного стану слід виділити: забезпечення публічного порядку та безпеки під час повітряної тривоги і ракетних обстрілів; евакуацію цивільного населення з районів бойових дій; виявлення та документування воєнних злочинів і злочинів проти людяності; розшук безвісно зниклих осіб і депортованих дітей; протидію мародерству, диверсійно-розвідувальній та колабораційній діяльності [2; 6]. Кожне з цих завдань реалізується з обов'язковим

дотриманням процесуальних гарантій прав осіб, які потрапляють у сферу поліцейського впливу.

Особливо чутливим аспектом діяльності поліції є робота на блокпостах та у зоні відповідальності, де здійснюються перевірки документів, оглядові процедури та фільтраційні заходи. Тут діє принцип, закріплений у статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до якого будь-яке втручання у право на повагу до приватного життя має бути передбачене законом, переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві [7]. Європейський суд з прав людини у низці рішень щодо України підкреслив, що навіть в умовах збройного конфлікту державні органи зобов'язані забезпечувати ефективні засоби правового захисту та документувати кожен випадок обмеження прав [8].

Окремим напрямом є робота поліції з внутрішньо переміщеними особами та іншими вразливими категоріями населення. Підрозділи ювенальної превенції, дільничні офіцери поліції та підрозділи протидії домашньому насильству фіксують значне зростання навантаження, оскільки збройний конфлікт продукує додаткові ризики для жінок, дітей, осіб похилого віку та осіб з інвалідністю [9]. Поліція забезпечує реалізацію Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» у частині запобігання правопорушенням та захисту особистої безпеки таких осіб [10].

Принципово важливою функцією Національної поліції в умовах гібридної агресії є фіксація воєнних злочинів. У межах кримінального провадження, передбаченого Кримінальним процесуальним кодексом України, поліція у взаємодії з органами прокуратури здійснює огляд місць подій після ракетних і безпілотних ударів, документує постраждалих, збирає речові докази для подальшої передачі національним судам та Міжнародному кримінальному суду [11]. Така діяльність є складовою національної безпеки в широкому розумінні – як забезпечення майбутнього притягнення винних до відповідальності та відновлення справедливості.

Серед основних викликів, з якими стикається поліція, – ризик надмірного обмеження прав під тиском оперативних обставин, недостатність ресурсів для документування кожного інциденту, психологічне навантаження на персонал, а також інформаційні операції противника, спрямовані на дискредитацію правоохоронних органів. Подолання цих викликів потребує

системного підходу: чітких відомчих інструкцій щодо меж дискреційних повноважень, регулярного навчання за стандартами міжнародного гуманітарного права та практики Європейського суду з прав людини [12], ефективного парламентського і громадського контролю, а також тісної взаємодії з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини [13].

Таким чином, роль Національної поліції у забезпеченні прав людини під час воєнного стану є двоєдиною: з одного боку, вона є інструментом реалізації обмежень, передбачених особливим правовим режимом, з іншого – виступає гарантом непорушності тих прав, які не можуть бути обмежені за жодних обставин. Філософсько-правовий вимір цієї ролі полягає у постійному балансуванні між безпекою та свободою, де першість надається людській гідності як підставі усього конституційного ладу [4; 5]. Ефективність діяльності поліції у цій сфері є одним із ключових показників зрілості правової держави в умовах гібридної агресії проти України.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.
4. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.
5. Тихомиров Д. О. Теоретико-правові засади державної політики у сфері безпеки : монографія. Київ : Маслаков Р. О., 2020. 344 с.
6. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

Новіков Андрій Сергійович,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового експертно-
криміналістичного інституту
Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
завідувач кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент
Кривицький Юрій Віталійович

ПОДОЛАННЯ ПРАВОВИХ КОЛІЗІЙ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Сучасний розвиток правової системи України супроводжується активним оновленням законодавства, що є закономірною реакцією держави на суспільні трансформації, євроінтеграційні процеси, цифровізацію публічного управління та виклики воєнного часу. Водночас динамічність нормотворчої діяльності нерідко призводить до виникнення суперечностей між нормативно-правовими актами, що ускладнює правозастосування та негативно впливає на ефективність правового регулювання. У зв'язку з цим проблема правових колізій залишається однією з актуальних проблем сучасної юридичної науки та практики.

У загальнотеоретичному розумінні правова колізія являє собою суперечність між нормативними приписами, які регулюють одні й ті самі суспільні відносини, але встановлюють різні правила поведінки чи передбачають відмінні юридичні наслідки. Причинами виникнення колізій можуть бути недоліки нормотворчої діяльності, відсутність належної координації між суб'єктами правотворчості, надмірна кількість нормативно-правових актів, а також несвоєчасне приведення чинного законодавства у відповідність до нових суспільних потреб [2, с. 418–420].

Особливого значення проблема колізій набуває в умовах реформування законодавства України. Велика кількість нормативно-правових актів, прийнятих у різні періоди та різними суб'єктами правотворчості, об'єктивно підвищує ризик виникнення неузгодженостей. Наслідком цього можуть бути труднощі у діяльності органів державної влади, неоднакове застосування

правових норм, зниження рівня правової визначеності та довіри громадян до права. Як справедливо зазначається в юридичній літературі, колізійність є одним із проявів складності та динамічності правової системи, а тому потребує постійної уваги як з боку законодавця, так і правозастосовних органів [3, с. 232–235].

В юридичній науці традиційно виділяють темпоральні, ієрархічні та змістовні колізії. Для їх подолання застосовуються загальновизнані колізійні правила. Зокрема, відповідно до принципу «*lex superior derogat inferiori*» пріоритет має нормативно-правовий акт вищої юридичної сили; правило «*lex posterior derogat priori*» передбачає перевагу пізніше прийнятого акта над попереднім; принцип «*lex specialis derogat generali*» закріплює пріоритет спеціальної норми над загальною. Саме ці підходи забезпечують підтримання внутрішньої узгодженості законодавства та належне функціонування механізму правового регулювання [4].

Важливу роль у подоланні колізій відіграють судові органи. Особливе значення має діяльність Конституційного Суду України щодо забезпечення верховенства Конституції України та усунення нормативних суперечностей. Водночас Верховний Суд сприяє формуванню єдиної правозастосовної практики шляхом вироблення правових позицій, які орієнтують суди на однакове застосування законодавства. У цьому контексті принцип верховенства права та положення Конституції України виступають фундаментальною основою вирішення правових колізій [1].

Ефективним засобом запобігання колізійності є також систематизація законодавства, проведення правової та антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів, удосконалення законодавчої техніки та підвищення якості нормотворчої діяльності загалом. Не менш важливим є забезпечення своєчасного оновлення законодавства та усунення застарілих нормативних положень, що втратили актуальність. В умовах євроінтеграційних процесів особливої ваги набуває гармонізація національного законодавства та забезпечення його внутрішньої узгодженості [5].

Отже, правові колізії є об'єктивним наслідком розвитку законодавства та ускладнення суспільних відносин. Їх наявність негативно впливає на стабільність правового регулювання, ефективність діяльності органів державної влади та рівень правової визначеності. Подолання колізій здійснюється шляхом застосування загальновизнаних колізійних принципів, а також через удосконалення нормотворчої діяльності, систематизацію

законодавства та забезпечення єдності судової практики. Реалізація цих заходів сприятиме зміцненню принципу верховенства права, підвищенню ефективності функціонування правової системи України та утвердженню засад правової держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text>
2. Загальна теорія права : підруч. / М. І. Козюбра, С. П. Погребняк, О. В. Цельєв, Ю. І. Матвєєва / За заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Львів : Край, 2007. 256 с.
4. Берназюк Я. О. Основні підходи до вирішення колізій у законодавстві: теоретико-правове дослідження. *Constitutionalist*. 2022. URL: <https://constitutionalist.com.ua>
5. Скаун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. 4-те вид., доповн. і перероб. Київ : Алерта, 2021. 528 с.

Олійник Сергій Андрійович,

здобувач вищої освіти
навчально-наукового експертно-
криміналістичного інституту
Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

професор кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
історичних наук, доцент

Дорошук Ніна Олександрівна

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ: УРОКИ ІСТОРІЇ

Сучасний етап розвитку держави нерозривно пов'язаний зі стрімким поширенням інформаційних технологій, які, з одного боку, відкривають нові можливості для комунікації, а з іншого – породжують нові виклики для національної безпеки. Інформаційна війна стала невід'ємною складовою гібридних конфліктів і здатна завдавати шкоди, співмірної з наслідками збройної агресії. За визначенням, інформаційна війна – це протиборство у свідомості людей, спрямоване на дезорганізацію системи державного

управління, підрив морального духу нації, руйнування історичної пам'яті та деформацію правосвідомості громадян [1, с. 28]. В історико-правовому контексті інформаційні загрози супроводжували людство з давніх часів, однак лише в новітню добу вони набули системного характеру й стали предметом спеціального правового регулювання. Уроки історії свідчать, що держава, яка нехтує захистом власного інформаційного простору, неминуче втрачає здатність ефективно реалізовувати суверенітет та забезпечувати правопорядок.

Історичні витоки інформаційного протистояння сягають античності, коли чутки, символічні жести та офіційні едикти використовувалися для легітимації влади та деморалізації ворога. У Римській імперії пропагандистські написи на монетах, архітектурні споруди та листування посадовців слугували знаряддям формування потрібного образу держави. У середньовіччі церква застосовувала контроль над текстами та проповідями для зміцнення власного авторитету, а з винайденням друкарського верстата виникла потреба в державній цензурі. Так, англійська Зоряна палата в XVI – XVII ст. переслідувала авторів політичних памфлетів, що свідчить про усвідомлення руйнівної сили друкованого слова. Уже в ті часи право виступало інструментом протидії інформаційним атакам: відповідні норми містилися в королівських указах, а пізніше – в конституційних актах [2].

Перша та Друга світові війни ознаменували перетворення інформаційної боротьби на масову зброю. Держави створювали спеціалізовані міністерства пропаганди, активно використовували кінематограф, радіо, листівки. Наприклад, у роки Першої світової війни в США був ухвалений Закон про шпигунство 1917 року, який обмежував поширення антиурядових матеріалів. Нацистська Німеччина піднесла пропаганду до рангу державної політики, маніпулюючи масовою свідомістю через міністерство Й. Геббельса [3, с. 58 – 60]. Історичним правовим уроком стало засудження нацистських пропагандистів після Другої світової війни: Нюрнберзький трибунал визнав поширення пропаганди, що розпалює ненависть, злочином проти людяності. Цей прецедент заклав основи міжнародно-правової заборони воєнної пропаганди, згодом закріпленої в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, де прямо вказується, що будь-яка пропаганда війни має бути заборонена законом [4, ст. 20].

У період «холодної війни» інформаційне протистояння між СРСР та Заходом досягло безпрецедентного розмаху. Радянський Союз використовував дезінформацію, підтримував «корисні»

закордонні видання та глушив іноземні радіостанції, водночас створюючи потужну систему власної пропаганди. У відповідь західні країни розвивали іномовлення (радіо «Голос Америки», «Свобода») [3, с. 69–72]. З правової точки зору цей досвід продемонстрував необхідність балансу між свободою інформації та захистом національної безпеки: надмірна цензура призводила до міжнародної ізоляції та внутрішньої стагнації, тоді як повна відкритість робила державу вразливою перед інформаційними диверсіями. Саме тому в Гельсінському заключному акті 1975 року поруч із принципом невтручання у внутрішні справи було закріплено зобов'язання сприяти вільному обміну інформацією – компроміс, що й досі визначає вектори міжнародного інформаційного права [5, с. 343].

Найболючішим уроком для України стала російська гібридна агресія, в якій інформаційна складова відіграє центральну роль. Ще задовго до 2014 року через медійні канали нав'язувалася концепція «руського міра», заперечувалося існування української нації, героїзувалися радянські каральні органи. Під час тимчасової окупації Криму та бойових дій на Донбасі інформаційна війна набула відкритих форм: поширення фейкових новин, кібератаки на державні реєстри, маніпулювання історичними фактами (Голодомор, роль УПА). Законодавче реагування України пройшло кілька етапів. Спочатку були внесені точкові зміни до Кримінального кодексу щодо відповідальності за посягання на територіальну цілісність, згодом ухвалено Доктрину інформаційної безпеки (2017 р.) та Стратегію інформаційної безпеки (2021 р.), які визначили інформаційну сферу частиною національної безпеки [3, с. 145]. Важливим правовим інструментом стала заборона трансляції російських пропагандистських каналів та введення санкцій проти відповідних юридичних осіб. Крім того, Закон України «Про національну безпеку України» 2018 року включив інформаційну безпеку до фундаментальних національних інтересів, що підлягають правовому захисту [6]. Цей підхід узгоджується зі статтею 17 Конституції України, яка покладає на державу обов'язок захищати суверенітет і територіальну цілісність, що неможливо без забезпечення інформаційного суверенітету.

Історичні приклади виявляють стійку закономірність: інформаційна війна завжди спрямована насамперед на свідомість та ідентичність народу. Тому правова відповідь не повинна обмежуватися лише заборонними нормами. Уроки державно-правового розвитку свідчать про необхідність формування високого

рівня правосвідомості громадян, критичного мислення та поваги до власної історії. Саме правосвідомість як сукупність знань, оцінок та переконань щодо права й держави стає своєрідним щепленням проти деструктивної пропаганди [7, с. 289]. Держава зобов'язана створювати нормативно-правову базу для прозорості медіавласності, підтримки національного культурного продукту, викладання об'єктивної історії, а також для ефективного судового захисту від поширення недостовірної інформації. Водночас будь-яке обмеження свободи слова має відповідати принципу пропорційності та здійснюватися виключно на підставі закону, як того вимагає практика Європейського суду з прав людини.

Отже, інформаційна війна розглядається як одна з найсерйозніших загроз національній безпеці, що має глибокі історичні корені. Вивчення історії держави і права дозволяє виокремити два фундаментальні уроки: по-перше, необхідність своєчасного створення розгалуженої системи правового захисту інформаційного простору, що включає міжнародно-правові, конституційні, адміністративні та кримінально-правові механізми; по-друге, важливість формування у громадян стійкої національної правосвідомості, без якої будь-які юридичні приписи залишаються неефективними. Лише поєднання цих чинників здатне забезпечити надійний захист суверенітету та демократичних цінностей в умовах перманентного інформаційного протистояння.

Список використаних джерел

1. Алещенко В. Психологічні аспекти інформаційної війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2022. № 2 (50). С. 27–31. DOI: 10.17721/1728-2217.2022.50.27-31.

2. Валюшко І. О. Еволюція інформаційних війн: історія і сучасність. *Історико-політичні студії*. 2015. № 2. С. 127–134. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ipc_2015_2_15

3. Гамова І. В. Інформаційні війни : підручник. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. 184 с.

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_043

5. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. 392 с.

6. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 31, ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19>

7. Базаєв О. Д. Буття суспільної правосвідомості в інформаційному просторі України: сучасні світоглядно-ціннісні загрози. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 92. Ч. 5. С. 286–292.

Пендюра Софія Максимівна,
здобувач вищої освіти інституту
заочного та дистанційного навчання
Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри теорії, історії
та філософії права навчально-
наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
історичних наук, доцент
Пилипенко Вікторія Вікторівна

АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується безпрецедентним зростанням ролі інформації та цифрових технологій у всіх сферах життєдіяльності держави. Інформаційний простір поступово трансформувався із середовища комунікації та обміну даними на самостійний об'єкт геополітичного протистояння. Особливої актуальності зазначена проблема набула для України в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації, коли інформаційні операції, кібератаки, кампанії з дезінформації та психологічного впливу стали невід'ємною складовою воєнних дій. За таких умов забезпечення інформаційної безпеки виступає не лише складовою національної безпеки, а й передумовою збереження державного суверенітету та демократичного розвитку держави.

Мета дослідження полягає в аналізі сучасних загроз інформаційній безпеці України, визначенні особливостей їх прояву в умовах гібридної війни та обґрунтуванні пріоритетних напрямів

удосконалення державної політики у сфері захисту національного інформаційного простору.

Наукове осмислення проблем інформаційної безпеки набуває особливого значення в умовах розвитку інформаційного суспільства. На думку Г. М. Сащук, сучасна гібридна війна поєднує традиційні форми збройного протистояння із системним інформаційно-психологічним впливом на населення, використовуючи як державних, так і недержавних акторів для досягнення політичних цілей [1, с. 90]. З такою позицією варто погодитися, оскільки сучасні конфлікти дедалі частіше характеризуються домінуванням інформаційних технологій над традиційними засобами впливу.

Водночас видається дискусійним твердження окремих дослідників про те, що головною загрозою інформаційній безпеці України залишається виключно зовнішня інформаційна агресія. Безумовно, зовнішній чинник є визначальним в умовах війни, проте не менш небезпечними залишаються внутрішні ризики, пов'язані з низьким рівнем медіаграмотності населення, недостатнім розвитком культури кібербезпеки, поширенням маніпулятивного контенту та недосконалістю механізмів стратегічних комунікацій.

Досліджуючи правові аспекти забезпечення інформаційної безпеки, С. В. Легомінова, Ю. В. Щавінський, Т. М. Мужанова та інші слушно зазначають, що сучасна система правового регулювання потребує постійного вдосконалення з огляду на динамічний розвиток цифрових технологій та появу нових форм інформаційних загроз [2, с. 107]. Дійсно, нормативно-правова база України останніми роками суттєво модернізується, однак швидкість розвитку цифрового середовища нерідко випереджає темпи правового регулювання.

Особливої актуальності набувають питання кібербезпеки як складової інформаційної безпеки держави. Як зазначають І. Р. Боднар та Д. М. Дубравська, розвиток інформаційних технологій створює не лише нові можливості для суспільства, а й формує принципово нові ризики для функціонування державних інституцій, критичної інфраструктури та систем державного управління [3, с. 88]. Погоджуючись із даною позицією, слід відзначити, що в умовах війни кіберпростір фактично перетворився на окремий театр бойових дій, де об'єктами атак стають енергетичний сектор, фінансова система, державні реєстри та інформаційні ресурси органів влади.

Разом із тим сучасні виклики інформаційній безпеці не обмежуються лише кіберзагрозами. Останніми роками суттєвої уваги потребує проблема використання технологій штучного інтелекту для створення маніпулятивного контенту. Генеративні моделі здатні продукувати тексти, аудіо- та відеоматеріали, які практично неможливо відрізнити від реальних повідомлень. Науковці наголошують, що технології штучного інтелекту можуть використовуватися як для посилення кіберзахисту, так і для автоматизації кібератак, фішингових кампаній та інформаційно-психологічних операцій, що істотно розширює спектр сучасних загроз інформаційній безпеці [4, с. 24]. Отже, традиційне розуміння інформаційної безпеки сьогодні потребує переосмислення з урахуванням нових технологічних реалій.

Значну увагу в сучасних дослідженнях приділено проблемам інформаційно-психологічної безпеки. Так, В. С. Канарський розглядає інформаційно-психологічну безпеку як важливий напрям державної політики, спрямований на забезпечення стійкості суспільної свідомості до деструктивних інформаційних впливів [5, с. 218]. Такий підхід заслуговує на підтримку, оскільки головним об'єктом сучасних інформаційних операцій дедалі частіше стає не інформаційна інфраструктура, а свідомість людини.

У цьому контексті особливого значення набуває розвиток медіаграмотності населення. Н. М. Заріцька справедливо наголошує, що здатність громадян критично сприймати інформацію та виявляти маніпулятивні повідомлення є важливим чинником забезпечення інформаційно-психологічної безпеки держави [6, с. 152]. Проте, на нашу думку, медіаграмотність повинна розглядатися не лише як елемент освітньої політики, а й як складова загальної системи національної безпеки.

Сучасні реалії свідчать про те, що ефективне забезпечення інформаційної безпеки неможливе виключно шляхом удосконалення законодавства або розвитку технічних засобів захисту. Необхідним є комплексний підхід, який передбачає поєднання правових, організаційних, технологічних та освітніх механізмів. Водночас пріоритетного значення набуває формування інформаційної стійкості суспільства як здатності протистояти дезінформації, маніпулятивним впливам та інформаційним атакам.

Таким чином, сучасні загрози інформаційній безпеці України характеризуються комплексним та багатовимірним характером.

Поряд із традиційними інформаційно-психологічними операціями та кібератаками суттєвий вплив на безпекове середовище справляють технології штучного інтелекту, цифрові платформи та нові механізми поширення дезінформації. Забезпечення інформаційної безпеки держави потребує удосконалення нормативно-правового регулювання, розвитку національної системи кібербезпеки, підвищення рівня медіаграмотності населення та формування ефективної системи стратегічних комунікацій. Саме комплексна реалізація зазначених заходів сприятиме зміцненню інформаційного суверенітету України та підвищенню стійкості держави до сучасних інформаційних викликів.

Список використаних джерел

1. Сашук Г. М. Безпекові імперативи українського інформаційного простору в умовах гібридної війни. *Політичне життя*. 2023. № 2. С. 89–94. DOI: 10.31558/2519-2949.2023.2.11
2. Легомінова С. В., Щавінський Ю. В., Мужанова Т. М., Дзюба Т. М., Рабчун Д. І. Правові механізми забезпечення інформаційної безпеки України в умовах гібридної війни. *Телекомунікаційні та інформаційні технології*. 2023. № 1 (78). С. 101–110. DOI: 10.31673/2412-4338.2023.0101111
3. Боднар І. Р., Дубравська Д. М. Основи інформаційної безпеки України в умовах війни. *Вісник ЛТЕУ*. 2023. № 74. С. 85–91. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2023-74-11>
4. Gupta M., Akiri C., Aryal K., Parker E., Praharaj L. From ChatGPT to ThreatGPT: Impact of Generative AI in Cybersecurity and Privacy. *EEE Access*. 2023. Vol. 11. P. 1–27. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2307.00691>
5. Канарський В. С. Аналітичний огляд джерел та наукової літератури з публічного управління інформаційно-психологічною безпекою України. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Державне управління»)*. Випуск № 6(12) 2023. С. 210–224. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-6\(12\)-210-224](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-6(12)-210-224)
6. Заріцька Н. М. Медіаграмотність у контексті забезпечення інформаційно-психологічної безпеки в умовах гібридної війни: результати теоретичного аналізу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія. 2021. Вип. 4. С. 150–154. DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.4.29>

Погодічев Максим Олександрович,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового експертно-
криміналістичного інституту
Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
завідувач кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент
Кривицький Юрій Віталійович

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ

Механізм держави є однією з ключових категорій теорії держави і права, оскільки саме через нього здійснюється реалізація функцій держави, забезпечується функціонування системи публічної влади та досягаються основні цілі державного управління. Дослідження механізму держави має важливе теоретичне й практичне значення, адже ефективність діяльності держави безпосередньо залежить від узгодженості та належного функціонування всіх елементів її механізму.

У сучасній юридичній науці сформувалося декілька підходів до визначення поняття механізму держави. Найбільш поширеними є вузький і широкий підходи. Відповідно до вузького підходу механізм держави фактично отожднюється з апаратом держави, тобто системою органів державної влади [1, с. 47]. Натомість представники широкого підходу включають до механізму держави не лише державний апарат, а й державні підприємства, установи, організації та інші елементи, що забезпечують реалізацію функцій держави.

У науковій літературі також виокремлюють механістичний, діяльнісний та організаційний підходи до розуміння механізму держави. Механістичний підхід акцентує увагу на способах функціонування державних органів, діяльнісний – на процесі здійснення державної влади, а організаційний – на системі взаємопов'язаних державних інституцій [2, с. 184–187]. Водночас найбільш комплексним вважається системний підхід, який дозволяє розглядати механізм держави як цілісну систему взаємодіючих елементів [3, с. 96–101].

Центральне місце в структурі механізму держави займає державний апарат. Його основним елементом є державний орган – структурно організований елемент державного механізму, наділений владними повноваженнями та матеріально-фінансовими засобами для реалізації функцій держави. Важливо розмежовувати поняття «державний орган» і «орган державної влади». Статус органів державної влади визначається Конституцією та законами України, тоді як статус інших державних органів може регулюватися також підзаконними нормативно-правовими актами [4, с. 24–26].

Важливим елементом сучасного механізму держави виступають органи місцевого самоврядування, діяльність яких пов'язана із забезпеченням реалізації публічної влади на місцевому рівні. Особливого значення проблема взаємодії державного апарату та місцевого самоврядування набула в умовах децентралізації влади в Україні. Передача частини повноважень територіальним громадам сприяла посиленню ролі місцевого самоврядування, однак водночас актуалізувала питання чіткого розмежування компетенції між державними органами та органами місцевого самоврядування.

Окрему роль у функціонуванні механізму держави відіграють державні підприємства, установи та організації, а також недержавний сектор. У сучасних умовах дедалі більшого значення набувають механізми державно-приватного партнерства, що дозволяють поєднувати можливості держави та приватного сектору для реалізації соціальних, економічних та інфраструктурних проєктів.

Цікавим прикладом трансформації механізму держави у XXI ст. стала цифровізація державного управління. Впровадження електронного урядування, цифрових реєстрів та онлайн-сервісів істотно змінило способи взаємодії між державою і громадянами. В Україні одним із найбільш показових прикладів стала цифрова платформа «Дія», яка забезпечує доступ до адміністративних послуг у цифровому форматі. Це свідчить про те, що сучасний механізм держави поступово набуває нових організаційних форм, у яких цифрові технології стають важливим інструментом реалізації функцій держави.

Особливого значення проблема ефективності механізму держави набула в умовах воєнного стану. Сучасні безпекові виклики потребують високого рівня координації діяльності державних органів, оперативності прийняття управлінських рішень та здатності державного механізму швидко адаптуватися до кризових ситуацій. Саме ефективне функціонування механізму держави забезпечує стабільність державного управління, захист прав людини та підтримання правопорядку в умовах надзвичайних обставин.

Отже, механізм держави є складною багаторівневою системою, що забезпечує практичну реалізацію функцій держави та функціонування публічної влади. Його структура охоплює державний апарат, органи місцевого самоврядування, державні установи й організації та інші елементи, взаємодія яких спрямована на забезпечення стабільності державного управління. Сучасний розвиток механізму держави характеризується процесами цифровізації, децентралізації та вдосконалення взаємодії між державою і суспільством.

Список використаних джерел

1. Пильгун Н. В., Бурбеца В. В. Поняття «механізм держави» в сучасній юридичній думці. *Юридичний вісник*. 2017. № 2 (43). С. 46–51.
2. Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підруч. Вид. 6-те, допов. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
3. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів / В. В. Костицький та ін. / За ред. С. В. Бобровник. 2-ге вид., стереот. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
4. Сучасні інститути держави і права: актуальні питання теорії та практики : монографія / За заг. ред. Ю. Л. Бошицького. Львів : Сполом, 2015. 440 с.

Поліщук Ангеліна Миколаївна,
здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
старший викладач кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Іванчук Наталія Віталіївна

СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ У «РУСЬКІЙ ПРАВДІ»: ПРАВОВИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТИ

Руська правда – це найдавніша пам’ятка права Київської Русі, яка стала основним джерелом правового регулювання суспільних відносин у XI–XII століттях. Вона відіграла важливу роль у становленні державності, судочинства та кримінального права на українських землях. «Руська правда» виникла за правління князя

Ярослава Мудрого та його нащадків і відобразила процес переходу від звичаєвого права до писаного законодавства.

Документ складався поступово та мав декілька редакцій: коротку, розширену та скорочену. Найдавнішою частиною була «Правда Ярослава», яка містила основні норми кримінального та процесуального права. Пізніше її доповнили «Правда Ярославичів» та інші князівські статuti. Норми «Руської правди» регулювали питання власності, судового процесу, відповідальності за злочини та систему покарань.

У період Київської Русі ще не існувало сучасного поняття злочину. У «Руській правді» правопорушення називали «обидою», тобто завданням шкоди людині, її честі чи майну. Кримінальне право мало переважно приватноправовий характер, оскільки головною метою було не покарання від імені держави, а відшкодування шкоди потерпілому та примирення сторін.

Система покарань у «Руській правді» була порівняно гуманною. Основним видом покарання були грошові штрафи. Це свідчило про прагнення державної влади обмежити кровну помсту та замінити її правовими методами вирішення конфліктів. Одним із найпоширеніших покарань була віра – штраф за вбивство вільної людини, який сплачувався князю. Розмір штрафу залежав від соціального становища потерпілого. За вбивство представників князівської влади передбачалися значно більші штрафи.

Крім віри, застосовувалося головництво – грошова компенсація родичам убитого. Такий вид покарання мав на меті відшкодувати збитки сім'ї потерпілого та запобігти помсті. За менші тяжкі злочини передбачалися продажі – штрафи за крадіжку, побої, образу честі чи пошкодження майна.

Найсуворішим покаранням було «потік і розграбування», яке застосовувалося за тяжкі злочини: розбій, підпал або конокрадство. Воно передбачало вигнання злочинця з громади, конфіскацію майна та втрату правового захисту. Таке покарання мало каральний і залякувальний характер.

Важливою рисою «Руської правди» була поступова ліквідація кровної помсти. Якщо раніше родичі потерпілого могли самостійно помститися злочинцю, то з розвитком князівської влади це право обмежувалося. Держава поступово перебирала на себе функцію здійснення правосуддя та контролю за виконанням покарань.

Норми «Руської правди» відображали соціальну нерівність тогочасного суспільства. Закон по-різному захищав князів, бояр, дружинників, смердів, закупів і холопів. Покарання залежало не

лише від тяжкості злочину, а й від соціального статусу потерпілого та злочинця.

Отже, «Руська правда» стала важливим джерелом кримінального права Київської Русі та основою розвитку правової системи на українських землях. Вона закріпила систему покарань, засновану переважно на матеріальному відшкодуванні шкоди, сприяла обмеженню кровної помсти та розвитку державного судочинства. Її норми мали великий вплив на подальший розвиток права у Східній Європі та є важливим історико-правовим джерелом сьогодні.

Список використаних джерел

1. Руська правда // Пам'ятки історії українського права. – К.: Видавництво історико-правових джерел.
2. Історія держави і права України: Підручник / За ред. В. Д. Гончаренка. – К.: Право, 2019.
3. Хрестоматія з історії держави і права України / Упоряд. А. Й. Рогожин. – К.: Юрінком Інтер, 2018.
4. Скаун О. Ф. Теорія держави і права. – Харків: Консум, 2020.
5. Історія держави і права України: Навчальний посібник / За ред. В. М. Корецького. – К.: Юрінком Інтер, 2017.

Приходько Юрій Юрійович,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового експертно-
криміналістичного інституту
Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
завідувач кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент
Кривицький Юрій Віталійович

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах дії правового режиму воєнного стану, який було запроваджено 24 лютого 2022 р. внаслідок широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України, зумовило трансформацію організаційно-правових засад функціонування всієї

державної системи, що суттєво вплинуло на діяльність правоохоронних органів України зокрема.

Становлення правоохоронних органів на території України почалось з першої пам'ятки «Руської Правди» з часів Київської Русі. В якій містилися княжі грамоти, язичницькі норми, церковно-судова практика, русько-візантійські договори та ін. У нормах законодавчого збірника тісно переплітаються матеріальні та процесуальні положення, в яких також можна виявити окремі ознаки правоохоронних органів [1]. Важливу роль у подальшому формуванні правоохоронних органів на території України відіграв Українсько-Козацький період, тобто період козаччини, власне, під час якого відбувався процес формування національних ідеалів та правосвідомості українського суспільства. Козаками, які перебували на Запорозькій Січі, було сформована та започатковано полковий устрій, відповідно під час дії якого, правоохоронна діяльність здійснювалася отаманами та гетьманами [2].

Розглядаючи визначення «правоохоронні органи» – це державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. У науковій літературі під цим поняттям розуміють ті органи, які займаються правоохоронною функцією чи правоохоронною діяльністю. В. М. Гірич вважає, що «правоохоронні органи» – це державні органи, головним призначенням яких є здійснення правоохоронної діяльності. На думку О.С. Тарасенка під поняттям «правоохоронні органи» потрібно розуміти спеціально уповноважені державні інституції, що функціонують на професійній та постійній основі з метою реалізації правоохоронної функції держави, власне яка полягає в забезпеченні охорони конституційного ладу, прав і свобод людини і громадянина, законності, правопорядку, власності, громадської безпеки [3].

На законодавчому рівні, наразі, відсутній єдиний підхід, щодо трактування терміну «правоохоронні органи». Наприклад, у коментарях, відповідно до ст. 17 Конституції України зазначено, що «оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканості покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки й захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація й порядок, діяльності яких визначаються законом» [4]. Відповідно до ст. 1 Інструкції «Про порядок проведення контрольних заходів контрольно-ревізійним відділом Державної судової адміністрації України», до

правоохоронних органів відносяться – органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, державної контрольно-ревізійної служби та державної податкової служби [5].

Тобто, можна дійти до висновку, що законодавець використовує широкий підхід до визначення поняття «правоохоронні органи», але не визначаючи при цьому змісту правоохоронної функції.

Аналізуючи визначення «правоохоронні органи», варто й визначити поняття «правоохорона». Під цим поняттям варто розуміти врегульовану правом діяльність уповноважених органів держави щодо забезпечення правового порядку на засадах додержання балансу інтересів особистості, суспільства і держави.

До переліку органів, які входять до складу правоохоронних, у законодавстві відповідно до ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», визначається: органи прокуратури, Національної поліції, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, служби безпеки, органи охорони державного кордону, Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, слідчі ізолятори, державна лісова охорона та інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [6]. На думку В. Я. Тація, до переліку правоохоронних органів можна віднести: органи внутрішніх справ, Служби безпеки України, органи військової служби правопорядку, органи митної служби, податкової служби, пенітенціарної служби, прикордонної служби, Управління державної охорони [7].

Аналізуючи діяльність правоохоронних органів України під час дії воєнного стану, одним з основних завдань стала боротьба із внутрішніми загрозами. Безпосередньо це здійснюється через: протидію злочинам, що підривають національну безпеку України; запобігання злочинам і правопорушенням проти норм воєнного стану; боротьбу з тероризмом; забезпечення та підтримка інформаційної безпеки (кібербезпека); протидія колобараційної діяльності на деокупованих територіях України; забезпечення громадського порядку та безпеки з урахуванням специфіки надзвичайної ситуації тощо.

Першочерговими завданнями правоохоронних органів з урахуванням вищезазначених залишаються попередження та знешкодження внутрішніх загроз, взаємодія із силами безпеки та оборони для виконання спільних завдань.

З початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України, зросла кількість випадків шахрайства, крадіжок, мародерства, кіберзлочинності, кількість правопорушень у сфері волонтерства, гуманітарної допомоги, зборів на допомогу військовим тощо. Відповідно змінилися напрямки діяльності у Національній поліції України, яка відповідно активізувала свою роботу у профілактично-роз'яснювальному напрямку для категорій: переселенців, біженців, щодо різних злочинних схем у сфері працевлаштування, торгівлі людьми, незаконним обігом зброї, трудової експлуатації тощо. Також поліцейськими було розширено можливість брати участь та взаємодіяти із військовими по виявленню диверсійно-розвідувальних груп (ДРГ) та забезпечувати охорону об'єктів критичної інфраструктури. Також особливістю діяльності органів внутрішніх справ в умовах дії правового режиму воєнного стану зумовили необхідність організаційного виділення спеціальних підрозділів, груп, які безпосередньо мають підвищену професійну, фізичну, психоемоційну підготовку і здатні виконувати окремі види адміністративної діяльності (підрозділи патрульної служби спеціального призначення, групи застосування спеціальних хімічних речовин та інші) [8].

Зміни в діяльності та виконанні завдання змінилися в діяльності Служби безпеки України, де під час активних військових дій у різних областях України, включаючи Київську, Сумську, Харківську, Чернігівську, Донецьку, Луганську, Миколаївську, Запорізьку області та інші регіони, СБУ активно боролася з тероризмом, екстремізмом, злочинністю та іншими загрозами для національного суверенітету та безпеки країни та продовжують займатися справами по виявленню колабораціонізму та веденню колабораційної діяльності на деокупованих територіях України разом з іншими правоохоронними органами визначеними законами.

Отже, аналізуючи діяльність правоохоронних органів під час дії воєнного стану варто зазначити, що діяльність правоохоронних органів є одна із важливих форм діяльності держави, що реалізується через уповноважені органи державної влади та спрямована на збереження законності у суспільстві, додержання правопорядку, прав та свобод громадян України та захист конституційних прав. Діяльність правоохоронних органів під час дії воєнного стану відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки, правопорядку та захисту прав і свобод громадян.

Список використаних джерел

1. Хамула П. І. Особливості становлення та розвитку правоохоронних органів на території України: історичний аспект. *Віче*. 2015. № 4. С. 16–18.
2. Дорошенко Д. І. Нарис історії України : у 2 т. Т. 1. Київ : Глобус, 1991. 238 с.
3. Тарасенко О. С. До поняття правоохоронні органи України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. № 3. DOI: 10.32844/2618-1258.2025.3.42
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Наказ Державної судової адміністрації України «Про затвердження Інструкції про порядок проведення контрольних заходів контрольно-ревізійним відділом Державної судової адміністрації України» від 29 липня 2011 р. № 120. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0120750-11#Text>
6. Тацій В. Я. Доповідь Комісії з питань правоохоронної діяльності щодо визначення поняття та системи правоохоронних органів. URL: surl.luh.gov.ua/bgnlzl
7. Жос Б. Робота правоохоронних органів в умовах воєнного стану. *Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні: сучасний вимір* : матеріали наук.-практ. онлайн-заходу (м. Одеса, 29 квіт. 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 313–315.
8. Карпенко М. М. Адміністративна діяльність підрозділів Служби безпеки України. *Право і безпека*. 2014. № 1. С. 111–121.
9. Олійник А. Ю., Гусарєв С. Д., Слюсаренко О. Л. Теорія держави і права України : навч. посіб. Київ : НАВСУ, 2001. 176 с.
10. Кривицький Ю. В. Філософія правової реформи: світоглядно-методологічний вимір. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 2 (22). С. 11–21. DOI: 10.33270/02212202.11

Пінчук Софія Олексіївна,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту
поліцейської діяльності Національної
академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
старший викладач кафедри теорії, історії
та філософії права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук **Іванчук Наталія Віталіївна**

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ (ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ)

У сучасному світі права людини займають провідне місце, виступаючи найвищою соціальною цінністю та основою демократичного суспільства. Проте в умовах збройних конфліктів, особливо гібридних воєн, питання їх забезпечення та захисту стає ще більш нагальним. Гібридна війна поєднує різні форми впливу, зокрема військові дії, інформаційні кампанії, кібератаки, психологічний тиск, економічний тиск та потужну пропаганду. У зв'язку з цим захист прав людини набуває багатогранного характеру, що вимагає уваги до юридичних, моральних, гуманітарних і ціннісних аспектів, які є відповідальністю як держави, так і суспільства.

У демократичному середовищі людське життя та гідність вважаються найвищими цінностями. Конституція України проголошує людину, її життя, честь, гідність, недоторканність і безпеку найважливішими соціальними пріоритетами. Однак війна ставить ці принципи під серйозну загрозу. Громадяни стикаються з великими викликами: небезпекою для життя, вимушеними переселеннями, втратою житлового простору, обмеженням доступу до освіти й праці, а також порушеннями персональних свобод, таких як свобода слова та право на безпечне життя.

Специфікою гібридної війни є атака на свідомість. Відтак, право на об'єктивну інформацію стає життєво необхідним. У таких умовах ключовими стають принципи правди, свободи слова, здатності до критичного мислення та доступу до перевіреної інформації. Захист інформаційного простору стає важливим складником забезпечення прав людини і посилення демократичних

основ суспільства. Пропаганда та дезінформація порушують право людини на вільне формування власної думки. Ціннісною основою тут є відповідальність. Держава має захищати інформаційний простір, але робити це так, щоб не перетворитися на цензора. Головною зброєю проти гібридних впливів стає не заборона, а розвиток критичного мислення, прозорість державних процесів та підтримка незалежних медіа. Право на правду в умовах війни – це право на адекватне сприйняття реальності, що дозволяє людині приймати рішення, які рятують життя.

Право на свободу та особисту недоторканність є одним з основних прав людини, яке повинно бути захищено державою. Тому діяльність Національної поліції є дуже важливою у забезпеченні захисту цих прав. Одним з ключових напрямків реалізації права на свободу та особисту недоторканність людини в діяльності Національної поліції є законодавчі засади. Необхідно забезпечити належну правову базу для діяльності поліції, яка б відповідала вимогам міжнародних стандартів та захищала права громадян.

Другим напрямком є аналіз судової практики щодо порушень прав людини та основних напрямів захисту прав у діяльності Національної поліції. Такий аналіз дозволить виявити проблемні моменти та розробити ефективні заходи для їх вирішення.

Третій напрямок – це роль інститутів громадянського суспільства у забезпеченні захисту прав людини в діяльності Національної поліції. Інститути громадянського суспільства повинні мати можливість брати участь у моніторингу діяльності поліції та вносити пропозиції щодо її вдосконалення.

Четвертий напрямок – співпраця Національної поліції з іншими правоохоронними органами та міжнародними організаціями у сфері захисту прав людини. Співпраця та обмін досвідом з іншими правоохоронними органами та міжнародними організаціями дозволяє Національній поліції отримувати нові знання та підвищувати кваліфікацію своїх працівників, що є важливим фактором у покращенні захисту прав людини. Напрями реалізації права на свободу та особисту недоторканність людини в діяльності Національної поліції мають бути зорієнтовані на покращення якості та ефективності роботи поліції у забезпеченні захисту прав людини. Такі напрямки мають бути реалістичними та відповідати вимогам міжнародних стандартів, а також повинні бути взаємозв'язані та взаємодоповнюватися.

П'ятий напрямок-важливим напрямком є забезпечення ефективної взаємодії з громадськістю. Національна поліція повинна розуміти, що громадськість є одним з головних суб'єктів захисту прав людини.

Тому важливо забезпечувати належний рівень взаємодії з громадськістю, включаючи залучення громадських активістів та експертів для підвищення якості роботи поліції. Отже, важливо розуміти, що захист прав людини є важливою складовою діяльності Національної поліції.

Захист прав людини має бути на першому місці, а гарантування свободи і особистої недоторканості – головним завданням. Ми боремося не просто за квадратні кілометри території, а за право бути вільними людьми в правовій державі. Тільки залишаючись вірними принципам гідності, справедливості та правди, ми можемо здобути справжню перемогу – перемогу, яка не лише повертає мир, а й зміцнює віру в людину як у найвищу цінність. Справжньою фортецею у гібридній війні є не лише армія, а й непорушний правовий та ціннісний зв'язок між державою та її громадянами.

Список використаних джерел

1. Аваков А. Реформа поліції завершиться, коли виросте нова поліцейська еліта. URL: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1761613;jsessionid09716DBCE5D118A64CF92127E6229264>.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/580-19>.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку»: Указ Президента України від 02.06.2021 № 225/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2252021-39077>
4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
5. Загальна декларація прав людини: Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

Руснак Міла Олегівна,
здобувач вищої освіти навчально-
наукового інституту права
та психології Національної
академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
старший викладач кафедри теорії,
історії та філософії права
навчально-наукового інституту
права та психології Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук
Назаренко Ольга Анатоліївна

ПРАВА ДИТИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВІЙНИ

Однією з найважливіших цінностей сучасної демократичної держави представляються саме права дитини. Так чи інакше, саме діти потребують особливого захисту, тому що вони є найбільш вразливою категорією населення. В умовах воєнного стану питання захисту прав дитини набуває ще більшого значення, оскільки війна впливає на всі сфери життя дітей, а саме безпеку, освіту, психологічний стан, медичне забезпечення та соціальний захист. Так, В. О. Підгородецький, Н. А. Лугіна, С. В. Лугін наголошують, що війна створює додаткові ризики для реалізації прав дитини. Зазначається, що держава повинна забезпечити ефективний адміністративно-правовий механізм захисту дітей шляхом евакуації із зон бойових дій, надання соціальної допомоги, забезпечення доступу до освіти та медичних послуг. Наголошується на важливості удосконалення законодавства відповідно до міжнародних стандартів захисту прав дитини [1, с. 62–63]. Також, Є. С. Зеленський підкреслює важливу роль правоохоронних органів у захисті дітей. Автор звертає увагу на необхідність оперативного реагування поліції на випадки насильства щодо дітей, їх незаконного переміщення та інших порушень прав. Національна поліція бере участь у розшуку зниклих дітей, евакуаційних заходах та забезпеченні безпечного середовища для неповнолітніх в умовах воєнного стану [2, с. 453–454]. Варто підтримати всі вище висвітлені положення і зазначити проте, що дійсно становище дітей в умовах війни представляє собою особливо проблематичне питання. Зрозуміло, що воно потребує ще більшої уваги до себе з різних аспектів суспільного життя. Особливо важливим завданням

держави на сьогоднішній день залишається оперативне піклування про їх права та свободи, зокрема роботу надійних механізмів по їх фактичному нормативно-правовому забезпеченню.

Найважливішим міжнародним документом у сфері прав дітей є Конвенція ООН про права дитини 1989 року. У ній визначено основні права дитини: право на життя, освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, свободу думки та захист від насильства. Особливу увагу Конвенція приділяє захисту дітей під час збройних конфліктів. Держави зобов'язані забезпечувати безпеку дітей, не допускати їх участі у воєнних діях та створювати умови для надання гуманітарної допомоги. Під час війни в Україні міжнародні організації активно допомагають дітям. Важливу роль відіграє UNICEF, який забезпечує дітей гуманітарною допомогою, підтримує освітні програми, організовує психологічну допомогу та сприяє евакуації дітей із небезпечних територій. Міжнародні стандарти також передбачають відповідальність держави за захист дітей-біженців, дітей-сиріт та дітей, які постраждали від воєнних дій. Через війну мільйони українських дітей були змушені залишити свої домівки та переїхати в інші регіони України або за кордон [3].

Основою правового захисту дітей в Україні є Конституція України. Вона закріплює принцип рівності громадян перед законом та гарантує захист сім'ї, дитинства, материнства і батьківства. У статті 52 Конституції України зазначено, що всі діти є рівними у своїх правах незалежно від походження чи інших обставин. Також держава бере на себе обов'язок утримувати та виховувати дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Воєнний стан не скасовує обов'язку держави забезпечувати права дітей. Навіть у період війни держава повинна створювати умови для безпечного проживання дітей, їх навчання та медичного забезпечення. Особливого значення набуває право дитини на життя та безпеку, адже під час бойових дій саме ці права найбільше порушуються. Конституційні норми також пов'язані з міжнародними стандартами у сфері захисту дітей. Україна визнає міжнародні договори частиною національного законодавства, тому положення міжнародних актів щодо прав дітей є обов'язковими для виконання [4].

Воєнний стан суттєво впливає на реалізацію прав дитини. Насамперед порушується право на безпечне життя. Постійні обстріли, руйнування житлових будинків та інфраструктури створюють загрозу для життя і здоров'я дітей. Однією з найсерйозніших проблем є обмеження права на освіту. Одним із головних нормативно-правових актів, який визначає особливості

функціонування держави під час війни, є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [5] цей закон регулює порядок введення воєнного стану, діяльність органів державної влади та можливість тимчасового обмеження окремих прав громадян. Також, на сьогоднішній день впливає на всі сфери суспільного життя, а також впливає на забезпечення правового регулювання питань пов'язаних з захистом прав дітей.

Так, попри складні умови, держава не звільняється від обов'язку забезпечувати права дітей. Законодавство передбачає, що навіть під час воєнного стану мають здійснюватися заходи щодо захисту життя та безпеки населення, евакуації громадян із небезпечних територій та надання необхідної допомоги постраждалим. В умовах війни особливо важливим є забезпечення права дитини на життя та безпеку. Діти є найбільш вразливою категорією населення, тому держава повинна приділяти особливу увагу їх захисту. Значна кількість дітей постраждала від бойових дій, втратила житло або була вимушено переміщена до більш безпечних регіонів України чи за кордон. Також законодавство України передбачає створення умов для навчання дітей навіть у період воєнного стану [5]. Положення приписів нормативно-правових актів відіграють особливе значення для дотримання та захисту прав дітей у сучасному світі, зокрема у тих державах, де потрібно проявити всі важелі впливу, навіть при наявності військових конфліктів. Продемонструвати не тільки декларативну, теоретичну цінність, але й справжню значиму, практичну ефективність.

Отже, підсумовуючи можна зробити висновок про те, що в умовах воєнного стану права дітей потребують особливого захисту з боку держави та міжнародного співтовариства. Війна негативно впливає на всі сфери існування дитини та створює загрозу її життю, здоров'ю та розвитку. Так, наразі Україна продовжує вдосконалювати правовий механізм захисту дітей, забезпечувати гуманітарну підтримку та співпрацювати з різними міжнародними організаціями. Також, важливим напрямом для неї представляється евакуація дітей із небезпечних територій, а також забезпечення доступу їх до освіти та надання психологічної допомоги. Сьогодні мова йде про те, що важливо забезпечити ефективний захист прав дитини, зокрема необхідною умовою для цього є розвиток демократичного суспільства та дотримання юридичних гарантій самою державою в інтересах дітей.

Список використаних джерел

1. Підгородецький В. О., Лугіна Н. А., Лугін С. В. Адміністративно-правові механізми захисту прав дитини в умовах воєнного стану: проблеми реалізації та способи вдосконалення. *Ірпінський юридичний часопис*. 2025. № 3 (20). С. 61–68 URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/378>
2. Зеленський Є. С. Роль Національної поліції у забезпеченні прав дитини під час дії правового режиму воєнного стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 452–456. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303566>
3. Конвенція ООН про права дитини 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
4. Конституція України: від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Ситнікова Дар'я Денисівна,

здобувач вищої освіти
навчально-наукового експертно-
криміналістичного інституту
Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
завідувач кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент
Кривицький Юрій Віталійович

ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У сучасних умовах трансформації українського суспільства, євроінтеграційних процесів та функціонування держави в умовах воєнного стану особливого значення набуває осмислення правової системи України як цілісного й багаторівневого правового феномену. Правова система відображає не лише стан нормативного регулювання, а й рівень розвитку правової культури, ефективність діяльності державних інституцій, особливості правореалізації та

правозастосування [4, с. 432–434]. У вітчизняній юридичній науці правову систему традиційно розглядають як сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих правових явищ, за допомогою яких здійснюється нормативний вплив на суспільні відносини. Вона охоплює право, законодавство, юридичну практику, правосвідомість, правову культуру, механізми правового регулювання та діяльність суб'єктів правореалізації [5, с. 78–79]. Саме комплексний характер правової системи дозволяє оцінювати ефективність функціонування держави та рівень забезпечення прав і свобод людини.

Правова система України історично сформувалася в межах романо-германської правової сім'ї, для якої характерними є домінування нормативно-правового акта як основного джерела права, системність законодавства та чітка галузева структура права [4, с. 437–440]. Водночас сучасний етап розвитку української правової системи характеризується активним реформуванням законодавства, адаптацією його до права Європейського Союзу та поступовим утвердженням принципу верховенства права як фундаментальної засади функціонування держави.

Структура правової системи України є складною та включає декілька взаємопов'язаних елементів. Одним із ключових елементів виступає система права та система законодавства. Конституція України закріплює основоположні принципи організації державної влади, визначає права і свободи людини та громадянина, а також встановлює засади функціонування всієї правової системи держави [1]. Важливу роль у сучасних умовах відіграють публічно-правові галузі, насамперед конституційне, адміністративне та кримінальне право, що безпосередньо пов'язані із забезпеченням національної безпеки та правопорядку.

Не менш важливим елементом правової системи є юридичні установи та суб'єкти правозастосування. Особливе місце серед них займають правоохоронні органи, діяльність яких спрямована на забезпечення законності, охорону прав і свобод людини, протидію правопорушенням та підтримання публічної безпеки [2]. У цьому контексті Національна поліція України виступає одним із ключових суб'єктів реалізації права та забезпечення стабільності правопорядку в державі.

Важливим структурним компонентом правової системи є також правосвідомість і правова культура суспільства. Саме вони визначають рівень сприйняття права громадянами, ступінь поваги до закону та готовність діяти відповідно до правових приписів. Однією з актуальних проблем сучасного розвитку України

залишається подолання правового нігілізму, який негативно впливає на ефективність правового регулювання та рівень довіри до державних інституцій [4, с. 328–336].

Особливого значення в умовах сучасних викликів набуває механізм правового регулювання як складний процес впливу права на суспільні відносини. Механізм правового регулювання функціонує через систему юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується впорядкування суспільних відносин та досягнення цілей правового впливу [5, с. 79–80]. У свою чергу ефективність механізму правового регулювання безпосередньо залежить від узгодженості всіх елементів правової системи та рівня їх практичної реалізації. Сучасний розвиток правової системи України відбувається під впливом масштабних трансформаційних процесів. Воєнний стан, цифровізація державного управління, судова та правоохоронна реформи, євроінтеграційний курс держави зумовлюють необхідність постійного оновлення законодавства та вдосконалення механізмів правореалізації. При цьому важливим напрямом розвитку правової системи України залишається забезпечення стабільності законодавства, подолання нормативних колізій і підвищення ефективності юридичної практики.

Важливим новітнім вектором розвитку правової системи України є також активне впровадження цифрових технологій у сферу правореалізації та правозастосування. Використання електронного судочинства, цифрових державних сервісів, автоматизованих баз даних і засобів електронної взаємодії між органами державної влади поступово змінює традиційні підходи до функціонування правової системи. Цифровізація сприяє підвищенню доступності правосуддя, оперативності юридичних процедур та прозорості діяльності державних інституцій. Водночас вона породжує нові виклики, пов'язані із захистом персональних даних, кібербезпекою та необхідністю належного правового регулювання використання штучного інтелекту й цифрових технологій у сфері публічного управління та правоохоронної діяльності.

Отже, правова система України є складним, динамічним і багаторівневим явищем, що поєднує нормативні, інституційні та ідеологічні компоненти. Її подальший розвиток пов'язаний із забезпеченням реального верховенства права, утвердженням високих стандартів прав людини, удосконаленням діяльності правоохоронних органів та формуванням належного рівня правової культури суспільства.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
3. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
4. Теорія держави та права : навч. посіб. / В. П. Власенко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарева. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.
5. Кривицький Ю. Механізм правового регулювання та правова система: співвідношення правових категорій. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 8. С. 78–81. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/7752>
6. Скаун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. 4-те вид. Київ : Алерта, 2016. 528 с.
7. Загальна теорія права : підруч. / М. І. Козюбра, С. П. Погребняк, О. В. Цельєв, Ю. І. Матвєєва / За заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

Скрипльов Владислав Володимирович,
здобувач вищої освіти інституту заочного
та дистанційного навчання Національної
академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри теорії, історії та філософії
права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент
Лапка Оксана Ярославівна

СПОРТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕСТРУКТИВНОЇ «М'ЯКОЇ СИЛИ» В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ЛЕГІТИМІЗАЦІЇ ОКУПАЦІЇ

Концепція «м'якої сили» (soft power), розроблена Дж. Наєм, традиційно охоплює культуру, дипломатію та ідеологічне притягнення як засоби досягнення зовнішньополітичних цілей без застосування примусу [1, с. 22]. Проте в умовах гібридної війни, яку російська федерація веде проти України з 2014 року, а з лютого 2022 року – у повномасштабному форматі, «м'яка сила» набула

принципово іншого змісту. Вона перетворилася на один з інструментів легітимізації окупації за допомогою якого маскуються порушення норм міжнародного права [2, с. 179–180] під виглядом «нормального» культурного і спортивного життя на захоплених територіях.

Концептуальні засади спорту як інструменту «м'якої» та «розумної сили» (smart power), питання його взаємодії з політикою в цілому присвячено чимало наукових праць. Так, В. Олішевська на прикладі повномасштабного вторгнення 2022 року показала, що міжнародні змагання, успіхи національних команд та спонсорство спортивних структур державними і наближеними до держави акторами є складовими інструментарію спортивної дипломатії, здатного впливати на баланс сил у міжнародних відносинах [3, с. 16–20]. Незважаючи на значний науковий інтерес до даного питання, як справедливо наголошує Л.В. Романенко, усе ж питання правового регулювання спортивної дипломатії України потребує значної роботи з вироблення єдиного нормативного механізму координації між Мінмолодьспорту, МЗС, НОК і спортивними федераціями [4, с. 104–105]. Також недостатньо розробленою є і правова кваліфікація використання спорту окупаційною владою як засобу легітимізації незаконного володіння територією та ін.

Відповідно до Стратегії публічної дипломатії МЗС України на 2021–2025 роки [5, с. 14] спортивну дипломатію було визнано однією із пріоритетних напрямів публічної дипломатії України. Саме в ній спорт розглядається як інструмент формування позитивного міжнародного іміджу держави. Водночас, держава-агресор використовує той самий інструмент із протилежною метою. Перш за все для розмивання правових меж між тимчасовою окупацією і анексією у сприйнятті міжнародної спільноти, що зумовлює потребу в комплексному правовому осмисленні цієї проблеми та формуванні дієвих механізмів протидії.

Міжнародне гуманітарне право формує нормативну базу, яка теоретично унеможливує використання цивільної інфраструктури окупованих територій в інтересах держави-окупанта. Однак, як свідчить практика, існують труднощі із їх застосування. Зокрема, Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року (Четверта Женевська конвенція) та Гаазькі положення 1907 року закріплюють принцип, згідно з яким держава-окупант не набуває суверенітету над окупованою територією і не має права змінювати її правовий статус та нав'язувати власну адміністративну структуру [6]. Включення спортивних організацій окупованих територій до

структур держави-окупанта порушує саме цей принцип, оскільки спортивні федерації та ліги є частиною цивільної інфраструктури, знищення чи реквізиція якої заборонена статтею 53 Четвертої Женевської конвенції [6], а відповідно до духу Гаазьких положень охороняється і від примусового адміністративного поглинання [7]. Водночас вузьке тлумачення поняття «майно» дозволяє окупаційним адміністраціям стверджувати, що реорганізація спортивних структур не є їх знищенням чи конфіскацією, що створює правовий вакуум, яким РФ системно користується на окупованих українських територіях [2, с. 21].

Європейський Союз у Робочому плані ЄС зі спорту (2024–2027) визначив серед пріоритетів розвиток спортивної дипломатії як засобу міждержавного діалогу, просування цінностей рівності, доброчесності, інклюзивності й прав людини. У документі наголошується, що держави-члени мають сприяти міжнародній співпраці у спорті, підтримувати гуманітарні ініціативи та забезпечувати прозорість управління спортивними організаціями [8]. Подібну ідею закріплено й у Переглянутій Європейській спортивній хартії (2021), ухваленій Комітетом міністрів Ради Європи, яка визначає спорт як «основоположне право людини та інструмент розвитку демократії й громадянського суспільства» [9]. Для України, як справедливо зазначає Л.В. Романенко, це створює підґрунтя для гармонізації національного законодавства із європейськими стандартами, зокрема у сфері спортивної дипломатії [4, с. 103]. Зокрема, окремі положення даного питання, як ми уже зазначали, регулюються Стратегії публічної дипломатії МЗС України (2021) [5], а також Стратегією розвитку фізичної культури і спорту до 2028 року [10].

Олімпійська хартія МОК [11] містить декларативні положення щодо нейтралітету спорту та заборони дискримінації, проте не передбачає механізму реагування на використання державою-членом спорту як інструменту окупаційної політики стосовно іншої держави. Регламенти ФІФА та УЄФА оперують категоріями «асоційованого членства» та «реєстрації клубів» без прив'язки до норм міжнародного права щодо суверенітету й окупації. Це дозволило клубам з окупованих територій функціонувати в структурах держави-окупанта без санкцій. Так, після анексії Криму 2014 року клуби «Таврія» (Сімферополь) та «Севастополь» було примусово переведено під юрисдикцію РФС, а на півострові розпочалося проведення матчів російських регіональних ліг [3]. На окупованих частинах Донецької та

Луганської областей так звані «ДНР»/«ЛНР» розгорнули власні «федерації» та «чемпіонати», інтегровані в російську спортивну систему, а після 2022 року цей процес поширився на Херсонщину й Запоріжжя [12]. Проведення у 2023–2024 роках шкільних спартакіад під егідою російських структур на окупованих територіях Донецької області спрямоване не лише на легітимізацію, а й на асиміляцію молоді, що є прямим порушенням статті 50 Четвертої Женевської конвенції, яка забороняє окупаційній владі змінювати систему виховання дітей [6]. З цього приводу Українська асоціація футболу (УАФ) неодноразово зверталася до УЄФА та ФІФА з офіційним листом, в якому просила відреагувати на незаконне включення клубів з українського Криму до чемпіонату росії [13; 14]. Зокрема, УАФ у своєму зверненні наголошує: «Такі дії є частиною скоординованої політичної спроби легітимізувати окупацію та стерти ідентичність українського футболу. Дозвіл на подібні випадки без належної реакції становить загрозу не лише для української футбольної екосистеми, але й підриває норми та принципи управління у футболі, які підтримує УЄФА» [14]. Однак, реакція міжнародних організацій є непослідовною. Зокрема, після 2022 року МОК, ФІФА та УЄФА відсторонили збірні та клуби рф від міжнародних змагань, але це не торкнулося спортивної діяльності на окупованих територіях. В грудні 2023 року Виконком МОК ухвалив критерії допуску «нейтральних» спортсменів, унаслідок чого 32 представники рф і Білорусі взяли участь в Іграх Парижа-2024, при цьому питання статусу спортсменів з окупованих українських територій не порушувалося [15]. Відповідно, ФІФА, формально відсторонивши збірну рф, не вжила заходів щодо юрисдикції російської федерації спорту. До сьогодні Союз європейських футбольних асоціацій (УЄФА) ігнорує звернення української асоціації щодо виступів фальшивих клубів у футбольній системі рф [16].

Протидіючи відповідним проявам Україна використовує різноманітні інструменти спортивної дипломатії. Так, відповідно до Постанови Мінмолодьспорту від 12 квітня 2023 року було заборонено офіційним делегаціям національних збірних команд України з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю брати участь у міжнародних спортивних змаганнях, в яких беруть участь спортсмени з Російської Федерації та/або Республіки Білорусь [17]. Крім того, продовжується санкційний тиск на представників «спортивної пропаганди» рф.

Зокрема, у лютому 2026 року було запроваджено санкції проти десяти представників російської федерації, причетних до використання спорту в інтересах війни. Санаційний пакет було сформовано на основі звернення українського скелетоніста, члена національної олімпійської збірної В. Гераскевича [18]. За публічну підтримку війни, відвідування тимчасово окупованих територій та участь у заходах за участю незаконно депортованих українських дітей під санкції підпали конкретні спортсмени рф, зокрема, дзюдоїстка М. Таймазова, лучниця С. Дашанімаєва, борці Є. Байдусов та І. Ганішов та ін. [19]. Доповнює цей інструментарій неформальна, проте дієва складова спортивної дипломатії – діяльність самих українських спортсменів, які дедалі частіше виступають не лише як представники країни у змаганнях, але й як учасники дипломатичних, гуманітарних та інформаційних ініціатив. Їх участь у міжнародних форумах, висловлювання проти війни, символічні акти підтримки української армії або жертв агресії – все це формує імідж України як держави, що бореться не лише на полі бою, а й у сфері моральних та культурних цінностей [20, с. 59–60].

Незважаючи на певні кроки усе ж залишається низка невирішених питань. Зокрема, потребує вироблення ефективної та сталої державної політики у сфері спортивних санкцій. Вкрай важливим є системне фінансування відновлення руйнувань спортивної інфраструктури (за офіційними даними Мінмолодьспорту, від початку повномасштабного вторгнення пошкоджено або повністю знищено понад 800 об'єктів [21]), формування кадрового потенціалу галузі фізичної культури і спорту та ін. З цією метою, на наш погляд, необхідно:

- закріпити державну політику спортивних санкцій в єдиному нормативно-правовому акті замість практики точкових змін відомчого наказу;

- розробити державну програму поетапного відновлення спортивної інфраструктури з пріоритетом базових об'єктів та веденням єдиного реєстру пошкоджень для прозорого розподілу донорського фінансування;

- створити механізм підтримки та збереження спортивного резерву, евакуйованого з прифронтових і тимчасово окупованих територій, включно з переведенням вихованців спортивних шкіл до діючих закладів у безпечних регіонах;

– посилити координацію між державними органами (МЗС, Мінмолодьспорту, НОК, федерації) та міжнародними спортивними організаціями через постійний інституційний механізм спортивної дипломатії, який системно супроводжував би звернення типу листів УАФ до ФІФА та УЄФА.

Підсумовуючи вищевикладене необхідно зазначити, що хоча спорт не є проявом класичної дипломатії, однак він не є менш важливим. Спортивна дипломатія є проявом «м'якої сили», яка зазвичай справляє позитивне враження на майбутніх союзників та допомагає знайти партнерів і укласти договори про подальшу співпрацю [22, с. 138]. Феномен спорту полягає в перетворенні його на явище глобального масштабу, який, з одного боку, об'єднує людей різних вікових груп, національностей, релігій, поглядів, а з іншого, є засобом їх представництва, сприяючи суспільним інститутам реалізовувати свої інтереси на міжнародній арені. У такий спосіб спорт за своїми впливами є потужною «м'якою силою», яка посідає відчутне місце в дипломатії і міжнародних відносинах сучасного світу [20, с. 19].

Список використаних джерел

1. Nye J. S. The Future of Power. New York : Public Affairs, 2011. 320 p.

2. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. К.: НІСД. 2017. 496 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0011727>

3. Олішевська В. Спорт як інструмент м'якої сили: приклад розв'язання російської війни проти України. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2023. № 48. С. 16–28. DOI: 10.31861/mhpi2023.48.16-28.

4. Романенко Л.В. Адміністративно-правова природа та політико-правові виклики спортивної дипломатії України в контексті розвитку спортивного права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2025. Вип. 5 (64). С. 102–106. URL: https://pjjv.nuoua.od.ua/v5_2025/21.pdf

5. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки. МЗС України. 2021. 31 с. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>

6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція. ООН. Міжнародний документ від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#n1515

7. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Конвенція. Міжнародна конференція у м. Гаазі (Королівство Нідерланди 1899–1907) від 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

8. Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member he Council, on the European Union Work Plan for Sport (1 July 2017-31 December 2020) *European Council*, 2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=KIELEX%3A42017Y0615%2801%29>

9. Переглянута Європейська спортивна хартія Рекомендація CM/Rec(2021)5 Ухвалена Комітетом міністрів 13 жовтня 2021 року на 1414-му засіданні заступників. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Mizhnarodna_dijalnist/Spivrobitnuctvo%20z%20radoy%20EU/PREMS%20039224%20UKR%202584%20Revised%20European%20Sports%20Charter.pdf

10. Стратегія розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2020 р. № 1089. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-%D0%BF#Text>

11. Олімпійська хартія: Хартія. Міжнародний олімпійський комітет від 30.01.2025 (із змінами від 03.02.2026). URL: <https://noc-ukr.org/pages/officialdocuments/olimpiyska-khartiya>

12. Росія заявила, що футбольні клуби з окупованих територій України гратимуть у російському чемпіонаті. 2022. URL: <https://mind.ua/news/20248619-rosiya-zayavila-shcho-futbolni-klubi-z-okupovanih-teritorij-ukrayini-gratimut-u-rosijskomu-chempionati>

13. Українська асоціація футболу просить УЄФА ТА ФІФА покарати російську федерацію спорту за включення кримських клубів до чемпіонату рф. УАФ. 2023. URL: <https://uaf.ua/article/48823>

14. Гудзенко М. УАФ вимагає від УЄФА розслідувати інтеграцію команд з тимчасово окупованих територій до системи футболу РФ. *Суспільне. Спорт*. 2025. URL: <https://suspilne.media/sport/1141930-uaf-vimagaе-vid-uefa-rozsliduvati-integraciu-komand-z-timcasovo-okupovanih-teritorij-do-sistemi-futbolu-rf/>

15. Допуск спортсменів з російським і білоруським громадянством до Олімпійських ігор Париж-2024 у статусі AIN: рішення Виконавчого комітету МОК від грудня 2023 року. Міжнародний олімпійський комітет, 2023–2024. URL: <https://olympics.com/ioc>

16. Лісова Ю. УЄФА ігнорує звернення української асоціації щодо виступів фальшивих «Шахтаря» та «Зорі» у футбольній системі рф. 2026. URL: <https://hromadske.ua/sport/264840-uefa-i-hnoruye-zvernennia-ukrayinskoyi-asotsiatsiyi-shchodo-vystupiv-falshyvykh-shakhtaria-ta-zori-u-futbolniy-systemi-rf-guardian>

17. Про деякі питання участі офіційних делегацій національних збірних команд України у міжнародних змаганнях з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю: Наказ Міністерства молоді та спорту України від 12.04.2023 № 2034. URL: <https://mms.gov.ua/npas/pro-deiaki-pytannia-uchasti-ofitsiinykh-delehatsii-natsionalnykh-zbirnykh-komand-ukrainy-u-mizhnarodnykh-zmahanniakh-z-olimpiiskyykh-neolimpiiskyykh-vydiv-sportu-ta-vydiv-sportu-osib-z-invalidn>

18. Україна запровадила санкції проти десяти російських осіб, які працюють на війну і ставлять спорт їй на службу. 2026. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-zaprovadila-sankciyi-proti-desyati-rosijskih-osib-y-102901>

19. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Указ Президента України від 16.02.2026 року № 123/2026. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1232026-58345>

20. Камай Д.О. Спортивна дипломатія України в умовах Російської агресії. Кваліфікаційна робота. Маріупольський державний університет. 2025. 70с. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9734/1/%D0%9A%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%B9%20%D0%94._%D0%9A%D0%A0.pdf

21. Через агресію РФ понад 800 спортивних об'єктів було зруйновано повністю або частково – міністр Бідний. *Радіо Свобода*. 2026. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sportyvni-obyekty-poshkodzhennya-viyna/33644722.html>

22. Григорович М.Ю., Чикольба Г.М. Роль спорту у зміцненні дипломатичних відносин. *Науковий журнал «Політикус»*. 2024. Випуск 6. С. 134-140. URL: https://politicus.od.ua/6_2024/23.pdf

Смаглюк Роман Миколайович,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового експертно-
криміналістичного інституту
Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
завідувач кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент
Кривицький Юрій Віталійович

ЦИФРОВА ДЕРЖАВА ЯК СУЧАСНА МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зумовлює докорінну трансформацію механізму функціонування держави, її інституційної структури та способів взаємодії з населенням. Цифровізація виступає одним із пріоритетних напрямів модернізації публічної влади, оскільки забезпечує оперативність прийняття рішень, підвищує прозорість адміністративних процедур та якість публічних послуг. Особливої значущості набуває дослідження цифрової держави в умовах сучасних викликів, пов'язаних із забезпеченням стабільності державних інститутів, захистом прав людини та гарантуванням національної безпеки. У сучасній юридичній науці цифрову державу розглядають як форму організації діяльності держави із застосуванням цифрових технологій, систему електронної взаємодії між державою та суспільством, а також як новий етап розвитку державності в умовах інформаційного суспільства [2, с. 96–101]. Узагальнення наукових підходів дозволяє визначити цифрову державу як сучасну форму організації державної влади, що функціонує на основі використання цифрових технологій як основного засобу реалізації державних функцій та забезпечення взаємодії з особою.

Ключовими ознаками цифрової держави є використання цифрових технологій у діяльності державних органів, електронна взаємодія між державою та громадянами, функціонування електронних інформаційних ресурсів, доступність публічних послуг у цифровій формі, відкритість діяльності органів влади та

забезпечення інформаційної безпеки. Сукупність цих ознак свідчить про формування якісно нового рівня розвитку державності в умовах цифровізації суспільства [1, с. 214–218]. Розвиток цифрової держави має еволюційний характер. Початковий етап був пов'язаний із використанням технічних засобів обробки інформації у діяльності державних органів. Подальший розвиток інформаційних систем та мережевих технологій забезпечив можливість електронної взаємодії між органами державної влади. Особливе значення мало формування системи електронного урядування, що створило умови для отримання адміністративних послуг у цифровому форматі. Сучасний етап характеризується використанням цифрових платформ, автоматизованих систем управління та елементів штучного інтелекту у сфері державного управління.

Правову основу функціонування цифрової держави в Україні становлять Конституція України, закони України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», «Про адміністративні послуги», а також інші нормативно-правові акти у сфері цифровізації державного управління [4; 5]. Важливим напрямом розвитку цифрової держави є впровадження електронного урядування, електронного документообігу, цифрових реєстрів та механізмів електронної ідентифікації особи.

Показовим прикладом розвитку цифрової держави в Україні стало впровадження державної цифрової платформи «Дія». Україна стала однією з перших держав світу, де цифрові документи – ID-картка, закордонний паспорт, водійське посвідчення – отримали таку ж юридичну силу, як і паперові аналоги. Особливого значення цифрові сервіси набули після початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації у 2022 р., коли значна частина державних послуг продовжувала надаватися дистанційно навіть в умовах воєнного стану. Це продемонструвало важливу роль цифрової держави у забезпеченні стабільності функціонування публічної влади в кризових умовах.

Особливе значення для розвитку цифрової держави мають міжнародні стандарти у сфері цифровізації. До них належать принципи доступності цифрових послуг, відкритості діяльності держави, сумісності інформаційних систем, забезпечення інформаційної безпеки та захисту прав людини в цифровому середовищі. Ці стандарти формуються під впливом глобальних процесів розвитку інформаційного суспільства та спрямовані на

забезпечення ефективності публічного управління. Водночас функціонування цифрової держави пов'язане з низкою проблем. Серед них – необхідність забезпечення захисту персональних даних, кібербезпеки, стабільності функціонування інформаційних систем, подолання цифрової нерівності та адаптації державних органів до використання новітніх технологій. Особливої уваги потребує проблема забезпечення прав людини у цифровому середовищі та правового регулювання використання штучного інтелекту у сфері державного управління [3, с. 201–205].

Отже, цифрова держава є закономірним етапом розвитку сучасної державності в умовах інформаційного суспільства. Її функціонування сприяє підвищенню ефективності державного управління, забезпеченню доступності публічних послуг та розвитку взаємодії між державою і громадянами. Подальший розвиток цифрової держави в Україні пов'язаний із вдосконаленням правового регулювання цифрових технологій, розвитком електронного урядування та забезпеченням належного рівня інформаційної безпеки.

Список використаних джерел

1. Теорія держави і права : підруч. / О. М. Бандурка та ін. / За заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 416 с.

2. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів / В. В. Костицький та ін. / За ред. С. В. Бобровник. 2-ге вид., стереот. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 596 с.

3. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій : монографія. Харків : Право, 2020. 344 с.

4. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>

5. Закон України «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 р. № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>

Тимчишин Павло Андрійович,
здобувач вищої освіти навчально-
наукового інституту поліцейської
діяльності Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент
Власенко Валерій Павлович

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ НА ТЕРИТОРІЯХ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ОКУПАЦІЇ

Сучасні тенденції розвитку державної політики у сфері прав людини і громадянина полягають у поглибленні міжнародної взаємодії у сфері захисту прав людини, розширенні змісту екологічних прав і обов'язків, формування обов'язку мінімізувати негативний вплив на навколишнє природне середовище, удосконалення системи соціальних прав, що охоплює забезпечення права на освіту, охорону здоров'я, належний рівень життя та соціальний захист, відновлення стану захищеності особи на деокупованих територіях тощо [1, с. 26].

Саме Національна поліція на територіях, що постраждали від окупації, виконує значно ширшу роль, ніж звичайне підтримання публічного порядку. Адже поліція однією з перших повертається у звільнені населені пункти, де цивільне населення пережило незаконне позбавлення волі, катування, руйнування житла, втрату документів, загибель близьких і тривалу відсутність соціальних гарантій. Через це захист прав цивільного населення на таких територіях пов'язаний не лише з реагуванням на окреме правопорушення, а з відновленням базового правового порядку, без якого людина не може реалізувати ні право на безпеку, ні право на звернення по допомогу, ні право на компенсацію шкоди, завданої окупацією. Саме в такому вимірі Національна поліція стає частиною механізму захисту прав людини, а її діяльність охоплює документування воєнних злочинів, прийняття заяв від населення, евакуацію, розшук зниклих, перевірку інформації про

колабораційну діяльність, допомогу постраждалим і відновлення довіри до держави на території, де ця довіра була зруйнована окупаційним режимом.

Правова основа такої діяльності визначена насамперед Законом України «Про Національну поліцію» та Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Закон України «Про Національну поліцію» встановлює, що поліція служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Стаття 23 цього Закону відносить до повноважень поліції превентивну діяльність, виявлення кримінальних правопорушень, досудове розслідування, розшук осіб, ужиття заходів для надання допомоги людям, які опинилися в небезпечному для життя чи здоров'я стані, а також участь у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану [3]. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» виходить з того, що держава після залишення людиною тимчасово окупованої території зобов'язана вживати всіх необхідних заходів для гарантування її прав і свобод. Отже, участь поліції на таких територіях впливає не з окремих разових рішень, а з прямих положень законодавства.

Практика роботи Національної поліції на звільнених територіях показує, що для цивільного населення найпершими стають не загальні питання правового режиму, а дуже конкретні речі. Людині потрібно подати заяву про зниклого родича, зафіксувати руйнування будинку, отримати допомогу після катувань, безпечно виїхати з населеного пункту, який знову обстрілюється, або просто зрозуміти, куди звертатися після деокупації. Саме тому діяльність поліції на цих територіях має одночасно кілька напрямів. Відповідно до наданих Національною поліцією України даних, станом на 14 жовтня 2025 року слідчі розпочали 177027 кримінальних проваджень за фактами злочинів, учинених військовослужбовцями РФ та їхніми пособниками, з них 160244 – за статтею 438 Кримінального кодексу України [5]. Окремо підрозділи «Білий янгол», які працюють у прифронтових і звільнених районах, з початку повномасштабного вторгнення врятували понад 15 тисяч людей, з них понад 2100 дітей [4]. Ці дані показують, що поліція на територіях, які постраждали від окупації,

бере участь не лише у відновленні правопорядку, а й у безпосередньому захисті життя і безпеки цивільного населення.

Особливо виразно роль поліції видно в тих ситуаціях, де права цивільного населення були порушені одночасно в кількох вимірах. Документування воєнних злочинів пов'язане з правом людини на ефективне розслідування, встановлення винних і подальше відшкодування шкоди [2, с. 66–78]. Евакуація дітей, літніх людей, поранених і сімей, які залишаються під обстрілами, прямо стосується права на життя і безпеку. Розмінування звільнених територій і перевірка інформації про вибухонебезпечні предмети впливають на можливість людини безпечно повернутися до свого житла або хоча б пересуватися населеним пунктом. Прийняття звернень про зниклих безвісти, незаконно утримуваних осіб, викрадене майно, катування чи примусову співпрацю з окупаційною владою пов'язане вже з відновленням доступу до правосуддя. Саме тому на таких територіях Національна поліція виконує не одну ізольовану функцію, а забезпечує для цивільного населення можливість знову діяти в межах українського правового поля.

Найбільша проблема в цій сфері полягає в тому, що закон досить чітко визначає загальні завдання і повноваження поліції, але значно менш чітко описує порядок її дій саме на територіях, що постраждали від окупації. Після деокупації людині часто потрібні не одна, а відразу кілька форм допомоги: прийняття заяви про злочин, розшук рідних, фіксація шкоди, евакуація, інформування про мінну небезпеку, зв'язок із соціальними службами, супровід дитини або людини похилого віку [2, с. 35–58]. На практиці поліція виконує значну частину цих дій, але чинне правове регулювання не дає єдиного порядку першочергових дій щодо цивільного населення саме на таких територіях. Через це багато залежить від того, як організована робота конкретного підрозділу, наскільки налагоджена взаємодія з військовою адміністрацією, медичними закладами, службами у справах дітей і соціальним захистом.

Отже, Національна поліція у механізмі захисту прав цивільного населення на територіях, що постраждали від окупації, виконує одну з ключових ролей. Саме через її діяльність держава відновлює правопорядок, документує воєнні злочини, евакуює людей із небезпечних районів, допомагає постраждалим і повертає на звільнені території реальну дію українського права. Основна проблема полягає в тому, що ця діяльність уже давно стала

комплексною, але її спеціальний порядок для таких територій ще не отримав достатньо чіткого нормативного оформлення. Саме тому затвердження окремого відомчого порядку першочергових дій поліції на територіях, що постраждали від окупації, є найбільш прямим шляхом до того, щоб захист прав цивільного населення був не лише загальним завданням поліції, а чітко визначеним механізмом його практичної реалізації.

Список використаних джерел

1. Власенко В.П., Бесклеткіна М.Ю. Державна політика у сфері прав людини і громадянина в сучасних умовах : Ювілейні наукові читання, присвячені пам'яті академіка Володимира Володимировича Копейчикова : зб. матеріалів / Редкол. : С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський, М. М. Пендюра, Ю. В. Кривицький. Київ : 7БЦ, 2024. (м. Київ, 21 листопада 2024 року) : тези доп. Київ. 2024. С. 24–26. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/53a92c12-10e2-4d6a-8680-5c032c948911/content>

2. Давигора Ю. І., Молотай В. А., Коломієць О. В., Демченко Ю. В., Кудлай А. О. Дії працівників органів Національної поліції при виникненні надзвичайних ситуацій : навч. посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17173/1/OBL%20new.pdf>.

3. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19>.

4. Підрозділ поліції Донеччини «Білий янгол» отримав Національну премію «Скарб нації 2025» // Головне управління Національної поліції в Донецькій області. 30 жовт. 2025. URL: <https://dn.npu.gov.ua/news/pidrozdil-politsii-donechchyny-bilyi-ianhol-otrymav-natsionalnu-premiyu-skarb-natsii-2025>

5. Злочини, вчинені військовими рф під час повномасштабного вторгнення в Україну (станом на 31.12.2025) // Національна поліція України. 31 груд. 2025. URL: <https://npu.gov.ua/news/zlochyny-vchyneni-viiskovymy-rf-pid-chas-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-v-ukrainu-standom-na-31122025>

Ткачова Діана Андріївна,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового експертно-
криміналістичного інституту
Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
історичних наук, доцент
Дорошук Ніна Олександрівна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ

Інститут воєнного стану належить до найбільш специфічних правових режимів функціонування публічної влади, оскільки він передбачає тимчасовий відхід від звичайного конституційного порядку задля відсічі збройній агресії, захисту національної безпеки та територіальної цілісності держави. В історичній ретроспективі саме в періоди військових загроз найчастіше виникає напруга між необхідністю застосування надзвичайних заходів і збереженням основоположних прав і свобод людини. Український досвід регулювання суспільних відносин в умовах воєнного стану є показовим для розуміння того, як держава може балансувати між жорсткими вимогами безпекового середовища та імперативами правової демократії.

Актуальність проблеми зумовлена не лише сучасною російсько-українською війною (2014–2026 рр.), а й подіями більш ранніх історичних етапів, коли українські землі стикалися з воєнними конфліктами, окупаційними режимами та змінами державно-правових систем. У XX столітті визначальними періодами стали часи Першої світової війни, Української революції 1917–1921 років, Другої світової війни, а також радянська доба, упродовж якої права людини системно приносилися в жертву державній доцільності. За тоталітарного режиму механізми захисту прав були або декларативними, або повністю ліквідованими, що сформувало в суспільній свідомості низький рівень довіри до владних інституцій [1, с. 5].

Після відновлення незалежності України у 1991 році відбувся кардинальний перехід до розуміння людини як найвищої соціальної цінності, що зазначено у статті 3 Конституції України. Водночас у статті 64 прямо передбачено можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану, однак із дотриманням принципів законності, пропорційності та необхідності [2]. Саме ці конституційні положення стали фундаментом для розробки ряду нормативно-правових актів, зокрема Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

Особливо гостро питання забезпечення прав людини постало після анексії Криму та початку збройного конфлікту на Донбасі у 2014 році, а згодом – під час введення повномасштабного воєнного стану 24 лютого 2022 року. Військові дії спричинили безпрецедентний рівень порушень: масові втрати серед цивільного населення, руйнування житлової інфраструктури, вимушене переміщення мільйонів осіб всередині країни та за кордон. У відповідь на ці виклики українська держава запровадила комплекс обмежувальних заходів: комендантську годину, заборону на проведення масових зібрань, цензуру в інформаційній сфері, трудову повинність для критично важливих галузей, вилучення майна для потреб оборони [4, с. 431].

Незважаючи на широту зазначених обмежень, навіть у період воєнного стану зберігається повне ядро прав людини, які не підлягають жодним обмеженням. До них належать: право на життя, заборона катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, свобода думки, совісті та релігії, право на справедливий судовий розгляд. Такий підхід узгоджується зі статтею 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, який дозволяє державам-учасницям відступати від зобов'язань під час надзвичайних ситуацій, але не допускає вилучень щодо найважливіших прав [5].

З історико-правової точки зору, значущим аспектом є еволюція діяльності державних органів у напрямку захисту прав людини в умовах війни. У радянський період воєнний стан використовувався передусім для посилення репресивної функції держави, тоді як в сучасній Україні акцент зміщено на документування воєнних злочинів, розслідування випадків катувань, забезпечення доступу до правосуддя внутрішньо переміщеним особам та військовослужбовцям [6, с. 45]. Ключову роль відіграють органи прокуратури, Національна поліція, Служба безпеки України, а також Уповноважений Верховної

Ради з прав людини, який активно взаємодіє з міжнародними моніторинговими місіями.

Міжнародний контекст також зазнав трансформації: починаючи з 2022 року Україна отримала безпрецедентну правову підтримку з боку ООН, Ради Європи, ОБСЄ та Міжнародного кримінального суду. Спільними зусиллями було створено механізми фіксації порушень міжнародного гуманітарного права, зокрема цілеспрямованих атак на цивільні об'єкти, використання заборонених засобів ведення війни та примусової депортації населення. Така співпраця дозволяє не лише притягати винних до відповідальності, але й формувати нові стандарти захисту прав людини під час збройних конфліктів.

Окремим аспектом є зростання ролі правової свідомості громадян. В умовах дії режиму воєнного стану суспільство загалом визнає необхідність тимчасових обмежень (наприклад, заборони на поширення інформації про пересування Збройних сил України). Проте будь-яке розширення владних повноважень без належного парламентського та судового контролю може призвести до зловживань. Історичний досвід переконує, що тривале функціонування надзвичайних режимів створює ризики для подальшого демократичного транзиту, оскільки сформовані звички до обмежень можуть укорінюватися в правовій системі навіть після завершення війни [7, с. 210].

Важливим історико-правовим уроком попередніх епох є те, що будь-яке розширення повноважень держави під час війни за відсутності ефективної системи стримувань і противаг неминуче призводить до зловживань. У роки Другої світової війни радянське керівництво, посиляючись на необхідність захисту держави, застосувало масові депортації цілих народів (кримських татар, чеченців, німців) що є класичним прикладом непропорційного обмеження прав людини під виглядом воєнної доцільності. Сучасне українське законодавство, на відміну від радянського, містить чіткі заборони на дискримінацію за національною, расовою чи релігійною ознакою навіть в умовах воєнного стану, що закріплено у статті 24 Конституції України та деталізовано у Законі «Про правовий режим воєнного стану». Такий підхід свідчить про еволюцію праворозуміння: від тотального підпорядкування особи інтересам держави до визнання невідчужуваності фундаментальних прав навіть у найскладніших умовах.

Особливу увагу в контексті українського досвіду слід приділити захисту соціальних та економічних прав в умовах

воєнного стану. Зазвичай у надзвичайних ситуаціях держава насамперед обмежує політичні права (свобода зібрань, мітингів, інформації), однак саме економічні права – право на працю, соціальний захист, житло, освіту – мають величезне значення для виживання населення під час війни. Український уряд, починаючи з березня 2022 року, запровадив низку програм підтримки внутрішньо переміщених осіб: щомісячні виплати на проживання, компенсація за пошкоджене житло, безоплатне надання гуманітарної допомоги, спрощення процедур реєстрації бізнесу на нових місцях. Однак, як зазначають дослідники, ефективність цих заходів значно варіювала залежно від регіону, а бюрократичні перешкоди часто зменшували їхню дієвість [6, с. 25–29]. Історичні паралелі з повоєнним відновленням України після Другої світової війни показують, що без належного правового закріплення механізмів відшкодування збитків постраждалих неможливо досягти дійсного відновлення прав людини.

Проблема воєнної цензури та контролю за інформацією також має глибоке історичне коріння. У радянській Україні під час німецько-радянської війни діяла жорстка військова цензура (органи «Головліту», СМЕРШу), яка не допускала поширення не лише інформації, що містить військову таємницю, а й будь-яку критику владних дій, що призводило до приховування реальних масштабів втрат та злочинів червоної армії [8, с. 111]. Сучасне правове регулювання в Україні, передбачене Законом «Про правовий режим воєнного стану», дає змогу запроваджувати тимчасові обмеження щодо діяльності засобів масової інформації, зокрема забороняти поширення матеріалів, що можуть завдати шкоди обороноздатності держави. Водночас важливою відмінністю є те, що такі обмеження запроваджуються на підставі закону, підлягають судовому контролю та не поширюються на критику дій влади загалом (якщо вона не містить закликів до насильства чи розголошення таємної інформації). Досвід роботи Національної ради з питань телебачення і радіомовлення у 2022–2025 роках засвідчив, що українська модель інформаційної безпеки поєднує необхідні обмеження з повагою до свободи слова в межах, дозволених міжнародним правом [7, с. 209].

Нарешті, важливим висновком з українського досвіду є те, що забезпечення прав людини в умовах воєнного стану неможливе без налагодженої співпраці з громадськими організаціями та волонтерським рухом. Історично в Україні саме громадянське суспільство часто брало на себе функції, які держава не могла виконати через бюрократичну інерцію або брак ресурсів. Під час

війни 2022–2025 років правозахисні організації (наприклад, «Центр громадянських свобод», «Громадський холдинг «Група впливу»») займалися документуванням воєнних злочинів, наданням безоплатної правової допомоги переселенцям та військовослужбовцям, моніторингом дотримання прав людини в місцях несвободи [6, с. 20]. Така синергія держави та громадськості є новим історичним феноменом, адже в попередні епохи (Перша світова війна, радянсько-польська війна 1920 року) подібна взаємодія була фрагментарною або взагалі придушувалася владою. Отже, сучасний український досвід демонструє, що навіть в умовах тотальної війни активна громадянська позиція є не лише правом, але й важливим чинником захисту прав людини від потенційних зловживань з боку державних інституцій.

Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що український історико-правовий досвід засвідчує: воєнний стан не повинен перетворюватися на інструмент нівелювання прав людини, натомість він є вимушеним, часово обмеженим засобом збереження державного суверенітету. Ефективне поєднання заходів безпеки з гарантіями прав і свобод можливе лише за умови функціонування незалежних судів, дієвого парламентського контролю, активної роботи омбудсмена та залучення міжнародних механізмів захисту. Лише такий баланс дозволяє Україні не лише захистити свою незалежність, але й зберегти репутацію демократичної правової держави, здатної після перемоги повернутися до повноцінного конституційного ладу.

Список використаних джерел

1. Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929–1941) / І. Б. Усенко, О. М. Мироненко, В. А. Чехович, та ін.; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2001. 219 с.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII (зі змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/ed20150512#Text>
4. Наливайко О. І. Виклики та перспективи захисту прав людини в Україні після повномасштабного вторгнення рф: теоретико-правовий аналіз. *Актуальні питання у сучасній науці*.

2024. № 7 (25). С. 424–433. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sn/issue/view/254/351>

5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : прийнятий 16 груд. 1966 р. / ООН. Ратифіковано Україною 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

6. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. Київ, 2025. URL: Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

7. Ніколенко Л. М. Захист прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2025. Вип. 91: ч. 1. С. 207–212. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/32.pdf>

8. Костилева С. Документи Головліту УРСР як джерело вивчення системи політико-ідеологічного контролю над друкованими ЗМІ. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2005. Вип. 13. С. 107–117. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/1e9882d4-77b3-4a6c-bc0e-62afb9ada6/content>

Тросюк Олександр Володимирович,
слухач інституту заочного
та дистанційного навчання
Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
завідувач кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент
Кривицький Юрій Віталійович

ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У сучасних умовах розвитку України питання ефективного функціонування органів державної влади набуває особливого значення. Повномасштабна збройна агресія проти України, необхідність забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності та правопорядку актуалізували потребу у зміцненні

інституційної спроможності держави. Саме органи державної влади забезпечують реалізацію функцій держави, підтримання конституційного ладу, захист прав і свобод людини та громадянина, а також формування й реалізацію державної політики у сфері національної безпеки.

Відповідно до ст. 6 Конституції України від 28 червня 1996 р. державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову [1]. Такий поділ влади є не лише організаційним принципом побудови державного механізму, а й важливою гарантією демократичного розвитку держави, недопущення концентрації влади та забезпечення балансу між різними гілками влади. При цьому функціонування органів державної влади повинно ґрунтуватися на принципах верховенства права, легітимності, взаємодії та взаємного контролю.

Органи державної влади виступають інституціонально відокремленими елементами механізму держави, наділеними відповідною компетенцією та владними повноваженнями. Їх діяльність спрямована на реалізацію функцій держави та забезпечення публічних інтересів [2, с. 59]. Важливого значення в сучасних умовах набуває ефективність діяльності органів державної влади, оскільки саме від рівня їх організації та функціонування залежить здатність держави реагувати на внутрішні й зовнішні виклики.

Особливу роль у забезпеченні національної безпеки відіграють органи виконавчої влади, які реалізують державну політику у сферах оборони, правопорядку, інформаційної безпеки та цивільного захисту. Водночас Верховна Рада України забезпечує нормативно-правове регулювання суспільних відносин, а судова влада здійснює правосуддя та гарантує захист прав людини. У цьому аспекті ефективність системи органів державної влади визначається не лише рівнем їх правового забезпечення, а й узгодженістю діяльності всіх гілок влади.

В умовах європейської інтеграції України важливого значення набуває відповідність діяльності органів державної влади стандартам демократичної правової держави. Національна безпека в сучасному розумінні охоплює не лише військову чи оборонну складову, а й забезпечення стабільності конституційного ладу, ефективності державного управління, захисту прав людини та функціонування незалежного правосуддя. Саме тому ефективна система органів державної влади виступає не лише елементом

державного механізму, а й важливим чинником стійкості держави до внутрішніх і зовнішніх загроз.

Слід погодитися з позицією, відповідно до якої державна влада характеризується суверенністю, універсальністю та здатністю здійснювати владно-примусовий вплив на суспільні відносини [3, с. 87]. Саме тому органи державної влади виступають ключовими суб'єктами забезпечення стабільності держави та реалізації функцій національної безпеки. У сучасних умовах важливого значення набувають питання їх професійності, ефективності, підзвітності суспільству та дотримання принципу верховенства права.

Разом з тим сучасна система органів державної влади України потребує подальшого вдосконалення. Серед основних проблем слід виокремити політичну нестабільність, надмірну бюрократизацію, корупційні ризики, недостатній рівень координації між державними інституціями та потребу в удосконаленні механізмів формування органів державної влади. У зв'язку з цим важливого значення набуває проведення комплексних правових та інституційних реформ, спрямованих на підвищення ефективності державного управління та зміцнення демократичних засад функціонування державної влади.

Важливого значення набуває також удосконалення системи державного управління та правового забезпечення діяльності органів виконавчої влади. Як слушно зазначає О. Ф. Андрійко, новітні виклики внутрішнього та зовнішнього характеру потребують вироблення концептуальних підходів до оптимізації системи органів виконавчої влади, чіткого визначення їх функцій та належного розмежування повноважень [4, с. 37]. У цьому контексті особливої актуальності набувають процеси децентралізації, реформування виконавчої вертикалі та підвищення ефективності взаємодії між органами державної влади.

Не менш важливим показником ефективності функціонування органів державної влади є рівень суспільної довіри до них. У демократичній державі легітимність влади визначається не лише конституційним порядком її формування, а й здатністю державних інституцій діяти відкрито, професійно та в інтересах суспільства. У сучасних умовах саме прозорість діяльності органів державної влади, належний рівень правової культури та реальна підзвітність перед громадянами виступають необхідними

передумовами зміцнення національної безпеки та консолідації українського суспільства.

У сучасному науковому дискурсі національна безпека нерозривно пов'язується із забезпеченням прав людини та принципом верховенства права. Зокрема правова реформа у воєнний та післявоєнний періоди повинна бути спрямована на утвердження невідчужуваних прав людини, верховенства права та демократичних засад функціонування держави [5, с. 221]. У цьому аспекті органи державної влади мають виступати не лише інструментом реалізації державної політики, а й гарантом прав і свобод людини та громадянина.

Отже, органи державної влади є важливою інституційною основою національної безпеки України. Їх ефективне функціонування забезпечує стабільність конституційного ладу, реалізацію функцій держави, захист прав людини та здатність держави адекватно реагувати на сучасні виклики й загрози. Подальше вдосконалення конституційного механізму формування та діяльності органів державної влади є необхідною умовою зміцнення української державності та забезпечення національної безпеки.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Конституційне право : навч. посіб. / В. О. Кучер та ін. / За ред. В. О. Кучера. Львів : ЛьДУВС, 2024. 452 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/8388>
3. Теорія держави і права : підруч. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. / За ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. 368 с.
4. Андрійко О. Ф. Органи державної влади як суб'єкти державного управління *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 35–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suap_2019_2_11
5. Кривицький Ю. В. Забезпечення прав людини як мета правової реформи в умовах воєнного стану та післявоєнний період. *Альманах права*. 2025. Вип. 16. С. 219–227. DOI: 10.33663/2524-017X-2025-16-219-227

Халімонова Поліна Олександрівна,

здобувач вищої освіти

навчально-наукового експертно-

криміналістичного інституту

Національної академії

внутрішніх справ

Науковий керівник:

завідувач кафедри теорії, історії

та філософії права Національної

академії внутрішніх справ, кандидат

юридичних наук, доцент

Кривицький Юрій Віталійович

ПРАВОРОЗУМІННЯ ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ

Праворозуміння належить до фундаментальних категорій юридичної науки, оскільки відображає результати пізнання сутності права, його змісту, соціального призначення та функціонування у суспільстві. Саме через праворозуміння формуються уявлення про природу права, співвідношення права і закону, межі державного впливу та зміст прав і свобод людини. У сучасних умовах трансформації правової системи України та проведення правових реформ проблема праворозуміння набуває не лише теоретичного, а й важливого практичного значення [5, с. 25–27].

В юридичній науці традиційно виокремлюють два основні типи праворозуміння – легістський та юридичний (юриспруденційний). Легістський підхід ототожнює право із законом та розглядає його передусім як результат владної діяльності держави. Натомість юридичний підхід виходить із того, що право має ширший зміст і пов'язане з принципами справедливості, свободи, рівності та природних прав людини. Саме проблема співвідношення права і закону багато в чому визначає характер юридичної практики та критерії оцінки законності в державі [6, с. 96–101].

Історичний розвиток правової думки демонструє поступовий перехід від міфологічного та релігійного сприйняття права до його раціонального філософського осмислення. Представники теорії природного права – Г. Гроцій, Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є – розглядали право як похідне від природи людини та її

невідчужуваних прав. Зокрема Монтеस्क'є наголошував на об'єктивному характері справедливості як необхідної передумови позитивного законодавства [4]. У філософії Г. Гегеля право постає формою реалізації свободи та виявляється як ідея свободи, її конкретна міра та позитивне законодавство [3, с. 18–19].

Показовим історичним прикладом впливу праворозуміння на юридичну практику є Нюрнберзький процес 1945–1946 рр. Під час розгляду справ нацистських злочинців міжнародний трибунал виходив не лише з формального змісту законодавства Третього Рейху, а й із принципів справедливості, гуманізму та природних прав людини. Саме це стало одним із ключових аргументів на користь того, що право не може зводитися виключно до волі держави чи формально чинного закону. Нюрнберзький процес суттєво вплинув на подальший розвиток концепції верховенства права, міжнародного правосуддя та сучасного розуміння прав людини.

Поряд із природно-правовим підходом сформувалися й інші концепції праворозуміння. Соціологічний підхід акцентує увагу на реальному функціонуванні права у суспільстві та значенні соціальних зв'язків у процесі його формування. Представники психологічної теорії права пояснювали право через внутрішні переживання та емоційний стан людини. Натомість нормативізм, засновником якого був Г. Кельзен, розглядав право як ієрархічну систему загальнообов'язкових норм, незалежних від моральних чи політичних оцінок [6, с. 102–105].

Вагомий внесок у розвиток правової думки зробили й українські вчені-правознавці. Так, Б.О. Кістяківський підкреслював необхідність поєднання права з принципами справедливості та правової державності [1]. Н.І. Палієнко наголошував на державно-владному характері правових норм, водночас визнаючи їхній зв'язок із суспільними умовами та правовою культурою [2, с. 214–216].

Сучасне праворозуміння дедалі більше набуває інтегративного характеру, поєднуючи нормативний, аксіологічний, соціологічний та антропологічний виміри права. У зв'язку з цим праворозуміння виступає не лише теоретичною конструкцією, а й світоглядним і методологічним фундаментом правової реформи, визначаючи напрями розвитку законодавства, юридичної практики та правової системи загалом [5, с. 27–29]. Від типу праворозуміння значною мірою залежить і характер діяльності правоохоронних

органів, суду, органів державної влади та інших суб'єктів правозастосування.

Отже, праворозуміння має визначальне значення для юридичної практики та забезпечення законності в державі. Саме від розуміння сутності права залежить рівень утвердження принципів верховенства права, справедливості та прав людини. У сучасних умовах розвитку демократичної держави праворозуміння повинно ґрунтуватися не лише на формальному сприйнятті закону, а й на цінностях свободи, гуманізму та правової державності.

Список використаних джерел

1. Андрусак І. П. Філософія права Богдана Кістяківського: логічні засади і методологія дослідження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 90. Ч. 5. С. 289–295. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.37>

2. Актуальні проблеми філософії права : посіб. / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Яценко / за заг. ред. О. М. Балинської. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 612 с.

3. Кучук А. М. Праворозуміння (розуміння права): гносеологічні застороги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 18–20.

4. Шандра Б. Б. Філософія права : навч.-метод. рекомендації (для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 «Філософія», освітньо-професійної програми «Філософія»). Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2024. 36 с.

5. Кривицький Ю. В. Праворозуміння як світоглядний і методологічний фундамент правової реформи. *Право і суспільство*. 2017. № 5. Ч. 2. С. 25–30. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2017_5\(2\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2017_5(2)_8)

6. Теорія держави та права : навч. посіб. / В. П. Власенко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарева. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с.

Хрущ Артем Валерійович,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту
поліцейської діяльності
Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
старший викладач кафедри теорії,
історії та філософії права
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук
Іванчук Наталія Віталіївна

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ РОЛІ КИЄВА У СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

На території сучасного Києва людина вперше з'явилася біля 20 тисяч років тому (кінець стародавнього кам'яного віку). Це відома Кирилівська стоянка, що була розташована у північно-західній частині міста (вул. Фрунзе 59–61, колишня Кирилівська). Приблизно в V столітті на місці кількох поселень постає місто Київ. Воно розташоване на перетині багатьох торгових шляхів та на березі річки Дніпро. У подальшому Київ відіграє ключову роль у нашій історії, адже саме навколо нього формуватиметься наша держава

За легендою, Київ заснував брат Кий разом із братами Щеком, Хоривом і сестрою їхньою Либіддю. Насправді всі чудово розуміють, що це лише красива легенда, адже реальних доказів існування цих людей досі не знайдено. Подібні легенди пов'язані з багатьма великими містами. Наприклад, у Римі розповідають, що місто заснували брати Ромул і Рем, яких у колисці знайшла вовчиця. Проте все це – лише легенди.

Київ дуже швидко перетворився на потужний центр політичного, економічного та культурного життя. Завдяки своєму вигідному географічному розташуванню місто стало важливою частиною торгового шляху «із вар'ягів у греки». Через Київ проходили купці з різних країн, які привозили товари, зброю, тканини, прикраси та нові знання. Саме торгівля допомогла місту швидко розвиватися та зміцнювати свій вплив серед інших земель.

Згодом Київ став столицею Київської Русі – однієї з найбільших і найсильніших держав середньовічної Європи. У період правління князів Олега, Ігоря, Святослава, Володимира Великого та Ярослава Мудрого місто переживало справжній розквіт. У Києві будувалися величні храми, укріплення, бібліотеки та школи. Особливо важливим для історії стало правління Ярослава Мудрого, адже саме за нього було створено перший збірник законів – «Руська правда». Це свідчить про високий рівень розвитку держави та права в тогочасному Києві.

Надзвичайно важливою подією стало хрещення Русі у 988 році князем Володимиром Великим. Прийняття християнства вплинуло не лише на релігійне життя людей, а й на культуру, освіту та розвиток суспільства загалом. У Києві почали активно будувати церкви й монастирі, з'явилися школи для навчання грамоти, почало розвиватися літописання. Саме тоді Київ став духовним центром усієї Русі. Навіть сьогодні такі пам'ятки, як Софійський собор та Києво-Печерська лавра, нагадують про велич і могутність давнього Києва. Проте історія міста була не лише славною, а й трагічною. Київ неодноразово зазнавав нападів і руйнувань. Одним із найстрашніших моментів стало захоплення міста монголами у 1240 році. Після цього Київ на довгий час втратив своє колишнє значення, однак повністю зламати його дух нікому не вдалося. Місто продовжувало жити, відновлюватися та зберігати свою культурну й історичну спадщину.

У наступні століття Київ залишався важливим центром українського життя. Саме тут розвивалися освіта, наука та мистецтво. Велику роль у цьому відіграла Києво-Могилянська академія – один із найвідоміших навчальних закладів Східної Європи. Київ став місцем, де формувалася українська інтелігенція, розвивалися філософські ідеї та національна свідомість.

Особливе значення Київ має і для сучасної України. Саме тут відбувалися події, які змінювали хід історії нашої держави. Місто стало символом боротьби українців за свободу та незалежність. Під час Революції Гідності Київ вкотре показав усьому світу силу українського народу та його прагнення жити у вільній і демократичній державі. Навіть у складні часи війни Київ залишається символом стійкості, мужності та незламності.

З філософської точки зору Київ є не просто містом, а справжнім уособленням історичної пам'яті народу. Його вулиці,

собори, пам'ятники та стародавні пагорби ніби зберігають у собі дух минулих поколінь. Київ нагадує людям про те, наскільки важливо знати свою історію, берегти власну культуру та не забувати про коріння. Без пам'яті про минуле неможливо створити сильне майбутнє.

Також Київ можна вважати містом, де поєднуються різні епохи. У ньому гармонійно співіснують стародавні собори й сучасні будівлі, традиції та новітні технології, але в цій бочці меду є ложка дьогтю, яку вніс Радянський Союз у вигляді своїх негарних панельних будинків, що будувалися максимально швидко, неестетично й дешево. Незважаючи ні на що, Україна поважає свою історію, але водночас прагне розвиватися та рухатися вперед.

Отже, Київ – це не просто столиця України. Це місто, яке стало основою української державності, культури, духовності та національної свідомості. Воно пережило безліч випробувань, але завжди залишалося серцем українського народу. Саме тому Київ по праву можна назвати символом сили, єдності та незламності України. Це місто, в якому я народився, живу й планую жити надалі. Це моє місто мрії.

Список використаних джерел

1. Еволюція і роль філософської думки України / Катерина Белих // Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес. – Харків, 2020. – С. 5–7.

2. Філософсько-політичні аспекти боротьби України за національну незалежність / А. С. Мякшин, А. В. Сергієва // Національно-визвольна боротьба та становлення і збереження державності України. – Харків, 2020. – С. 181–182.

3. Філософія конституційних цінностей / О. В. Гришук. – Київ : ВАІТЕ, 2019. – 416 с.

4. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти / О. В. Гришук. – Київ : ВАІТЕ, 2020. – 529 с.

Хізанов Олексій Дмитрович,
здобувач вищої освіти навчально-
наукового інституту поліцейської
діяльності Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент
Власенко Валерій Павлович

ДОВІРА ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ОСНОВА ЛЕГІТИМНОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Довіра до Національної поліції в умовах збройної агресії РФ давно перестала бути лише показником ставлення громадян до окремого правоохоронного органу. Під час воєнного стану вона прямо пов'язується з тим, чи сприймає людина державу як силу, яка реально здатна її захистити, допомогти, розслідувати злочин, евакуювати з небезпечної території, знайти зниклих і відновити мінімальний правовий порядок там, де цей порядок був зруйнований внаслідок бойових дій. Саме через поліцію для більшості людей держава постає не в загальних політичних рішеннях, а в щоденній дії. Коли поліцейський приїжджає на обстріл, документує воєнний злочин, вивозить дитину з прифронтового населеного пункту, приймає заяву про зниклого родича або допомагає людині, яка залишилася без житла, довіра до поліції переходить у довіру до самої держави [1, с. 222–223]. Якщо ж цього не відбувається, питання стосується вже не лише оцінки роботи окремого органу, а й легітимності державної влади в очах цивільного населення.

Правова основа такого підходу в українському законодавстві сформульована досить чітко. Закон України «Про Національну поліцію» визначає, що поліція служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а стаття 11 цього Закону прямо закріплює, що діяльність поліції здійснюється у тісній співпраці та взаємодії з населенням на засадах партнерства [2]. У цій же статті встановлено, що рівень довіри населення до поліції є

основним критерієм оцінки ефективності діяльності її органів і підрозділів. Уже з цього видно, що довіра в українській правовій моделі не подається як другорядна моральна ознака або як бажана риса поліцейської служби. Вона закріплена як критерій ефективності поліції, а отже і як одна з умов належного функціонування державної влади там, де ця влада діє через правоохоронний механізм.

Умови збройної агресії рф змінили і сам зміст довіри до поліції. У мирний період людина найчастіше пов'язувала її з безпекою на вулиці, реагуванням на правопорушення, швидкістю прибуття екіпажу чи ставленням поліцейського до громадянина. Під час воєнного стану до цього додалися зовсім інші речі: документування воєнних злочинів, евакуація цивільного населення, допомога постраждалим після обстрілів, розшук безвісти зниклих, охорона публічного порядку в умовах блекаутів, робота на звільнених територіях і в населених пунктах поблизу лінії фронту. Саме тому довіра до поліції у воєнний час формується не навколо загального уявлення про силу держави, а навколо того, чи бачить людина реальну присутність держави там, де для неї виникла найбільша загроза. Коли держава здатна через поліцію діяти в такій ситуації швидко, законно і зрозуміло для людини, легітимність влади значно зміцнюється через практику повсякденного захисту.

Офіційні дані Національної поліції України показують, що цей зв'язок між довірою, захистом людини і легітимністю держави має цілком практичний зміст. Адже Національною поліцією здійснюється досудове розслідування по тисячам кримінальних проваджень за фактами злочинів, учинених військовослужбовцями рф та їхніми пособниками, поліцейські постійно здійснюють заходи щодо евакуації людей з прифронтових територій України, що в цілому обумовлює тісну співпрацю, яку без довіри населення не побудуєш. Для людини, яка перебуває в зоні постійної небезпеки, саме такі дії і стають відповіддю на питання, чи присутня держава поруч не формально, а реально. Саме з цього складається довіра в умовах війни, бо вона виникає не після абстрактної оцінки інститутів, а після конкретної допомоги.

Соціологічні дані водночас показують, що довіра до поліції в умовах війни не є безумовною і сталою. За дослідженням Центру Разумкова, проведеним у листопаді 2025 року, Національній поліції довіряли 45,5 відсотка опитаних, а не довіряли 49 відсотків. Для

порівняння, у січні 2024 року поліції довіряли 58,4 відсотка, а не довіряли 33,1 відсотка [4]. Ці цифри важливі не самі по собі, а тому, що вони показують динаміку. Поліція залишається одним із ключових органів, через які держава безпосередньо взаємодіє з цивільним населенням у воєнний час, але сама наявність таких повноважень ще не гарантує автоматичної довіри. Коли довіра знижується, це свідчить не лише про оцінку роботи поліції, а й про те, що для частини населення зв'язок між владою, правом і безпекою починає сприйматися менш переконливо. Саме в цьому і полягає філософсько-правова сторона питання: легітимність держави тримається не лише на формальній законності, а й на визнанні громадянами того, що державна влада діє справедливо, законно і в їхніх інтересах.

На наше переконання проблема в цій темі полягає в тому, що закон уже визнав довіру населення основним критерієм оцінки ефективності поліції, але чинний порядок її оцінювання не враховує окремо умови воєнного стану, прифронтових територій, деокупованих громад і тих дій поліції, від яких у цей період безпосередньо залежить безпека цивільного населення. Порядок, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 58 (втратила чинність), визначав загальний механізм проведення такої оцінки, але не виділяв окремо показники, які в умовах війни мають вирішальне значення для довіри до поліції. Новий же порядок та методологія оцінювання рівня довіри населення до державних органів, які забезпечують виконання завдань кримінального провадження [3], визначає концептуальні аспекти, але не конкретизує, які саме дані будуть враховуватись. У зв'язку з чим доцільно також враховувати дані про реагування на звернення цивільних після обстрілів, евакуацію вразливих осіб, пошук безвісти зниклих, документування воєнних злочинів, роботу на деокупованих територіях і взаємодію з населенням у районах постійної загрози. Зазначене дозволить вимірювати довіру до поліції не тільки в загальному вигляді, а й враховувати воєнний зміст діяльності. Саме тому під час проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції доцільно виділити окремим блоком питання, що властиві для територій, де люди живуть в умовах постійної воєнної загрози або пережили окупацію. У цьому блоці доцільно прямо визначити оцінку швидкості реагування на загрози для цивільного населення, доступності поліції для звернень,

якості взаємодії з потерпілими, інформування населення та фактичної допомоги людям у кризових ситуаціях.

Отже, довіра до Національної поліції в умовах збройної агресії рф є не лише соціологічним показником ставлення до правоохоронного органу, а однією з основ легітимності держави. Саме через поліцію людина в умовах війни щоденно бачить, чи здатна держава захищати життя, безпеку, право на допомогу і право на справедливе розслідування завданої шкоди. Закон України «Про Національну поліцію» вже визначив рівень довіри населення основним критерієм оцінки ефективності поліції, але сучасні умови показують, що у воєнних умовах цього недостатньо. Найбільш доцільним кроком, на нашу думку, є уточнення порядку оцінки рівня довіри до поліції шляхом запровадження окремих показників для прифронтових, деокупованих і постраждалих від війни територій.

Список використаних джерел

1. Софина І. Функціональне призначення Національної поліції в контексті прав людини: сучасні виклики // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Т. 3, № 91. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/343670>

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19>

3. Про затвердження Порядку та методології оцінювання рівня довіри населення до державних органів, які забезпечують виконання завдань кримінального провадження : постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2026 р. № 394 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/394-2026-%D0%BF#n12>

4. Assessment of the situation in the country, trust in social institutes, assessment of problems faced by the Ukrainian society (November, 2025) / Razumkov Centre. 20 Dec. 2025. URL: <https://razumkov.org.ua/en/research-areas/surveys/assessment-of-the-situation-in-the-country-trust-in-social-institutes-assessment-of-problems-faced-by-the-ukrainian-society-november-2025>

Чепурний Володимир Олександрович,

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

старший викладач кафедри теорії, історії та філософії права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Іванчук Наталія Віталіївна

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ЦІННІСНОЇ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, актуалізувала проблему філософсько-правового осмислення співвідношення національної безпеки та фундаментальних правових цінностей. Війна як крайня форма соціального конфлікту неминуче ставить державу перед дилемою: збереження демократичних правових засад або їх тимчасове обмеження заради забезпечення виживання нації. Як справедливо зазначає Ю. Б. Ірха, «Війна спонукає публічну владу вдатися тимчасово до додаткового обмеження прав і свобод людини, а також розширення дискреційних повноважень органів публічної влади, насамперед тих, які належать до сектору безпеки і оборони, заради забезпечення безпеки суспільства і держави, виживання нації та повернення до життєдіяльності» [1, с. 42]. Гібридний характер сучасної агресії, що поєднує військові, інформаційні, кібернетичні та економічні засоби впливу, ускладнює пошук балансу між безпекою та свободою і робить філософсько-правовий аналіз верховенства права особливо актуальним.

Верховенство права як філософсько-правова категорія не піддається вичерпному нормативному визначенню, оскільки органічно поєднує правові, етичні та політичні виміри. М. І. Козюбра аргументовано наголошує, що «надзвичайна складність і багатогранність верховенства права робить безперспективною будь-яку спробу дати якесь універсальне його визначення, придатне на всі випадки життя. У понятті «верховенство права», переплітаються правові та політичні, культурні й етичні мотиви, внутрішньодержавні та міжнародні,

національні, цивілізаційні й загальнолюдські аспекти, правові ідеї і наукова істина, цінності добра та справедливості, досягнення правової теорії, практичний юридичний досвід і здоровий глузд» [2, с. 7]. Така концептуальна відкритість верховенства права не послаблює, а посилює його значення як ціннісного орієнтира, оскільки дозволяє адаптувати цей принцип до нових викликів – у тому числі викликів гібридної війни, з якими не стикалися попередні покоління правознавців.

На рівні позитивного права верховенство права отримало закріплення у статті 8 Конституції України, відповідно до якої в Україні визнається і діє принцип верховенства права; Конституція має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії [3]. Розкриваючи зміст цього принципу, Конституційний Суд України вказав, що верховенство права – це панування права в суспільстві, що вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті ідеями соціальної справедливості, свободи та рівності [1, с. 46]. У філософсько-правовому ракурсі це означає, що національна безпека не може розглядатися як самоцінна категорія, відірвана від ідеї права; навпаки, забезпечення безпеки набуває легітимності лише тоді, коли здійснюється у правових формах.

Філософсько-правовий зв'язок прав людини й національної безпеки полягає у тому, що права і свободи людини виступають не лише обмежувачем державної влади, а й системоутворюючою цінністю, заради якої держава існує. О. П. Дзьобань та С. Б. Жданенко під правами і свободами людини розуміють «сукупність соціально-політичних, економічних, етичних та інших норм, що визначають фундаментальні основи демократичного й гуманітарного статусу окремої особистості, її взаємини з іншими людьми, суспільством і державою» [4, с. 11]. У контексті гібридної агресії саме права і свободи людини стають об'єктом цілеспрямованих атак агресора через дезінформацію, кіберсаботаж, терор проти цивільного населення, спроби підірвати довіру до інститутів влади. Тому гарантування цих прав в умовах війни є не лише гуманітарним, а й безпековим імперативом.

Правовий режим воєнного стану, запроваджений в Україні Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 на підставі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [5], є тим юридичним інструментом, який дозволяє адаптувати правову систему до умов війни без відмови від принципу верховенства права. Філософсько-правовою

серцевиною такої адаптації виступає принцип пропорційності. У позиції Конституційного Суду України наголошено, що «Обмеження конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими» [1, с. 49]. Правомірність будь-якого безпекового заходу, що звужує права людини, перевіряється не лише його формальною відповідністю закону, але й сутнісним випробуванням на легітимну мету, необхідність, пропорційність та збереження «ядра» відповідного права.

Сучасна доктрина виокремлює низку загроз верховенству права, що актуалізуються саме в умовах гібридної війни: надмірне звуження конституційних прав, свавільне втручання посадовців, дисбаланс системи стримувань і противаг, підміна законності воєнною чи політичною доцільністю, вибіркове правосуддя [1, с. 51–52]. Особливо небезпечним є те, що, як обґрунтовано вказує Ю. Б. Ірха, «відсутність в умовах війни ефективного та незалежного контролю за діяльністю органів публічної влади, насамперед військових формувань, правоохоронних органів та спеціальних служб, факти порушення верховенства права та прав і свобод людини може, під дією ефекту «снігової грудки», швидко збільшитися, що призведе до нівелювання демократичних здобутків українського народу» [1, с. 52]. Це підтверджує необхідність збереження механізмів демократичного контролю над сектором безпеки навіть у воєнний час.

Філософсько-правовий аналіз дає підстави для таких висновків. По-перше, верховенство права є не процесуально-формальною, а ціннісно-змістовною основою національної безпеки України, що утворює правове буття держави як демократичної. По-друге, гібридний характер сучасної агресії перетворює дотримання прав людини з гуманітарної настанови на елемент стратегії національної стійкості. По-третє, тимчасові обмеження конституційних прав в умовах воєнного стану є правомірними лише за умови дотримання вимог законності, легітимної мети та пропорційності. Лише такий підхід дозволяє Україні зберегти свою цивілізаційну ідентичність та продемонструвати, що навіть у найважчий історичний момент наша держава не функціонує за принципом «*inter arma silent leges*».

Список використаних джерел

1. Ірха Ю. Б. Дотримання верховенства права та прав і свобод людини в умовах війни в Україні: проблеми теорії та практики. Інформація і право. 2023. № 3 (46). С. 42–54. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.3\(46\).287088](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.3(46).287088).
2. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. Право України. 2010. № 3. С. 6–18.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
4. Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. Інформація і право. 2020. № 2 (33). С. 9–22.
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

Чорноус Микола Костянтинович,

здобувач вищої освіти
навчально-наукового експертно-
криміналістичного інституту
Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
завідувач кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент
Кривицький Юрій Віталійович

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Правовий нігілізм є одним із найбільш небезпечних соціально-правових явищ сучасності, що негативно впливає на рівень правосвідомості населення, стан законності та ефективність функціонування державних інституцій. У загальнотеоретичному розумінні правовий нігілізм визначається як негативне, зневажливе або байдуже ставлення до права, законів і правових цінностей, що проявляється у недотриманні правових норм, недовірі до державних органів та переконанні у неефективності правового регулювання [1, с. 284–286].

Актуальність дослідження правового нігілізму в Україні зумовлена сучасними суспільно-політичними процесами, зокрема умовами воєнного стану, реформуванням правоохоронної та судової систем, високим рівнем корупції та недостатнім рівнем правової культури населення. Правовий нігілізм може проявлятися як на побутовому рівні – через свідоме порушення законів громадянами, так і на рівні державного управління – через зловживання владою, корупцію та невиконання законодавства посадовими особами.

Основними причинами виникнення правового нігілізму є низький рівень правової культури населення, недосконалість законодавства, недовіра до судової системи та правоохоронних органів, правова необізнаність громадян, а також тривалий історичний вплив авторитарних моделей державного управління. Важливим чинником також є соціально-економічна нестабільність, яка формує у громадян переконання у неспроможності держави ефективно захищати їх права та законні інтереси [2, с. 198–201].

У сучасних умовах особливого значення набуває проблема взаємозв'язку правового нігілізму та правового виховання. Адже саме правове виховання виступає одним із важливих чинників правової реформи та формування належного рівня правосвідомості й правової культури населення [6, с. 100–103]. Низький рівень правової культури та правової освіченості населення створює підґрунтя для поширення правового нігілізму, формує байдужість до закону та знижує рівень довіри до державних інституцій.

Правовий нігілізм має негативні наслідки для держави та суспільства. Він сприяє поширенню правопорушень, підриває авторитет державної влади, знижує рівень довіри громадян до правоохоронних органів і суду, перешкоджає розвитку демократичної правової держави. У результаті формується правова пасивність населення та толерантність до незаконної поведінки.

Показовим історичним прикладом небезпеки правового нігілізму стали події періоду «сухого закону» у США в 1920–1933 рр. Формальна заборона виробництва та продажу алкоголю, яка не підтримувалася значною частиною суспільства, спричинила масове порушення закону, розвиток тіншового ринку та посилення організованої злочинності. Це продемонструвало, що право не може бути ефективним без належного рівня правосвідомості населення та суспільної підтримки правових норм. У подальшому саме усвідомлення негативних наслідків правового нігілізму стало

однією з причин скасування «сухого закону» та перегляду державної правової політики.

Для подолання правового нігілізму необхідне комплексне застосування правових, освітніх та організаційних заходів. Насамперед важливим є підвищення рівня правової культури населення шляхом розвитку правової освіти та правового виховання. Значну роль у цьому процесі повинні відігравати заклади освіти, засоби масової інформації, органи державної влади та громадські організації.

Одним із ключових напрямів подолання правового нігілізму є забезпечення принципу верховенства права та реальної рівності всіх перед законом. Ефективна боротьба з корупцією, прозорість діяльності державних органів, справедливе судочинство та належна діяльність правоохоронних органів сприятимуть підвищенню рівня довіри населення до держави та права. Важливе значення також має вдосконалення законодавства, усунення правових колізій та забезпечення стабільності нормативно-правової бази.

Отже, правовий нігілізм є складним соціально-правовим явищем, що негативно впливає на розвиток демократичної держави та громадянського суспільства в Україні. Подолання цього явища можливе лише за умови комплексного підходу, що передбачає підвищення рівня правової культури, удосконалення діяльності державних інституцій, забезпечення принципу верховенства права та формування у громадян поваги до закону.

Список використаних джерел

1. Теорія держави і права : підруч. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. / За ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. 368 с.
2. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищих навч. закладів / М. В. Цвік та ін. / За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.
3. Скаун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. 4-те вид. Київ : Алерта, 2016. 528 с.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
6. Кривицький Ю. Правове виховання та правова реформа: прояви взаємозв'язку і взаємовпливу. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 100–108. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2327>

Шаль Всеволод Володимирович,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового експертно-
криміналістичного інституту
Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
завідувач кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент
Кривицький Юрій Віталійович

ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ЯК НАПРЯМ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ

Євроатлантична інтеграція України є одним із ключових напрямів сучасного державотворення та стратегічним орієнтиром розвитку української держави. В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації питання членства України в Європейському Союзі (далі – ЄС) та Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО) набуло не лише політичного, а й безпекового та цивілізаційного значення. Водночас інтеграційні процеси охоплюють не лише сферу зовнішньої політики, а й глибоку трансформацію національної правової системи, державного управління та механізмів реалізації права.

Правовою основою євроатлантичного курсу України виступають положення Конституції України, у яких закріплено незворотність стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в ЄС та НАТО [1]. Важливе значення у цьому процесі мають також Закон України «Про національну безпеку України», міжнародні договори та акти співробітництва України з європейськими й євроатлантичними інституціями [2].

Одним із ключових етапів інтеграційного процесу стало підписання та ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014 р. Цей міжнародно-правовий акт фактично став комплексною програмою реформування української держави та адаптації національного законодавства до *acquis communautaire* – правової системи Європейського Союзу [3]. Угода охоплює питання економічної інтеграції, судової реформи, антикорупційної політики, захисту прав людини, розвитку демократичних інститутів та забезпечення верховенства права.

Важливим напрямом євроатлантичної інтеграції залишається співробітництво України з НАТО. Правову основу такого співробітництва становить Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО 1997 р., а також щорічні національні програми співробітництва [4]. Одним із пріоритетів сучасної державної політики є впровадження стандартів НАТО (STANAG), що забезпечують сумісність Збройних Сил України з військовими структурами держав-членів Альянсу.

Особливого значення євроатлантична інтеграція набула після отримання Україною у 2022 р. статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу та офіційного початку переговорного процесу щодо членства. Цей крок став важливим історичним і правовим прецедентом, який засвідчив міжнародне визнання європейської перспективи України.

Показовим прикладом впливу євроатлантичної інтеграції на правову систему України є масштабна цифровізація державного управління та реформування публічних сервісів відповідно до європейських стандартів прозорості та відкритості влади. Впровадження електронних адміністративних послуг, цифрових документів та платформи «Дія» демонструє поступове формування сучасної цифрової держави, орієнтованої на потреби громадян та принципи ефективного врядування. Такий досвід став одним із найбільш помітних прикладів модернізації державного механізму в умовах воєнного стану та одночасного продовження євроінтеграційних реформ.

Разом з тим процес євроатлантичної інтеграції супроводжується низкою викликів. Серед них – необхідність завершення судової реформи, забезпечення реальної незалежності судової влади, підвищення ефективності антикорупційних механізмів та адаптація правової системи до умов воєнного стану. Європейський Союз та НАТО приділяють особливу увагу не лише формальному оновленню законодавства, а й реальному функціонуванню демократичних інститутів та механізмів захисту прав людини [6, с. 214–218].

Отже, євроатлантична інтеграція України є складним і багатовимірним політико-правовим процесом, який визначає сучасний напрям розвитку української державності. Її реалізація передбачає не лише гармонізацію законодавства із європейськими стандартами, а й глибоку трансформацію правової системи, державних інститутів та механізмів публічного управління. Саме ефективне здійснення цих реформ створює передумови для утвердження України як демократичної, правової та європейської держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
4. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору від 9 липня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text
5. Алмаші І. М. Конституційне право України : підруч. Ужгород : РІК-У, 2023. 456 с.
6. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 328 с.

Шкурак Анастасія Віталіївна,

здобувач вищої освіти

навчально-наукового експертно-

криміналістичного інституту

Національної академії

внутрішніх справ

Науковий керівник:

завідувач кафедри теорії, історії

та філософії права Національної

академії внутрішніх справ, кандидат

юридичних наук, доцент

Кривицький Юрій Віталійович

ПОЗИТИВНЕ ПРАВО ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Позитивне право є однією з фундаментальних категорій юридичної науки та важливим елементом функціонування сучасної держави. Воно являє собою систему загальнообов'язкових правових норм, встановлених або санкціонованих державою та забезпечених її примусовою силою. Саме позитивне право формує нормативну основу правопорядку, регулює суспільні відносини, визначає права та обов'язки учасників правового життя і забезпечує стабільність

функціонування держави та суспільства. Актуальність дослідження позитивного права зумовлена сучасними процесами трансформації правової системи України, розвитком демократичної державності, цифровізацією суспільства та посиленням ролі міжнародних правових стандартів. В умовах реформування законодавства та інтеграції України до європейського правового простору особливого значення набувають питання ефективності правового регулювання, забезпечення законності та захисту прав людини.

Термін «позитивне право» походить від латинського слова *positivus*, що означає «встановлений», «закріплений». На відміну від природного права, яке ґрунтується на моральних цінностях та ідеях справедливості, позитивне право створюється державою і діє в межах певної території та конкретного історичного періоду. Його головною ознакою є офіційне закріплення у нормативно-правових актах [1, с. 186–189]. До основних ознак позитивного права належать нормативність, формальна визначеність, системність, загальнообов'язковість та забезпечення державним примусом. Формальна визначеність проявляється у чіткому закріпленні правових норм у законах, кодексах та інших нормативно-правових актах. Системність означає внутрішню узгодженість правових норм і їх функціонування в межах єдиної правової системи. Загальнообов'язковість передбачає необхідність дотримання правових приписів усіма суб'єктами права, а виконання таких приписів гарантується діяльністю судових і правоохоронних органів [2, с. 214–217].

Позитивне право виконує низку важливих функцій у суспільстві. Регулятивна функція полягає у впорядкуванні суспільних відносин шляхом встановлення правил поведінки. Охоронна функція спрямована на захист прав і свобод людини, охорону громадського порядку та встановлення юридичної відповідальності за правопорушення. Водночас право виконує інформаційну та виховну функції, оскільки сприяє формуванню правової культури, правосвідомості та поваги до закону [3, с. 94–97].

Особливого значення проблема позитивного права набуває в контексті сучасного праворозуміння. Як слушно зазначається в юридичній літературі, праворозуміння виступає світоглядним і методологічним фундаментом правової реформи, оскільки саме від розуміння сутності права залежить характер правотворчої та правозастосовної діяльності [6, с. 25–27]. Це свідчить про те, що позитивне право не може розглядатися виключно як формальна система нормативних приписів. Його ефективність значною мірою залежить від відповідності законодавства принципам справедливості, гуманізму та верховенства права. Ідея позитивного

права має глибокі історичні корені. Уже в античний період виникли перші письмові збірники законів, що були обов'язковими для всіх членів суспільства. Значний вплив на розвиток позитивного права справило римське право, зокрема Закони XII таблиць, які стали однією з перших систематизованих форм письмового законодавства. У подальшому концепція позитивного права розвивалася у працях представників юридичного позитивізму, зокрема Джона Остіна та Герберта Харта, які розглядали право як систему офіційно встановлених державою правил поведінки.

Цікавим прикладом значення позитивного права для розвитку державності стала кодифікація законодавства у Франції за часів Наполеона Бонапарта. Прийняття Цивільного кодексу Франції 1804 р., відомого як Кодекс Наполеона, стало важливим етапом у розвитку європейської правової системи. Саме цей акт закріпив принципи рівності громадян перед законом, свободи договору та недоторканності приватної власності. Кодекс Наполеона суттєво вплинув на формування сучасних правових систем багатьох держав світу та став прикладом системного позитивного законодавства, побудованого на принципах формальної визначеності та єдності правового регулювання.

Особливого значення позитивне право набуває в умовах сучасної цифровізації суспільства. Стрімкий розвиток електронного урядування, штучного інтелекту та цифрових сервісів вимагає оперативного оновлення законодавства та вироблення нових правових механізмів регулювання суспільних відносин. Так, поява цифрових документів, електронного судочинства та онлайн-послуг свідчить про здатність позитивного права адаптуватися до сучасних технологічних змін та забезпечувати стабільність правового порядку навіть в умовах швидкого розвитку інформаційного суспільства.

Поряд із позитивним правом важливе місце у юридичній науці посідає концепція природного права, яка виходить із існування невід'ємних прав людини, що не залежать від волі держави. Саме тому у сучасних демократичних державах особливого значення набуває проблема співвідношення позитивного та природного права. Закон повинен не лише формально встановлювати правила поведінки, а й відповідати принципам справедливості, гуманізму та верховенства права [5, с. 52–56].

Отже, позитивне право є необхідною основою функціонування сучасної держави та правопорядку. Воно забезпечує стабільність правової системи, регулює суспільні відносини та виступає гарантією законності. Водночас ефективність позитивного права залежить від його відповідності

принципам справедливості, прав людини та демократичним цінностям. Саме гармонійне поєднання позитивного та природного права створює передумови для розвитку правової держави й утвердження верховенства права.

Список використаних джерел

1. Загальна теорія права : підруч. / М. І. Козюбра, С. П. Погребняк, О. В. Цельєв, Ю. І. Матвєєва / За заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. Харків : Право, 2019. 520 с.
3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Вид. 10-те, допов. Львів : Край, 2008. 224 с.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Головатий С. П. Верховенство права : монографія : у 3 кн. Кн. 1 : Верховенство права: від ідеї до доктрини. Київ : Фенікс, 2006. 624 с.
6. Кривицький Ю. В. Праворозуміння як світоглядний і методологічний фундамент правової реформи. *Право і суспільство*. 2017. № 5. Ч. 2. С. 25–30. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2017_5\(2\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2017_5(2)_8)

Ящур Павло Олександрович,

здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту
поліцейської діяльності Національної
академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

доцент кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент
Власенко Валерій Павлович

ЕВАКУАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ОБОВ'ЯЗКУ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Евакуація цивільного населення в умовах збройної агресії РФ давно перестала бути лише технічним заходом цивільного захисту. Під час воєнного стану вона стала одним із тих рішень, через які держава безпосередньо виконує обов'язок із захисту людини, коли

залишення її в районі бойових дій створює пряму загрозу життю, здоров'ю і безпеці. У цьому питанні поєднуються два елементи. Перший полягає в тому, що держава повинна своєчасно вивезти людину з небезпечної території. Другий полягає в тому, що після такого переміщення вона повинна забезпечити подальший доступ до житла, медичної допомоги, документування, соціальних послуг і мінімальних умов для життя. Саме в такому поєднанні евакуація розкривається не як разова організаційна дія, а як форма реалізації державного обов'язку щодо захисту прав людини.

Конституційні та галузеві норми досить чітко визначають правову основу такого обов'язку. Конституція України закріплює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави; окремо стаття 27 покладає на державу обов'язок захищати життя людини, а стаття 33 гарантує свободу пересування і вільний вибір місця проживання [1]. Кодекс цивільного захисту України відносить евакуацію до заходів захисту населення і передбачає, що вона може бути обов'язковою, загальною або частковою, тимчасовою або безповоротною, а порядок її проведення визначається Кабінетом Міністрів України [2]. На цій основі діє постанова Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 року № 841, яка встановлює порядок організації евакуації, роботу збірних і транзитних пунктів, місць тимчасового проживання та інші дії, без яких вивезення людей із районів можливих бойових дій не може бути проведене належним чином [3].

Реальна практика евакуації з прифронтових територій показує, що йдеться не про поодинокі рішення, а про постійну діяльність держави. Донецька обласна державна адміністрація 29 жовтня 2025 року повідомила, що з початку повномасштабного вторгнення з території області були евакуйовані майже 200 600 дітей, а на підконтрольній українській владі території Донеччини на той момент залишалися 13 114 дітей. Ще у травні 2025 року обласна влада повідомляла, що у десяти населених пунктах триває примусова евакуація родин з дітьми, під яку підпадають 200 дітей. Ці дані показують, що евакуація в умовах війни є не винятком, а постійною формою захисту населення, а захист дітей у цій сфері займає окреме місце, бо саме щодо них ризик залишення в зоні бойових дій є найбільш очевидним [4].

Зміст евакуації в таких умовах не зводиться лише до самого вивезення людини в інший населений пункт. Перебування на

території, де тривають обстріли, руйнується житлова інфраструктура, відсутні медична допомога, транспорт, вода, тепло і електроенергія, ставить під загрозу не тільки право на життя, а й право на безпеку, гідні умови існування, доступ до медичної допомоги та соціальної підтримки. Саме тому евакуація має розглядатися разом із подальшими діями держави після прибуття людини до безпечного району. Для дітей, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та інших вразливих категорій значення має не лише сам виїзд, а й те, чи отримає людина тимчасове житло, медичну допомогу, оформлення статусу внутрішньо переміщеної особи, соціальні послуги та супровід у перші дні після евакуації.

Найбільш помітна проблема в цій сфері виникає вже після ухвалення рішення про евакуацію. Сам факт вивезення із зони бойових дій ще не забезпечує автоматичного отримання житла, медичної допомоги, документування, соціальних послуг або влаштування дитини до закладу освіти. Саме на цій стадії стає помітно, що порядок проведення евакуації досить детально визначає організацію самого переміщення, але зв'язок між евакуацією і подальшим соціальним супроводом тривалий час був визначений менш чітко. Не випадково у жовтні 2025 року Кабінет Міністрів України повідомив про запровадження Державної інформаційної системи координації евакуації та надання допомоги особам з тимчасово окупованих і прифронтових територій, прямо зазначивши, що ця система має розподіляти обов'язки між відповідальними суб'єктами та передбачає оцінку потреб евакуйованих осіб [4]. Це означає, що проблема координації між евакуаційним рішенням і подальшим забезпеченням прав людини вже виявлена на практиці.

Отже, евакуація цивільного населення в умовах збройної агресії РФ є однією з форм реалізації обов'язку держави щодо захисту прав людини. Її правова основа впливає з Конституції України, Кодексу цивільного захисту України та постанови Кабінету Міністрів України № 841, а практичний зміст підтверджується постійною евакуацією населення з прифронтових територій і насамперед дітей. Основна проблема полягає в тому, що рішення про евакуацію ще не забезпечує автоматичного і своєчасного соціального супроводу після прибуття людини до безпечного району. Саме тому подальше вдосконалення правового регулювання має бути спрямоване на поєднання евакуації з негайним запуском подальших соціальних гарантій. Лише за такої побудови евакуація повністю виконує своє призначення як правовий механізм захисту життя, безпеки і гідності людини.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 № 5403-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5403-17>.

3. Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій : постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 № 841 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/841-2013-%D0%BF>

4. В Україні запроваджують Державну інформаційну систему координації евакуації // Урядовий портал : єдиний вебпортал органів виконавчої влади України. 11.10.2025. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukraini-zaprovadzhuiut-derzhavnu-informatsiinu-systemu-koordynatsii-evakuatsii>

РЕКОМЕНДАЦІЇ
міжвідомчого науково-практичного круглого столу
«Філософсько-правові основи національної безпеки України:
досвід протидії окупації та забезпечення прав людини
в умовах гібридної агресії»

21 травня 2026 року кафедра теорії, історії та філософії права Національної академії внутрішніх справ відповідно до Плану науково-дослідної роботи академії на 2026 рік провела міжвідомчий науково-практичний круглий стіл «Філософсько-правові основи національної безпеки України: досвід протидії окупації та забезпечення прав людини в умовах гібридної агресії». У роботі наукового заходу взяли участь наукові та науково-педагогічні працівники, представники органів державної влади, сектору безпеки й оборони, правоохоронних органів, юристи-практики, а також здобувачі вищої освіти.

Метою круглого столу стало обговорення актуальних філософсько-правових, теоретико-правових, історико-правових і прикладних аспектів забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану та гібридної агресії, розроблення наукових підходів до зміцнення правових засад державної безпеки, захисту прав і свобод людини, утвердження верховенства права, розвитку демократичних інститутів та підвищення стійкості українського суспільства до сучасних безпекових викликів.

Учасники круглого столу обговорили широке коло питань, пов'язаних із трансформацією правоохоронної діяльності в умовах війни, інформаційною та кібербезпекою, правовими механізмами протидії окупації, захистом прав людини під час воєнного стану, утвердженню громадянської ідентичності, роллю правосвідомості та правової культури в забезпеченні національної безпеки, а також сучасними тенденціями розвитку держави і права в умовах воєнних та післявоєнних трансформацій.

За результатами роботи круглого столу рекомендовано:

– використовувати положення тез доповідей і наукових повідомлень, опублікованих у збірнику матеріалів, у подальшій науково-дослідній роботі, а також під час розроблення та вдосконалення навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін філософсько-правового, теоретико-правового, історико-правового, безпекового та правоохоронного спрямування;

– сприяти впровадженню результатів наукових досліджень в освітній процес, діяльність наукових гуртків, проблемних груп й

інших форм наукової роботи здобувачів вищої освіти, зокрема з питань національної безпеки, прав людини, інформаційної безпеки, правоохоронної діяльності, правової культури та правосвідомості;

- активізувати міжвідомчу наукову співпрацю закладів вищої освіти, наукових установ, органів державної влади, сектору безпеки й оборони та правоохоронних органів за напрямом дослідження сучасних безпекових викликів, правових механізмів їх подолання та впровадження отриманих результатів у практичну діяльність;

- рекомендувати використання матеріалів збірника під час підготовки наукових публікацій, кваліфікаційних робіт, дисертаційних досліджень, а також у процесі формування правової культури, національно-патріотичного виховання та громадянської відповідальності здобувачів вищої освіти;

- урахувати опубліковані в цьому збірнику тези доповідей як один із результатів апробації наукових досліджень здобувачів вищої освіти.

Наукове видання

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ДОСВІД ПРОТИДІЇ ОКУПАЦІЇ
ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ
ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ

Збірник матеріалів
міжвідомчого науково-практичного круглого столу
(Київ, 21 травня 2026 року)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 23.06.2026. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 15,5. Ум. друк. арк. 14,41.
